

**UCHWAŁA NR XII/102/2025
RADY MIASTA SUCHA BESKIDZKA**

z dnia 25 kwietnia 2025 r.

w sprawie: przyjęcia „Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sucha Beskidzka na lata 2025-2028”

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 08 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2024 r. poz. 1465 z późniejszymi zmianami) oraz art. 87 ust. 3 i ust. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292 tekst jednolity), Rada Miasta Sucha Beskidzka uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje „Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Sucha Beskidzka na lata 2025-2028”, stanowiący załącznik Nr 1 do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza Burmistrzowi Miasta Sucha Beskidzka

§ 3. Uchwała wchodzi w życie z dniem podjęcia i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Urzędowym Województwa Małopolskiego.

Przewodniczący Rady Miasta

mgr Krystian Krzeszowiak

GMINNY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
GMINY SUCHA BESKIDZKA
NA LATA 2025-2028

ZAMAWIAJĄCY: Gmina Miasto Sucha Beskidzka,
ul. Mickiewicza 19, 34-200 Sucha Beskidzka

WYKONAWCA: Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki
Wydział Architektury
Katedra Historii Architektury i Konserwacji Zabytków
dr inż. arch. Dominika Długosz
prof. dr hab. inż. arch. Dominika Kuśnierz-Krupa

Spis treści

1. WSTĘP.....	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	5
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	15
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - relacje gminnego programu z dokumentami stworzonymi na poziomie krajowym.	15
4.2. Relacje gminnego programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi.	24
4.3 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla wojewódzkiego ..	26
4.4 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla powiatowego ..	35
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	38
5.1 Dokumenty programowe gminy (analiza dokumentów strategicznych i planistycznych)	38
5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy i jego waloryzacja.....	43
5.2.1 Zarys historii przekształceń przestrzennych obszaru gminy	43
5.2.2 Krajobraz kulturowy	52
5.2.3 Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru zabytków	60
5.2.4 Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków	84
5.2.5 Zabytki archeologiczne	134
5.2.6 Dziedzictwo niematerialne	135
5.2.7 Zasoby muzealne/stowarzyszenia	138
5.3. Stan zasobu/zachowania obiektów zabytkowych	142
5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy	144
5.4.1 Zabytki o najwyższej wartości historycznej i kulturowej	144
5.4.2 Zabytki odgrywające ważną rolę w krajobrazie miasta	153
6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)	159
7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	162
7.1 Priorytety.....	162
7.2 Kierunki działań programu opieki	163
7.3 Zadania programu opieki	163
8. INSTRUMENTY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	165
9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	167
10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	168
11. BIBLIOGRAFIA	171

1. WSTĘP

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu gminy, które to wprost wynikają z Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku *o ochronie i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292)¹. Rozdział 8 powołanej wyżej ustawy wskazuje na konieczność opracowania programów zarówno na szczeblu krajowym (art. 84-86) jak i wojewódzkim i powiatowym (art. 87 ust. 1). W art. 87 ust. 1 wskazano również ramy czasowe opracowywania programów, które sporządza się na okres czterech lat cyt: *Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami*. Następnie w art. 87 ust. 2 w siedmiu punktach określono główne cele, które każdy program winien realizować (pdpkt. 1-7). Cele te określają przedmiot opieki, kierunki oraz zakres działania, które samorządy winny realizować w celu zabezpieczenia swojego dziedzictwa kulturowego. Ustawa wskazuje również na zasady przyjmowania programów zarówno na szczeblu wojewódzkim, gminnym oraz powiatowym (art. 8, pkt.3). Program opieki winien być przyjęty uchwałą odpowiednio przez sejmik województwa, radę powiatu i radę gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Dalej Ustawa wskazuje na konieczność sporządzania sprawozdań z realizacji założeń programu, wykonywanych co dwa lata i przekładanych odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy (art. 87, pkt 5).

Przedmiotem niniejszego opracowania jest dziedzictwo kulturowe miasta powiatowego Sucha Beskidzka, (do 1965 *Sucha*). Gmina położona jest w południowo-zachodniej części województwa małopolskiego w powiecie suskim (siedziba starostwa), w szerokiej śródgórskiej kotlinie, w dolinie rzeki Stryszawki i u jej ujścia do Skawy, na styku trzech części Beskidów: Żywieckiego, Małego i Makowskiego. Powierzchnia miasta wynosi 27, 46 km². Główny ciąg zabudowy miejskiej Suchej Beskidzkiej rozlokował się w dolinie Stryszawki, która płynie równoleżnikowo niemal przez całe miasto, wzdłuż ul. Role i Mickiewicza. Stanowi ona jednocześnie oś, wzdłuż której, powstał szereg budynków użyteczności publicznej, zakłady produkcyjno-handlowe, zwarta zabudowa miejska, bloki dwóch osiedli mieszkaniowych oraz setki domów jednorodzinnych². Opracowany *Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028*, stanowi kontynuację programów sporządzanych przez samorząd miasta i gminy Sucha Beskidzka. Ostatni Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Sucha Beskidzka na lata 2020- 2023 został przyjęty przez Radę Miasta Sucha Beskidzka Uchwałą Nr XX/170/2020 z dnia 12 listopada 2020 roku. Obecny dokument został zaktualizowany o nowe uwarunkowania formalno-prawne, społeczne oraz gospodarcze, obecny stan zachowanego dziedzictwa materialnego i niematerialnego gminy i jej potencjału oraz dotychczasową realizację założeń programu. Dokument został opracowany zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa, a w szczególności zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Opracowując niniejszy dokument posłużono się również opracowaniem Krajowego Ośrodek Badań i Dokumentacji

¹ Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku *o ochronie i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20031621568/U/D20031568Lj.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

² B. Woźniak, G. Wysmolek, *Sucha beskidzka Portret Miasta*, Sucha Beskidzka 2017 r., str.11.

Zabytków z 2008 roku pt: „*Gminny Program opieki nad zabytkami – Poradnik metodyczny*” (nadal rekomendowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa do stosowania, jako poradnik metodyczny dla gminnych programów opieki nad zabytkami). Celem programu jest stworzenie kompleksowego planu działań na rzecz ochrony, zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego na poziomie lokalnym. Jest również dokumentem strategicznym, który umożliwia skuteczne zarządzanie zasobami zabytkowymi i krajobrazem kulturowym w gminie. Pozwala na określenie jego potencjału, zagrożeń oraz ma na celu wskazania kierunków ochrony dziedzictwa kulturowego gminy, sposoby jego upowszechniania i promowania jak również wskazuje na mechanizmy finansowania obiektów zabytkowych. Skierowany jest również do lokalnej społeczności w tym do właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych, środowiska badawczego i naukowego, miejscowych organizacji oraz osób zainteresowanych kulturą i dziedzictwem kulturowym.

W rozdziałach 2-4 niniejszego dokumentu wskazano podstawy prawne opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami, jak również uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce wynikające z dokumentów strategicznych uwzględniające w swoich zapisach uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego. Dokonano analizy najważniejszych dokumentów uwzględniających strategię i cele zarówno polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak i województwa oraz powiatu. W rozdziale 5 pt: *Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego* w jego pierwszej części przeanalizowano dokumenty strategiczne i planistyczne gminy w kontekście przyjętych założeń dla sposobu ochrony dziedzictwa kulturowego. W drugiej części rozdziału scharakteryzowano obecny zasób i stan dziedzictwa materialnego gminy wraz z jej krajobrazem kulturowym z uwzględnieniem zaktualizowanych danych dotyczących obiektów oraz obszarów objętych ochroną konserwatorską (obiekty wpisane do rejestru zabytków znajdujące się na terenie gminy Sucha Beskidzka) oraz obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Opisano również zabytkowy zasób mający najwyższe wartości historyczne i kulturowe dla gminy, jak również na zabytki, które odgrywają ważną rolę w krajobrazie miasta.

W rozdziale 6 pt: *Ocena stanu dziedzictwa kulturowego. Analiza szans i zagrożeń (SWOT)* na podstawie zebranych dokumentów i sprawozdań poddano analizie zrealizowane działania i cele zapisane w poprzednim programie opieki (m.in. na podstawie sprawozdań z realizacji programu) co stanowiło podstawę do określenia oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy Sucha Beskidzka, analizy szans i zagrożeń oraz uwarunkowań jego ochrony (analiza SWOT) wynikający z realizowanej przez gminę polityki rozwoju przestrzennego i społecznego oraz zamieniających się uwarunkowań formalno-prawnych. Rozdział 7 pt: *Założenia programowe* dotyczy wskazania głównych priorytetów oraz kierunków działania w celu ochrony zabytkowego zasobu gminy. Rozdziały 8 i 9 wskazują na główne instrumenty pomocne przy realizacji założeń programu, jak również zasady oceny realizacji programu. Ostatni rozdział 10 wskazuje na dostępne źródła finansowania pomocne do zachowania zabytków i budowania tożsamości regionalnej. Merytoryczną podstawę opracowania Programu stanowi zaktualizowana w 2023 roku Gminna Ewidencja Obiektów Zabytkowych gminy Sucha Beskidzka.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Opracowanie gminnego programu opieki nad zabytkami należy do obowiązków samorządu gminy, które to wprost wynikają z art. 87 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku *o ochronie i opiece nad zabytkami* (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292). Realizacja działań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego wynika również z Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. *o samorządzie gminnym* (t. j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)³.

Zgodnie z art. 87 ust. 1 powołanej wyżej ustawy, wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Ustawa definiuje również w art. 87 ust. 2 cele programu opieki nad zabytkami, gdzie w sześciu punktach określono główne cele, które każdy program winien realizować:

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami winien zostać przyjęty uchwałą przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Krakowie (art. 87 ust. 3), który następnie jest ogłaszany w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust.4). Z realizacji programu wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia Radzie Gminy (art. 87 ust.5).

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

System ochrony zabytków opiera się przede wszystkim na ustawowo określonym systemie prawnym. Do najważniejszych aktów prawnych regulujących sposób ochrony i zarządzania zabytkami w Polsce należą:

³ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. *O samorządzie gminnym* (t. j. Dz. U. z 2024 r. poz. 1465), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900160095/U/D19900095Lj.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 1997, nr 78 poz. 483, z późn. zm.)⁴

Zgodnie z art. 5. Konstytucji RP „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”, jak również Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju (art.6).

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292)

Ustawa jest najważniejszym aktem prawnym w dziedzinie ochrony zabytków i określa przedmiot, zakres i formy ochrony zabytków oraz opieki nad nimi, zasady tworzenia krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach, a także organizację organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej oraz samorządowej). Ponadto ustawa definiuje między innymi podstawowe pojęcia z zakresu ochrony i opieki nad zabytkami oraz określa przedmiot, zakres, formy i sposób ich ochrony w sposób następujący:

- **zabytek** - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt. 1).
- **ochrona zabytków** - która polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie, zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków, udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków, przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę, kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków, uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu. przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska (art. 4),
- **opieka nad zabytkiem** - sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków, naukowego badania i dokumentowania zabytku, prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie, korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości (art. 5).

Ustawa wskazuje również na formy ochrony zabytków (art.7):

⁴ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
<https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

Formami ochrony zabytków są:

- **wpis do rejestru zabytków;**

Do rejestru wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru może być również wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru, a także nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku. Do rejestru wpisuje się również zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej (art.10);

- **wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;**

- **uznanie za pomnik historii:**

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia, może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice. Minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego może złożyć wniosek, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków (art. 15);

- **utworzenie parku kulturowego:**

Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16);

- **ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego** albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Ustawa nakłada również na lokalne organy samorządowe obowiązki i uprawnienia. Do obowiązków gminy należy w szczególności:

- prawo do utworzenia przez radę gminy (po uprzednim zasięgnięciu opinii konserwatora zabytków) parku kulturowego w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej (art. 16);
- obowiązek uwzględniania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami przy sporządzaniu analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej (art. 18 i 19);

- obowiązek uzgadniania projektów i zmiany miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu (art. 20);
- prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy (art. 22. ust. 4);
- przyjmowanie zawiadomień o znalezieniu w trakcie prowadzenia robót budowlanych lub ziemnych przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem wraz z obowiązkiem powiadomienia o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 32, ust.1, pkt 3 i ust. 2);
- przyjmowanie zawiadomień o przypadkowym znalezieniu przedmiotu, co do którego istnieje przypuszczenie, że jest on zabytkiem archeologicznym i powiadomienie o tym fakcie wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 33, ust. 1 i 2);
- sprawowanie opieki nad zabytkami, w tym finansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku, do którego tytuł prawny posiada jednostka samorządu terytorialnego (art. 71, ust. 1 i 2);
- prawo udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale (art. 81 ust. 1);
- obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami (art. 87);
- sporządzanie gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowywanego zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. o organizacji i sposobie ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. Nr 212, poz. 2153, art. 88 ust. 2).

Należy również zwrócić uwagę na zapisy art. 19 ustawy, gdzie w przypadku sporządzania przez gminę ustaleń planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, istnieje konieczność uwzględnia sposobu ochrony następujących zabytków nieruchomych:

- objętych formami ochrony, w tym wpisanych do rejestru zabytków wraz z ich otoczeniem;
- ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

W przypadku ustaleń dla decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń (zapisy te w dużej mierze dotyczą uchwały krajobrazowej) uwzględnia się w szczególności:

- ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt. 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów.

W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Analizując zapisy ustawy należy zwrócić uwagę na zamiany w jej przepisach, które dokonały się w ostatnich latach, a które mają zasadniczy wpływ na sposób ochrony zasobu dziedzictwa kulturowego. Nowelizacja ustawy z dnia 22 czerwca 2017 roku o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. 2017 r. poz. 1595), wprowadziła bardzo istotny zapis (art. 10 a), który to wskazuje, iż od dnia wszczęcia postępowania w sprawie wpisu zabytku do rejestru do dnia, w którym decyzja w tej sprawie stanie się ostateczna, przy zabytku, którego dotyczy postępowanie, zabrania się prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku. Zakaz ten dotyczy także robót budowlanych objętych pozwoleniem na budowę albo zgłoszeniem, a także działań określonych w innej decyzji pozwalającej na ich prowadzenie. Nowelizacja ustawy dotyczy również sposobu oraz możliwości udzielenia dotacji na prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytkach. Finasowanie przedmiotowych robót i prac dotyczy zatem nie tylko obiektów wpisanych do rejestru zabytków odrębną decyzją administracyjną, lecz również daje organowi stanowiącemu gminę, możliwości udzielenia finasowania również zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale. Dotacja, może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków. Jest to zasadnicza zmiana, dająca możliwość zachowania i prawidłowego utrzymania gminnego zasobu zabytkowego (art. 81 ust. 1). Ustawa wprowadziła również szeroki katalog pieniężnych kar administracyjnych (rozdział 10a), nakładanych przez organy ochrony zabytków w drodze decyzji administracyjnej, tym kary za podejmowanie działań bez pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków, o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 1–5, w wysokości od 500 do 500 000 zł, jak również za działania o których mowa w art. 36 ust. 1 pkt 1–5, niezgodnie z zakresem lub warunkami określonymi w pozwoleniu wojewódzkiego konserwatora zabytków, w wysokości od 500 do 500 000 zł.

W kontekście zadań samorządów gminnych należy również zwrócić uwagę na zmianę wprowadzoną Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. *zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem* (Dz.U. 2019 poz. 1886)⁵, które w zasadniczy sposób zmieniło zasady prowadzenia gminnej ewidencji zabytków. W myśl obecnych przepisów o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty wójt (burmistrz, prezydent miasta) **zawiadamia niezwłocznie właściciela lub posiadacza zabytku** albo nieruchomości, która przestała być zabytkiem (§ 18b.ust. 1). Zawiadomienia również o zamiarze włączenia karty adresowej zabytku będącego historycznym układem urbanistycznym lub ruralistycznym, historycznym zespołem budowlanym, terenem, na którym znajduje się znaczna ilość zabytków archeologicznych, lub nieruchomością o nieuregulowanym stanie prawnym do gminnej ewidencji zabytków, o włączeniu tej karty, o sporządzeniu nowej karty adresowej takiego zabytku, o zamiarze wyłączenia karty adresowej takiego zabytku z gminnej ewidencji zabytków lub o wyłączeniu tej karty dokonuje się w drodze obwieszczenia umieszczonego na stronie podmiotowej Biuletynu Informacji Publicznej.

Zmianie uległy również informacje zawarte na karcie adresowej zabytku nieruchomego. Uzupełniono ją o informacje dotyczące historii, opisu zabytków oraz określenie jego wartości, jak również stan zachowania oraz postulaty dotyczące sposobu konserwacji.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465)⁶

Ustawa w art. 7 ust. 1 pkt.1 i 9 w sposób pośredni odnosi się do zagadnień związanych z ochroną zabytków (...). Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej kultury, (...) w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2024. Poz. 725,834,1222)⁷

Ustawa Prawo budowlane, normuje działalność obejmującą sprawy projektowania, budowy, utrzymania i rozbiórki obiektów budowlanych oraz określa zasady działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach (art. 1). Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, a w szczególności: o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych

⁵ Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20190001886>, [dostęp: 30.10.2024 r.].

⁶ Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20240001465/U/D20241465Lj.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

⁷ Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* (Dz. U. z 2024. Poz. 725,834,1222), <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19940890414/U/D19940414Lj.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 2. ust. 1, pkt. 3). W swoich zapisach ustawa odnosi się również do obiektów zabytkowych. Art. 9 w/w ustawy wskazuje się mianowicie iż w przypadkach szczególnie uzasadnionych dopuszcza się odstępstwo od przepisów techniczno-budowlanych, co w przypadku wykonywania robót budowlanych w obiektach zabytkowych i ingerencji w ich historyczną strukturę jest niezwykle istotne, z uwagi na ich wartości artystyczne i historyczne. W przypadku obiektów budowlanych wpisanych do rejestru zabytków lub do gminnej ewidencji zabytków oraz innych obiektów budowlanych usytuowanych na obszarach objętych ochroną konserwatorską takie odstępstwo może zostać udzielone po uzyskaniu pozytywnej opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków w zakresie wnioskowanego odstępstwa (art. 9 ust. 1 i 3 pkt.4). Zapisy ustawy odnoszą się również do konieczności uzyskania rozstrzygnięć administracyjnych w przypadku prowadzenia robót budowlanych przy obiektach zabytkowych w tym: przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków – wymagają uzyskania decyzji o pozwoleniu na budowę, z kolei dla obiektów zlokalizowanych na obszarze wpisanym do rejestru zabytków – wymagają dokonania zgłoszenia przy czym do wniosku o decyzję o pozwoleniu na budowę oraz zgłoszenia należy dołączyć pozwolenie właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków wydane na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (art.. 29. ust. 7 pkt. 1 i 2). Ponadto w art. 39 ust. 1 wskazano, iż prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Ustawodawca zatem zastrzegł możliwość uzyskania pozwolenia na budowę wcześniejszym rozstrzygnięciem wydanym przez organy konserwatorskie, które z racji swojej wiedzy merytorycznej strzegą poprawności działań przy zasobie historycznym. W przypadku rozbiórki obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków decyzja może być wydana po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków (art. 39 ust. 2). Z kolei w stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje organ administracji architektoniczno-budowlanej w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych (art. 39, ust. 3 i 4).

Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293, 471. 782, 1086, 1378, z 2021 r. poz. 11) wraz z **Ustawą z dnia 07 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw** (Dz. U. z 2023 r. poz. 977, 1506 i 1597)⁸.

⁸ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2020 r. poz. 293, 471.782, 1086, 1378, z 2021 r. poz. 11).

W roku 2023 polski system planowania przestrzennego przeszedł znaczące zmiany za sprawą ustawy z dnia 7 lipca 2023 r. o zmianie ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 1688), której pierwsze przepisy weszły w życie już 24 września tego samego roku. Nowelizacja ta, opracowana z myślą o zwiększeniu efektywności i przejrzystości procesów urbanistycznych, wprowadza szereg istotnych zmian, które będą wprowadzane stopniowo. Mają one kluczowe znaczenie dla jednostek samorządu terytorialnego, inwestorów oraz mieszkańców, wprowadzając nowe regulacje, mające usprawnić proces planowania przestrzennego w Polsce.

Ustawa określa zasady kształtowania polityki przestrzennej przez jednostki samorządu terytorialnego i organy administracji rządowej oraz zakres i sposoby postępowania w sprawach przeznaczania terenów na określone cele oraz ustalania zasad ich zagospodarowania i zabudowy – przyjmując ład przestrzenny i zrównoważony rozwój za podstawę tych działań. Dokument wskazuje również, iż w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym uwzględnia się zwłaszcza: wymagania ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej (art.1, ust. 2, pkt. 4). Określa również definicje „krajobrazu” - *należy przez to rozumieć postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze lub wytwory cywilizacji, ukształtowaną w wyniku działania czynników naturalnych lub działalności człowieka* (art. 2, pkt.16e) oraz „krajobraz priorytetowy” – *należy przez to rozumieć krajobraz szczególnie cenny dla społeczeństwa ze względu na swoje wartości przyrodnicze, kulturowe, historyczne, architektoniczne, urbanistyczne, ruralistyczne lub estetyczno-widokowe, i jako taki wymagający zachowania lub określenia zasad i warunków jego kształtowania* (art. 2, pkt.16f). Definicje te stanowią istotny element w kontekście ochrony historycznego krajobrazowego kulturowego gmin i wprowadzanych zapisów co do sposobu jego ochrony do miejscowych aktów prawa w kontekście ustaleń dotyczących zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej.

Ustawa wprowadziła również w art. 13a. definicje „planu ogólnego”:

- dla obszaru gminy, z wyłączeniem terenów zamkniętych innych niż ustalone przez ministra właściwego do spraw transportu, rada gminy uchwała plan ogólny gminy, zwany dalej „planem ogólnym”, wraz z określeniem uwzględniającym uwarunkowania rozwoju przestrzennego gminy w szczególności znajdujące się na obszarze gminy (...) zabytki objęte formami ochrony, o których mowa w ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2022 r. poz. 840 oraz z 2023 r. poz. 951, 1688 i 1904), lub ujęte w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków oraz dobra kultury współczesnej. Projekt planu ogólnego podlega również uzgodnieniu z właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w odniesieniu do wskaźników i parametrów zabudowy i zagospodarowania terenu, o których mowa w art. 13e ust. 2 i 3, w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Z kolei w przypadku sporządzania projektów planu miejscowego w jego części tekstowej oraz graficznej uwzględnia się konieczność i określenia zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych, oraz dóbr kultury współczesnej

(art. 15 ust. 2 pkt. 4), jak również konieczność uzgodnienia projektu planu miejscowego właściwym wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, (art. 17 pkt. 6 lit. b).

Pozostałe uregulowania prawne dotyczące opieki nad zabytkami znajdują się również w ustawach:

- Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54, 834, 1089, 1222);
- Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478);
- Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145, 1222);
- Ustawa z dnia 28 lipca 1986 o podatku od spadku i darowizn (Dz. U. z 2024 r. poz. 596, 1473);
- Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 r. poz. 278);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2015 r. o zmianie niektórych ustaw z związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688);
- Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 82);
- Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
- Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
- Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393);
- Ustawa z dnia 14 lipca 1983 o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164);
- Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337);
- Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r., o cmentarzach i chowaniu umarłych (Dz. U. z 2024 r. poz. 576);
- Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491);

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r., w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r., w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 nr 71 poz. 650);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r., w sprawie organizacji urzędów ochrony zabytków (Dz.U. 2004 nr 75 poz. 706);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r., w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2004 nr 124 poz. 1302);

- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r., sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2004 nr 124 poz. 1304);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r., w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r., w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89 poz. 510);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2011 nr 113 poz. 661);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 stycznia 2014 r., w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 2 lipca 2015 r., w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. 2015 poz. 979);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 19 sierpnia 2015 r., w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz.U. 2015 poz. 1275);
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 22 marca 2016 r., sprawie uznawania praktyki zawodowej do wykonywania zawodów konserwatora zabytków ruchomych, konserwatora zabytków nieruchomych, konserwatora zabytkowej zieleni oraz archeologa (Dz.U. 2016 poz. 414);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886)
- Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2021 poz. 731).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - relacje gminnego programu z dokumentami stworzonymi na poziomie krajowym.

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)⁹

Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest aktualizacją średniookresowej strategii rozwoju kraju, tj. Strategii Rozwoju Kraju 2020, przyjętej uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., zgodnie z wymogami ustawy z dnia 6 grudnia 2006 r. o zasadach prowadzenia polityki rozwoju (Dz. U. z 2016 r. poz. 383, 1250, 1948 i 1954 oraz z 2017 r. poz. 5). Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju, jest kluczowym dokumentem państwa polskiego w obszarze średnio i długofalowej polityki gospodarczej. Stanowi instrument elastycznego zarządzania głównymi procesami rozwojowymi w kraju. Łączy w sobie wymiar strategiczny z wymiarem operacyjnym. Wskazuje niezbędne działania oraz instrumenty realizacyjne - projekty flagowe i strategiczne, zapewniające jej wdrożenie. Ustala również system koordynacji i realizacji, wyznaczając role poszczególnym podmiotom publicznym oraz sposoby współpracy ze światem biznesu, nauki oraz społeczeństwem. Głównym celem Strategii jest stworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

W kontekście dziedzictwa materialnego i niematerialnego Strategia wskazuje na następujące kierunki interwencji:

Obszar E- Państwo – kierunek interwencji:¹⁰

1. Budowa i rozwój e-administracji – orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe.
Projekt strategiczny: Digitalizacja i rozwój kultury cyfrowej – kontynuacja procesów związanych z digitalizacją, przechowywaniem i udostępnianiem różnego typu zasobów dziedzictwa cyfrowego w Polsce (muzealnych, bibliotecznych, archiwalnych, audiowizualnych i zabytków), w tym do celów ponownego wykorzystywania, w ramach którego digitalizację należy rozumieć jako nowoczesną formę konserwacji i zabezpieczania najcenniejszych zasobów kultury.

⁹ *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030)*, file:///C:/Users/KATAR/Downloads/SOR.pdf, [dostęp: 06.11.2024 r.].

¹⁰ Jednym z najważniejszych czynników wpływających na realizację tego celu jest zapewnienie skutecznej działalności państwa i instytucji służących wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu, m.in. dzięki cyfrowemu rozwojowi kraju. Podstawowe założenia transformacji cyfrowej państwa zostały wyrażone w ramach celu szczegółowego III SOR - Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu, w zakresie obszaru „e-państwo” (kierunek interwencji: Budowa i rozwój e-administracji - orientacja administracji państwa na usługi cyfrowe, jak również w jednym z obszarów wspomagających proces rozwoju kraju - „Cyfryzacja”. za „*Krajowy programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026*”, str. 20., <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20230001470/O/M20231470.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

Obszar: Kapitał ludzki i społeczny - kierunkach interwencji:

5. Wzmocnienie roli kultury dla rozwoju gospodarczego i spójności społecznej

Działania do 2020 roku:

- Wzmacnianie potencjału instytucji kultury o szczególnym znaczeniu – wspieranie instytucji kultury, których wieloletnia działalność i tradycja mają szczególne znaczenie dla celów polityki państwa w obszarze kultury i których dorobek jest ważnym elementem budowania tożsamości kulturowe Polaków oraz narzędziem promocji Polski w świecie,
- Wypracowanie systemu wspierania rozwoju sektorów kreatywnych – stworzenie warunków dla rozwoju sektorów kreatywnych w Polsce, które wpłyną na rozwój całego ekosystemu wspierania kultury.

Działania do 2030 roku:

- Ochrona i promocja dziedzictwa narodowego - wykorzystanie potencjału dziedzictwa dla wzmacniania kapitału społecznego oraz poczucia tożsamości i wspólnoty; inwestycje w dziedzictwo narodowe (dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocja dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO),
- Wzmacnianie tożsamości, poczucia wspólnoty i więzi międzypokoleniowych, poprzez uczestnictwo i zwiększanie dostępu do instytucji i dzieł kultury na wszystkich poziomach funkcjonowania wspólnoty (lokalnym, regionalnym, narodowym), likwidacja „białych plam” w dostępie do kultury.

Projekt strategiczny: Kultura/Dziedzictwo/Wspólnota – wdrożenie instrumentów wsparcia finansowego i pozafinansowego dla bibliotek, domów kultury oraz archiwów państwowych. Planowane jest uruchomienie trzech typów programów:

- wspieranie projektów, które pozwolą bibliotekom funkcjonować jako lokalne centra aktywności społecznej oraz miejsca dostępu do wiedzy, jak również zdobywania umiejętności korzystania z nowych technologii,
- wspieranie realizowanych przez archiwa państwowe projektów animacyjno-edukacyjnych, w ramach których wzmacniana będzie wiedza społeczności lokalnych o ich dziedzictwie historyczno-kulturowym, przy jednoczesnym uwzględnieniu rozwoju wspólnoty w oparciu o lokalne zasoby i potencjały oraz promocji regionów,
- wspieranie projektów, w ramach których domy kultury będą animowały integrację lokalnych społeczności wokół kluczowych problemów lokalnych.

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030¹¹

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (SRKS) stanowi kontynuację i aktualizację przyjętej uchwałą nr 61 Rady Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 (M.P. poz. 378). SRKS jest

¹¹ *Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030*, przyjęta Uchwałą nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. w sprawie przyjęcia „Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030”, file:///C:/Users/KATAR/Downloads/Strategia_Rozwoju_Kapita%C5%82u_Spo%C5%82ecznego_2030.pdf [dostęp: 06.11.2024 r.].

jednym z instrumentów realizacji przyjętej uchwałą nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.) (SOR) (M.P. poz. 260) oraz jedną z dziewięciu horyzontalnych zintegrowanych strategii rozwoju.

Cel główny Strategii Rozwoju Kapitału Społecznego 2030 stanowi *wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków*, który odnosi się do zagadnień jednego z obszarów wpływających na osiągnięcie celów SOR. Cel główny SRKS2030 doprecyzowują trzy cele szczególowe:

- Cel szczegółowy 1: Zwiększenie zaangażowania obywateli w życie publiczne,
- Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich,
- Cel szczegółowy 3: Zwiększenie wykorzystania potencjału kulturowego i kreatywnego dla rozwoju.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, jak również dziedzictwa kulturowego w ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono następujące priorytety:

- tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,
- ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,
- digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,
- umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,
- wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

W dokumencie wskazano, iż szeroko pojęte dziedzictwo stanowi potencjał, który należy efektywnie wykorzystać na potrzeby budowania kapitału społecznego, poczucia tożsamości i wspólnoty, a także wzrostu ekonomicznego, m.in. przez różnorodne inwestycje w jego elementy: dobra kultury, nauki i sztuki, zabytki, rozwój sieci muzeów, wspieranie i promocję dziedzictwa kulturowego wpisanego na listę światowego dziedzictwa UNESCO oraz uznanego przez Prezydenta RP za Pomniki Historii, a także rozwój turystyki kulturowej przy wykorzystaniu idei Europejskich Szlaków Kulturowych. Zaznaczono również, iż jednym z kluczowych zadań państwa w tym obszarze jest dalsze inwestowanie w zachowanie obiektów zabytkowych oraz usprawnianie systemu ochrony zabytków.

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030 Trzecia fala nowoczesności¹²

Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju – Polska 2030 jest dokumentem określającym główne trendy, wyzwania i scenariusze rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz kierunki przestrzennego zagospodarowania kraju, z uwzględnieniem zasady zrównoważonego rozwoju, obejmującym okres co najmniej 15 lat.

W ramach Celu 3: – *Poprawa dostępności i jakości edukacji na wszystkich etapach oraz podniesienie konkurencyjności nauki* w kierunkach interwencji wskazano na konieczność

¹² Uchwała nr 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r., w sprawie przyjęcia *Długookresowej Strategii Rozwoju Kraju. Polska 2030. Trzecia Fala Nowoczesności*
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20130000121/O/M20130121.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

wzmacniania wykorzystania potencjału kreatywnego poprzez rozwój sektora kreatywnego i przedsiębiorstw kreatywnych w tym:

- wspieranie dywersyfikacji źródeł finansowania sektora kultury i sektora kreatywności,
- wspieranie edukacji artystycznej,
- wsparcie postaw przedsiębiorczych w sektorze kultury,
- współpraca z podmiotami z innych sektorów.

Jako, że dziedzictwo kulturowe to również dziedzictwo niematerialne, istotnym elementem jest również popularyzacja wiedzy o jego zasobach. Wyznaczone zatem w dokumencie kierunki interwencji w zakresie wzmocnienia sektora kultury, poprzez który istnieje możliwość jego propagowania, jest istotnym elementem.

Wyznaczone kierunki interwencji opisane w Celu 11: *Wzrost społecznego kapitału rozwoju* wskazują na konieczność zwiększenia obecności kultury w życiu codziennym ludzi poprzez stałe zwiększanie dostępności zasobów kultury i kształcenie nawyków kulturowych w tym:

- uzupełnienie programów szkolnych o zajęcia dotyczące kultury, sztuki (rozszerzenie zajęć plastycznych, muzycznych) oraz wprowadzenie projektów współpracy między szkołami a instytucjami kultury – muzeami, ośrodkami kultury, bibliotekami, teatrami, kinami i galeriami sztuki,
- promocja modelu kształtowania przestrzeni publicznej (rzeźby, wystawy publiczne, konkursy talentów itd.),
- promocja czytelnictwa, teatrów, kina,
- wprowadzanie nowoczesnych metod obcowania z kulturą i sztuką do przestrzeni publicznej (prezentacje multimedialne, video-walls, audiobooks w komunikacji miejskiej itd.),
- poprawa jakości i rozwój edukacji kulturalnej i artystycznej w systemie edukacji formalnej i innej niż formalna,
- wykorzystanie i rozwój infrastruktury instytucji kultury w zakresie edukacji i animacji kulturalnej oraz realizacji funkcji społecznych przez instytucje,
- wspieranie procesów digitalizacji i upowszechniania zasobów kultury i dziedzictwa kulturowego.

Kolejnym kierunkiem interwencji istotnym z zakresu dziedzictwa kulturowego jest wykorzystanie i rozwój infrastruktury instytucji kultury w zakresie edukacji i animacji kulturalnej oraz realizacji funkcji społecznych przez instytucje w tym:

- modernizacja i rozwój infrastruktury bibliotek lokalnych i ośrodków kultury, przede wszystkim na terenach wiejskich i w małych miastach,
- realizacja programów i szkoleń podnoszenia kompetencji i kwalifikacji dla pracowników tych instytucji i organizacji w zakresie przede wszystkim edukacji cyfrowej, kulturalnej i medialnej i prawnej,
- wyposażenie bibliotek i ośrodków kultury w sprzęt informatyczny,
- digitalizacja zasobów i tworzenie sieci współpracy między instytucjami kultury,
- promocja czytelnictwa, uczestnictwa w kulturze, korzystania z zasobów i usług instytucji kultury oraz innych podmiotów aktywnych w obszarze kultury,
- usprawnienie modelu zarządzania i funkcjonowania instytucji kultury.

Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013 wraz z uzupełnieniem na lata 2004-2020¹³

Zadaniem dokumentu jest odsłonięcie wszystkich uwarunkowań przybliżających sposobność pomnożenia nakładów na kulturę, z wykorzystaniem dobrych przykładów, zasad obowiązujących w stosowaniu funduszy strukturalnych Unii Europejskiej oraz niektórych innych programów wspólnotowych, ukierunkowanych na rozwój kultury¹⁴.

Narodowa Strategia jest tworzona centralnie, dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania realizowane w regionach. Podstawowym założeniem Strategii jest poprawa uczestnictwa w kulturze i wyrównywanie dysproporcji w jej dostępności pomiędzy województwami w Polsce oraz pomiędzy obszarami miejskimi i wiejskimi. Określa również szanse na zmniejszenie dużych dysproporcji kulturowych, jakie istnieją obecnie pomiędzy regionami.

Strategicznymi obszarami w okresie programowania 2004–2013 są:

- promocja czytelnictwa i wsparcie sektora książek i wydawnictw,
- **ochrona dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie ochrona i rewaloryzacja zabytków,**
- rozwój szkolnictwa artystycznego, w tym rozbudowa i modernizacja infrastruktury oraz unowocześnianie programów edukacji artystycznej i dostosowanie ich do rynku pracy,
- wzmocnienie efektywności działania i roli instytucji artystycznych w kreowaniu sfery kultury, w tym i promocji polskiej twórczości artystycznej,
- stworzenie systemu wspierania współczesnej twórczości artystycznej, stworzenie instytucji zajmujących się jej dokumentowaniem, gromadzeniem i udostępnianiem.

W ramach Narodowej Strategii Rozwoju Kultury stworzono instrumenty do jej wdrożenia. Jednym z nich jest Narodowy Program Kultury „*Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego*”, którego celem jest poprawa stanu i dostępności zabytków poprzez:

- stworzenie warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sferze dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksową rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele społeczne,
- zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości,
- tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocję polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą,
- wzmocnienie zasobów ludzkich w sferze ochrony zabytków,
- podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej dziedzictwa kulturowego,
- zabezpieczenie zabytków i archiwaliów przed nielegalnym wywozem za granicę.

¹³ Ministerstwo Kultury, *Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013*, [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2013_\(2004\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2013_(2004).pdf), [dostęp 06.11.2024 r.].

¹⁴ *Ibidem*, str. 110.

W ramach realizacji Narodowego Programu Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” wyróżniono następujące priorytety i działania:

- Priorytet I - aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe. Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym,
- Priorytet II - edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego. Do głównych działań w tym zakresie należy konieczność rozwoju zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, jak również ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granice.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020¹⁵ wprowadziło 11 programów operacyjnych Ministra Kultury służących do realizacji założeń Strategii. Do programów uwzględniających ochronę zabytków bezpośrednio oraz pośrednio należą:

- Program operacyjny „Dziedzictwo Kulturowe”.

Podstawowym celem Priorytetu I jest poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego, kompleksowa rewaloryzacja zabytków, zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki, poprawa warunków instytucjonalnych prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę. Priorytet II koncentruje się na zadaniach związanych z zakupami dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych.

- Program operacyjny „Edukacja kulturalna i upowszechnianie kultury”.

Głównym celem programu jest podnoszenie kompetencji kulturalnych społeczeństwa, przygotowanie dzieci i młodzieży do aktywnego uczestnictwa w kulturze, tworzenie warunków do rozwijania aktywności twórczej, wzbogacanie oferty kulturalnej kierowanej do szerokiego grona odbiorców, zachowanie tradycji i przekazu ludowego dziedzictwa kulturowego, a także podnoszenie kwalifikacji i doskonalenie zawodowe osób działających w sferze upowszechniania kultury. Do zadań w tym zakresie należy dokumentowanie i upowszechnianie kultury ludowej czyli dziedzictwa niematerialnego.

- Program operacyjny „Obserwatorium kultury”.

Celem programu jest stworzenie platformy wymiany poglądów i wiedzy oraz dyskusji na temat problemów i uwarunkowań rozwoju kultury. Do jednych z działań należy realizacja prac badawczych i dokumentacyjnych oraz analiz dotyczących uczestnictwa w kulturze, ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego oraz tradycji regionalnych, rynku pracy

¹⁵ Ministerstwo Kultury, *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*, Warszawa 2005, [http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_\(2005\).pdf](http://www.mkidn.gov.pl/media/docs/2019/20190617_Narodowa_Strategia_Rozwoju_Kultury_2004-2020_-_uzupelnienie_(2005).pdf), [dostęp 06.11.2024 r.].

w kulturze, finansowania kultury, zarządzania kulturą, systemów informacji o kulturze, statystyki kultury.

- Program operacyjny „Promesa Ministra Kultury”.

Celem programu „Promesa Ministra Kultury” jest zwiększenie efektywności wykorzystania środków europejskich na rzecz rozwoju kultury w tym dofinansowywane mogą być projekty z zakresu ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KZPK 2030)¹⁶

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KZPK 2030) jest najważniejszym krajowym dokumentem strategicznym dotyczącym zagospodarowania przestrzennego kraju. Znaczenie tego dokumentu w kontekście programu opieki nad zabytkami jest istotne, gdyż jednym z ustawowych celów programów opieki nad zabytkami jest włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju. Dokument określił główne cele dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego poprzez:

- ochronę i rewaloryzację zachowanych obiektów zabytkowych i zespołów ruralistycznych,
- zabezpieczenia możliwości dalszego rozwoju społecznego -gospodarczego w oparciu o zachowane w dobrym stanie zasoby naturalne, kulturowe i lokalne walory środowiska,
- ochrona pojedynczych obiektów kubaturowych oraz ich zespołów poprzez prowadzenie badań w tym ochronę stanowisk archeologicznych,
- opracowania metodologii dotyczącej identyfikacji równorzędnych wartości przyrodniczych, krajobrazowych, niematerialnego dziedzictwa kulturowego związanego z regionem geograficznym i zabytkowych obiektów kultury materialnej, w tym potencjalnych obszarów stanowisk archeologicznych, oraz zarządzania nimi w celu stworzenia warunków do prowadzenia aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do tych zasobów,
- prowadzenie monitoringu zachowania zasobów i zachowania materialnego dowodu do analiz archeologicznych,
- ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, poprzez rozwój narzędzi wspierania finansowego ochrony przyrody i krajobrazu,
- wprowadzenie narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich,
- wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni,
- zwiększanie ochrony przestrzeni o charakterze symbolicznym, posiadającej ponadprzeciętne walory i znaczny potencjał rozwojowy poprzez powoływanie kolejnych miejsc o charakterze promocji dziedzictwa kulturowego i naturalnego (miejscu światowego dziedzictwa UNESCO, pomniki historii i parki kulturowe).

Wyznaczono również cele w zakresie ochrony krajobrazu kulturowego

¹⁶ Uchwała nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie przyjęcia *Koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju 2030*,
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20120000252/O/M20120252-1.pdf>, [dostęp: 06.11.2024 r.].

- Cel 4. *Kształtowanie struktur przestrzennych wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski.*

Polska w 2004 roku ratyfikowała Europejską Konwencję Krajobrazową (EKK)¹⁷, zobowiązując się tym samym do dbałości o jakość przestrzeni otaczającej – krajobrazu. Istnieje zatem konieczność wprowadzenia gospodarowania krajobrazem zgodnie z jej zapisami. Działania w tym zakresie mają się między innymi koncentrować na objęciu ochroną prawną najcenniejszych pod względem przyrodniczym i kulturowym krajobrazów naturalnych i historycznych, w tym układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz stanowisk archeologicznych.

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026¹⁸

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026 jest dokumentem strategicznym dla polskiego państwa, który wyznacza kierunki działań administracji rządowej oraz podległych jej służb i instytucji w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Opracowany w Departamencie Ochrony Zabytków MKiDN na użytek generalnego konserwatora zabytków „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026” jest przygotowywany co 4 lata. Celem priorytetowym „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026” jest *zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce.*

Cel główny został określony w trzech celach szczegółowych oraz w ośmiu kierunkach działań strategicznych, tj.:

1. weryfikacji wybranego zasobu zabytków i wzmocnienia narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości,
2. wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków,
3. wzmocnienie roli woli zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Cel szczegółowy 1: „Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości”. Do realizacji którego ustalono kierunki i działania:

- 1. Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju**
 - ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej,
 - weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego,
 - weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych,

¹⁷ Konwencja Rady Europy sporządzona we Florencji 20 października 2000 r., Dz. U z 2006 r. Nr 14, poz. 98

¹⁸ Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 w sprawie „Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026”,
<https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WMP20230001470/O/M20231470.pdf> [dostęp: 06.11.2024 r.].

- weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych,
- 2. Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości**
- model i system wartościowania zabytków,
 - plany zarządzania dla pomników historii,
 - wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych,
 - system bezpieczeństwa zabytków,
 - projektowanie konserwatorskie,
- 3. Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań**
- implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków,
 - wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001 r.,
 - współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE,
 - wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2: „Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków”, z następującymi kierunkami działań:

- 1. Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych**
- cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków,
 - opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.
- 2. Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków**
- wdrożenie i rozwój programu AZP+,
 - digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego,
 - rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D,
 - rozwój portalu „Zabytek.pl”,
- 3. Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami**
- premia zabytkowa,
 - wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami - crowdfunding.

Cel szczegółowy 3: „Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja)”, który został podzielony na poszczególne kierunki działania:

- 1. Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych**

- strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków,
- wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami,
- twój dom - dialog z tradycją,
- upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych - „szkoła rzemiosł cad”,
- warsztaty konserwatorskie - praktyka prac konserwatorskich,
- wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych,
- proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych - szkolenia dla samorządów.

2. Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

- włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach,
- badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego,
- pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny,
- kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego,
- wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom,
- edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami,
- utworzenie i rozwój działalności forum posiadaczy zabytków przy generalnym konserwatorze zabytków.

W programie wyznaczono główne kierunki działań wskazujące na konkretne zadania priorytetowe w obszarze ochrony zabytków, przyjęte do realizacji do 2026 r. do których należą:

- podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju,
- ochrona i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości,
- realizacja międzynarodowych zobowiązań,
- cyfryzacja procesów administracyjnych,
- wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków,
- reforma finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych,
- edukacja - podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego.

4.2. Relacje gminnego programu z międzynarodowymi dokumentami doktrynalnymi.

Międzynarodowe normy ochrony dziedzictwa kulturowego ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej - to zbiór zasad, konwencji i wytycznych, które mają na celu ochronę, zachowanie i promowanie zasobów dziedzictwa kulturowego na całym świecie. Należą one do źródeł prawa powszechnie obowiązującego, co oznacza, że stają się źródłem praw i obowiązków konkretnych adresatów w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy zarówno wszystkich organów administracji publicznej, jak i obywateli. Normy te zostały opracowane przez różne organizacje międzynarodowe, w szczególności UNESCO, Radę Europy oraz Międzynarodową Radę

Ochrony Zabytków i Miejsc Historycznych (ICOMOS). Obejmują one różnorodne aspekty, takie jak ochrona zabytków, zasobów niematerialnych, obiektów archeologicznych, a także krajobrazów kulturowych jak również ustanawiaj standardy w kwestii postępowania i sposobu ochrony dziedzictwa kulturowego.

Do najważniejszych konwencji międzynarodowych UNESCO ratyfikowanych przez Polskę należą:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z dnia 15 maja 1954 r., wraz z Regulaminem wykonawczym oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, (Dz. U. z 1957 r. poz. 212) oraz Drugim Protokołem sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 248);
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu 17 listopada 1970 r. (Dz.U. z 1974 r. poz. 106);
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz.U. z 1976 r. poz. 190), ratyfikowana przez Polskę w 1976 r.;
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. z 2011 r. poz. 1018);
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz.U. z 2007 r. poz. 1585);
- Konwencja o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 2 listopada 2001 r. (Dz.U. z 2021 r. poz. 1302).

Do ratyfikowanych Konwencji Rady Europy należą:

- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego tzw. Maltańska (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz.U. z 1996 r. poz. 564);
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz.U. z 2012 r. poz. 210);
- Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października 2000 r. (Dz.U. z 2006 r. poz. 98);
- Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa sporządzona w Faro dnia 27 października 2005 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 396).

Do najważniejszych dokumentów doktrynalnych w zakresie sposobu ochrony dziedzictwa kulturowego materialnego i niematerialnego w kontekście programu opieki należą:

- **Karta Ateńska** z 1931 roku – Postanowienia konferencji w Atenach w 1931 roku, dokument uchwalony na konferencji zwołanej przez Biuro Muzeów w Atenach.

W dokumencie po raz pierwszy zostały sformułowane ogólne normy postępowania konserwatorskiego, które miały obowiązywać we wszystkich krajach;

- **Karta Wenecka** czyli Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, przyjęta na II Międzynarodowym Kongresie Architektów i Techników Zabytków w Wenecji w 1964 r.;
- **Karta Florencka** – uzupełnienie Karty Weneckiej w zakresie ochrony ogrodów historycznych - Międzynarodowa Karta Ogródów IFLA – ICOMOS zatwierdzona przez Międzynarodowy Komitet ICOMOS IFLA ds. Ogródów Historycznych we Florencji w 1981 r.;
- **Dokument z Nara** o autentyzmie przyjęty na Konferencji na temat autentyzmu w Nara w 1994 r.;
- **Międzynarodowa Karta Turystyki Kulturowej** - Zarządzanie turystyką w miejscach o znaczeniu dla dziedzictwa, uchwalona na Zgromadzeniu Generalnym ICOMOS w Meksyku w 1999 r.;
- **Deklaracja w sprawie zachowania GENIUS LOCI** (ducha miejsca) podjęta na Zgromadzeniu Generalnym ICOMOS w Quebec, w 2008 r.;
- **Rekomendacja w sprawie historycznego Krajobrazu Miejskiego** ustanowiona na Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu 2011 r., w której wskazano na wykorzystanie dziedzictwa jako potencjału prorozwojowego, zakorzenionego w harmonijnej i zrównoważonej relacji między środowiskiem miejskim a przyrodniczym oraz między potrzebami obecnych i przyszłych pokoleń a spuścizną przeszłości.

4.3 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla wojewódzkiego

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 – 2020¹⁹ wraz z aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, sierpień 2024²⁰

Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011 – 2020 (wraz z jej aktualizacją Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”), jest podstawowym i najważniejszym dokumentem samorządu województwa, określającym obszary, cele i kierunki interwencji polityki rozwoju, prowadzonej w przestrzeni regionalnej.

W dokumencie w części dotyczącej obszaru *Dziedzictwa regionalnego, kultura i turystyka* wskazano na konieczność dokonania zmiany sposobu myślenia o kulturze i dziedzictwie regionalnym – w kontekście strategii gospodarczego rozwoju regionu. Nowe postrzeganie tych potencjałów powinno prowadzić do przypisania im roli ważnych czynników rozwoju społeczno-ekonomicznego, kreujących znaczącą część regionalnego PKB w sferze usług i produkcji oraz generujących dodatkowe zatrudnienie. Dziedzictwo regionalne

¹⁹ Uchwała Nr XII/183/11 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 września 2011 roku w sprawie przyjęcia *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020*, <https://bip.malopolska.pl/umwm,a,61051,uchwala-nr-xii18311-sejmiku-wojewodztwa-malopolskiego-z-dnia-26-wrzesnia-2011-w-sprawie-przyjecia-st.html>, [dostęp 06.11.2024 r.].

²⁰ Uchwała Nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie przyjęcia aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020 pn. Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”*, https://www.malopolska.pl/_userfiles/uploads/Rozwoj%20Regionalny/Strategia%20Ma%C5%82opolska%202030/2020-12-17_Zalacznik_Strategia_SWM_2030.pdf, [dostęp 06.11.2024r, [dostęp 06.11.2024 r.].

odnoszone do wyjątkowego potencjału kultury, historii i tożsamości regionalnej, ale również walorów przyrodniczych powinno być traktowane jako podstawowy element regionalnej szansy, warunkujący rozwój działalności opartej na przemysłach czasu wolnego. Z kolei w kolejnym obszarze dotyczącym *Dziedzictwa i przemysły czasu wolnego* ustanowiono cel strategiczny ustanowienia wysokiej atrakcyjności Małopolski w obszarze przemysłów czasu wolnego poprzez wykorzystaniu potencjału dziedzictwa regionalnego i kultury. Do strategicznych działań w tym zakresie powinno być przejście od pasywnej i biernej ochrony, polegającej głównie na działaniach konserwatorskich, do efektywnego i racjonalnego zarządzania kulturą, zasobami dziedzictwa kulturowego oraz przyrodniczego. Wskazano na konieczność podejmowania przedsięwzięć, których głównym celem będzie nie tylko kompleksowa ochrona i zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego, ale również generowanie impulsów do dalszego ich rozwoju. Tak rozumiane działania powinny stanowić podstawę nowoczesnego modelu zarządzania kulturą, który umożliwi pełne wykorzystanie walorów przyrodniczych i kulturowych Małopolski. W tym celu niezbędne jest wdrożenie mechanizmów włączających dziedzictwo kulturowe w obieg gospodarczy przy zachowaniu priorytetowej roli dziedzictwa regionalnego. Ponadto należy dążyć, przy jednoczesnym eksponowaniu ich autentyzmu, do nadania zabytkom nowych funkcji poprzez określenie i upowszechnienie nowoczesnego modelu „użytkowania zabytków”. Model taki będzie łączył ich ochronę, zwiększenie dostępności, poszukiwanie nowych form opieki nad zabytkami, ale również tworzył sprzyjające warunki dla rozwoju sektora przemysłów czasu wolnego.

Do kluczowych działań w zakresie opieki nad regionalnym dziedzictwem kulturowym i przyrodniczym oraz ochrony i kształtowania krajobrazu zaliczono:

- kształtowanie zrównoważonego krajobrazu kulturowego,
- poprawa stanu i sposobu użytkowania zabytków oraz przeciwdziałanie procesowi ich degradacji,
- ochrona i kształtowanie zabudowy historycznych miast i miasteczek,
- ochrona tradycyjnej zabudowy regionalnej i układów ruralistycznych,
- powstrzymanie degradacji wartościowych krajobrazów kulturowych oraz dewastacji obiektów zabytkowych i ich otoczenia,
- kompleksowa rewitalizacja obszarów zdegradowanych,
- zachowanie i rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, w tym przywrócenie rzeczywistej wartości zniszczonym obiektom oraz ponowne określenie dla poszczególnych obiektów ich wartości zabytkowych, wskazanych do bezwzględneho zachowania,
- utrzymanie wielokulturowego bogactwa oraz tożsamości lokalnej i regionalnej szczególnie poprzez wspieranie folkloru, tradycji i sztuki ludowej,
- funkcjonalne zarządzanie kulturą i dziedzictwem kulturowym, w tym rozwój partnerstwa sektora publicznego, pozarządowego i prywatnego,
- badanie i dokumentowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego,
- poprawa funkcjonowania instytucji opieki nad zabytkami,
- wdrożenie mechanizmów włączających wartości dziedzictwa w obieg gospodarczy,
- zapobieganie degradacji i ochrona zasobów dziedzictwa przyrodniczego regionu,

- stworzenie systemu oraz procedur zarządzania dziedzictwem przyrodniczym,
- zintegrowana ochrona krajobrazu kulturowego i środowiska przyrodniczego, szczególnie w zakresie wysokiego poziomu estetycznego otoczenia i ładu przestrzennego.

W ramach aktualizacji *Strategii* przyjętej Uchwałą Nr XXXI/422/20 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie przyjęcia aktualizacji *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020* pn. *Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030* wskazano dodatkowo na następujące wyzwania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego wyznaczone do osiągnięcia określone w *Obszarze I – Małopolskie*, w szczególności w kierunku działań polityki rozwoju 5.1 – *Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego*. Celem szczegółowym obszaru, w którym w strategii regionalnej ujęte zostało dziedzictwo kulturowe, jest: *Rozwój społecznie wrażliwy, sprzyjający rodzinie*. Spośród siedmiu głównych kierunków polityki rozwoju województwa w tym obszarze wyróżniono kierunek 5. *Kultura i dziedzictwo*. W dokumencie strategicznym dla regionu określono wyzwania z zakresu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami:

- zachowanie dziedzictwa dla przyszłych pokoleń, szczególnie przeprowadzenie prac adaptacyjnych i modernizacyjnych obiektów zagrożonych (np. drewnianego budownictwa mieszkalnego – interwencja „in situ”, zabytkowych dworów, pałaców i zamków oraz zabytkowych obiektów techniki),
- kultura żywa – zachowanie aktywności twórców i animatorów oraz utrzymanie popytu na usługi w sektorze kultury,
- podtrzymanie wizerunku Małopolski jako regionu silnego kulturowo i twórczo wykorzystującego potencjał innowacji oraz kształtującego swą tożsamość i doceniającego swoje korzenie,
- kultura dla nowego pokolenia – świadomość i wrażliwość ludzi – wzmocnienie edukacji kulturowej poprzez rozszerzenie oferty edukacyjnej, budowanie tożsamości lokalnej i ponadregionalnej.

Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego²¹

Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego realizuje zapisy zawarte w *Strategii Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011-2020* wraz z jego aktualizacją *Strategia Rozwoju Województwa „Małopolska 2030*, a zwłaszcza treści ujęte w kierunkach polityki i działaniach obejmujące takie wyzwania, jak: ochrona małopolskiej przestrzeni kulturowej, zrównoważony rozwój infrastruktury oraz komercjalizacja usług czasu wolnego. kształcenie kadr dla rozwoju i obsługi przemysłów czasu wolnego, wzmocnienie promocji dziedzictwa regionalnego oraz oferty przemysłów czasu wolnego, kształtowanie i rozwój aktywności obywatelskiej oraz wzmacnianie kapitału społecznego oraz kształtowanie, wzmacnianie i promocja aktywności obywatelskiej oraz partycypacji społecznej mieszkańców.

²¹ Uchwała Nr 1436/15 Zarządu Województwa Małopolskiego z dnia 22 października 2015 roku w sprawie przyjęcia *Programu Strategicznego Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego*, https://zarabiajnaturystyce.pl/fileadmin/user_upload/Polityka_turystyczna/PS_Dziedzictwo_i_przemysly_czasu_wolnego.pdf, [dostęp 06.11.2024 r.].

Celem główny Programu Strategicznego Dziedzictwo i przemysły czasu wolnego jest uzyskanie wysokiej konkurencyjności regionu w oparciu o aktualne i innowacyjne walory dziedzictwa kulturowego i treści kultury oraz rozwiniętą atrakcyjność turystyczną, a także dzięki stymulowaniu, wspieraniu i modelowaniu postaw otwartych, aktywnych i kreatywnych. W programie wyznaczono cztery priorytety w tym jeden, który konkretnie dotyczy ochrony dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków:

Priorytet 1. *Wzmocnienie źródeł tożsamości poprzez ochronę zasobów dziedzictwa, jego rewaloryzację, kształtowanie krajobrazu kulturowego, rewitalizację przestrzeni oraz odczytywanie i interpretację znaczeń kulturowych*, którego celem jest zachowanie ciągłości i autentyczności regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz rozwój miast i miejscowości regionu w oparciu o jakościowe walory przestrzenne i zasoby kultury, powiązany z poprawą jakości życia i spójności społecznej oraz stymulowaniem gospodarki.

W ramach priorytetu założono dwa równorzędne i powiązane kierunki działań:

- pierwszy obejmuje obszar związany z ochroną zabytków, tworzeniem kompleksowych systemów informacji, opisu i interpretowania dziedzictwa kulturowego oraz udostępnianiem jego zasobów i ich wykorzystywaniem w tworzeniu współczesnych form przekazu kulturowego. W ramach tych działań wspierane będą przedsięwzięcia obejmujące planowanie i realizację prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych i prac adaptacyjnych, koniecznych dla zachowania i zabezpieczenia przed zagrożeniem obiektów zabytkowych oraz dóbr kultury współczesnej, wraz z ich otoczeniem,
- drugi, związany z problematyką planowania i zagospodarowania przestrzennego, obejmuje spektrum działań mających na celu wprowadzanie harmonii, ładu i treści kulturowych do przestrzeni środowiska życia.

W ramach Priorytetu 1. sformułowano trzy działania stanowiące ramy dla konkretnych rozwiązań z kierunkami interwencji:

- 1. Działanie 1.1** Przeszłość przyszłości - Prace konserwatorskie, restauratorskie i budowlane przy zabytkach w tym:
 - realizacja kompleksowych prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych oraz prac zabezpieczających przed zniszczeniem prowadzonych przy zabytkach,
 - rewaloryzacja otoczenia zabytków,
 - modernizacje i adaptacje obiektów zabytkowych do nowych funkcji,
 - prace zabezpieczające przy obiektach będących dobrami kultury współczesnej.
- 2. Działania 1.2** Dla dziedzictwa - Opis i interpretacja dziedzictwa oraz podnoszenie kompetencji kulturowych w tym:
 - remonty, modernizacje i adaptacje obiektów dla działalności związanej z kulturą i dziedzictwem kulturowym,
 - „unowocześnienie” instytucji muzealnych,

- tworzenie kompleksowych systemów dla informacji, opisu i interpretowania dziedzictwa kulturowego,
- wykorzystywanie nowych technologii dla dokumentowania i udostępniania zasobów dziedzictwa oraz dla edukacji,
- wykorzystywanie nowych technologii dla tworzenia oferty uwzględniającej potrzeby osób niepełnosprawnością, niedowidzących i niedosłyszących,
- wzmocnienie systemu edukacji regionalnej – na rzecz i o dziedzictwie,
- inicjowanie i wspieranie wysokiej jakości projektów kulturalnych, artystycznych i interdyscyplinarnych, szczególnie projektów realizowanych w przestrzeni publicznej,
- wymiana doświadczeń i know-how oraz projekty badawcze,
- tworzenie i wspieranie partnerstw i sieci współpracy,
- eksponowanie wizerunku miast poprzez kulturę,
- projekty w zakresie ochrony i promocji niematerialnego dziedzictwa kulturowego regionu,
- projekty włączające dziedzictwo regionalne w ofertę przemysłów kultury i czasu wolnego.

3. Działania 1.3 Kompleksowe programy rewitalizacji społecznej i ekonomicznej oraz kształtowanie przestrzeni w tym:

- kompleksowe, wieloaspektowe projekty rewitalizacji obszarów miejskich,
- systemowe działania na rzecz harmonijnego kształtowania przestrzeni publicznej.

Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2012 – 2025²²

Wojewódzki program opieki nad zabytkami jest już z kolei piątym dokumentem, opracowanym przez Województwo małopolskie. Obecny dokument programowy jest kontynuacją założeń, wytycznych i kierunków działań wspierających i wykorzystujących bogaty zasób regionalnego dziedzictwa materialnego i niematerialnego, wypracowanych w pierwszym i następnych wersjach wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami. Wszystkie dokumenty programowe uzyskały pozytywne opinie Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Obecny program został sporządzony z inicjatywy Zarządu Województwa Małopolskiego i opracowany w Departamencie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego przy współudziale powołanego przez Zarząd Województwa Małopolskiego zespołu zadaniowego. Dokument stanowi istotny element strategii zarządzania dziedzictwem kulturowym na obszarze województwa małopolskiego.

Motto Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce 2022–2025 zostało wyrażone krótkim hasłem, które skierowane jest do wszystkich interesariuszy: **Małopolska – warto wciąż mocniej się zakorzeniać**. Dziedzictwo kulturowe pojmujemy bowiem jako spuściznę, za którą jesteśmy odpowiedzialni, która kształtuje naszą tożsamość,

²² Uchwała Nr LVI/800/22 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 roku w sprawie przyjęcia *Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022-2025*, <https://bip.malopolska.pl/umwm,a,2135267,uchwala-nr-lvi80022-sejmiku-wojewodztwa-malopolskiego-z-dnia-4-lipca-2022-roku-w-sprawie-przyjecia-w.html>, dostęp [07.11.2024 r.].

odpowiada na pytanie „kim jesteśmy?”, jest wyrazem uznawanego przez nas systemu wartości i sposobem pojmowania rzeczywistości; dziedzictwo tworzy wreszcie poczucie wspólnoty²³. Wyznaczono również główną misję programu którą jest *Pielęgnowanie i przywracanie wartości cennych elementów krajobrazu kulturowego Małopolski, kreowanie poczucia regionalnej tożsamości, wzmacnianie odpowiedzialności obywatelskiej za kulturową spuściznę pokoleń oraz stworzenie spójnego systemu ochrony i opieki nad dziedzictwem*.

Fundamentami dla realizacji misji są:

- zapewnienie możliwie najskuteczniejszej ochrony regionalnego dziedzictwa kulturowego zarówno tego najcenniejszego, jak i tych wszystkich jego aspektów, które w powszechnym odbiorze nie są jeszcze postrzegane jako wspólne dziedzictwo kulturowe warte ochrony i opieki,
- utrzymanie bogactwa i zróżnicowania kulturowego wynikającego z długiej historii regionu,
- wydobycie inspiracyjnej siły dziedzictwa kulturowego dla teraźniejszości i przyszłości,
- harmonijna korelacja środowiska zurbanizowanego ze środowiskiem przyrodniczym,
- przywrócenie, uporządkowanie i pielęgnowanie krajobrazu kulturowego Małopolski, zagrożonego lub skażonego działaniami człowieka i rozwojem cywilizacji, związanymi np. ze niszczeniem zasobów naturalnych i kulturowych, zakłóceniami funkcjonowania ekosystemów przyrodniczych, działaniami prowadzącymi do zmian fizjonomii krajobrazu, do niszczenia układów kompozycyjnych, układów historycznych, wprowadzaniem chaosu w przestrzeni, pozbawianiem jej indywidualności i funkcjonalności,
- powiązanie przestrzeni w sieć o wieloaspektowym znaczeniu i licznych funkcjach,
- kreowanie regionalnej tożsamości wspartej na dziedzictwie, z której obecne i przyszłe pokolenia, mogą czerpać wzorce oraz pomysły w procesie rozwoju osobistego, społecznego, gospodarczego,
- wzmacnianie aktywności i odpowiedzialności obywatelskiej za dziedzictwo kulturowe regionu,
- budowanie potencjału społecznego i relacyjnego dla dziedzictwa.

Misja Wojewódzkiego programu opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2022 –2025 realizowana jest poprzez wyznaczony jeden główny cel strategiczny:

Cel strategiczny: *Harmonijne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego Małopolski dla sprostania wyzwaniom teraźniejszości i przyszłości oraz zapewnienia wysokiej jakości życia Małopolan w ramach którego wyznaczano następujące cele operacyjne:*

1. **Cel operacyjny I** - Skuteczna ochrona zasobów dziedzictwa i wartości kulturowych regionu wraz z priorytetami do jego realizacji:

Priorytet I.1 Zachowanie wartości krajobrazu kulturowego oraz miejsc i obiektów dziedzictwa wraz z kierunkami działań:

²³ Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2012 – 2025, str.28.

- rozpoznawanie stanu zachowania materialnego dziedzictwa kulturowego regionu poprzez monitoring i dokumentowanie jego zasobów oraz badanie, przemian ich stanu oraz pełnionych funkcji;
- spełnianie zasady ochrony zabytków in situ wraz z otoczeniem zabytku;
- dbałość o stosowanie wytycznych konserwatorskich oraz zapewnianie zintegrowanej; kompleksowej konserwacji zabytków;
- poprawa stanu zachowania najcenniejszych i najbardziej zdegradowanych obiektów i obszarów zabytkowych;
- ochrona przed utratą unikatowych walorów krajobrazu, będących głównymi nośnikami konkurencyjności i atrakcyjności regionu;
- utrzymywanie elementów przestrzennych reprezentujących tradycyjny układ i charakter wsi;
- utrzymywanie i wyeksponowanie historycznych układów przestrzennych miejscowości i obszarów krajobrazowych;
- konsekwentne i systematyczne wprowadzanie regulacji określonych ustawą krajobrazową.

Priorytet I.2 Pielęgnowanie tradycji regionalnych, w tym spuścizny po historycznej wielokulturowości regionu wraz z kierunkami działań:

- wzmocnienie ochrony i opieki nad dziedzictwem niematerialnym opartym na wielokulturowości regionu;
- wspieranie twórców ludowych, tradycyjnego rzemiosła oraz tradycyjnych zawodów;
- dokumentowanie i upowszechnienie zasobów dziedzictwa niematerialnego.

2. Cel operacyjny II Efektywne zarządzanie regionalną przestrzenią kulturową:

Priorytet II.1 Wzmacnianie systemowej współpracy podmiotów zaangażowanych w ochronę dziedzictwa kulturowego wraz z kierunkami działań:

- inicjowanie i wspieranie projektów oraz aktywności środowisk czerpiących z walorów dziedzictwa kulturowego i twórczo je interpretujących;
- aktywne zarządzanie miejscami z Listy Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Naturalnego UNESCO, wyróżnionych Znakiem Dziedzictwa Europejskiego, pomnikami historii i szlakami kulturowymi w wymiarze świadomości międzynarodowej i lokalnej;
- trwała i programowa współpraca administracji publicznej ze środowiskami naukowymi obejmująca kształcenie kadr i definiowanie metod ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym;
- stworzenie modelowych porozumień kompetencyjnych służb konserwatorskich z samorządami i instytucjami ochrony zabytków;
- systematyczny rozwój sieci muzeów domowych, wsparcie i zachęcenie do współpracy właścicieli wartościowych kolekcji prywatnych, izb regionalnych i zbiorów kościelnych;
- promowanie dobrych praktyk z zakresu użytkowania i wykorzystania obiektów zabytkowych i kształtowania przestrzeni posiadających walory krajobrazowe,

- rozwijanie współpracy międzyregionalnej i międzynarodowej oraz integracji regionalnej budowanej w oparciu o ideę sieci obszarów, miejsc i instytucji;
- prowadzenie aktywnej polityki rynku pracy – tworzenie miejsc pracy związanych z dziedzictwem kulturowym.

Priorytet II.2 Rozwijanie nowych możliwości zarządzania obiektami zabytkowymi związanych z wyzwaniem przyszłości wraz z kierunkami działań:

- harmonijne łączenie walorów zabytków z ich współczesnymi funkcjami;
- stymulowanie rozwoju projektowania urbanistycznego, chroniącego i wzbogacającego przestrzeń kulturową i dziedzictwo;
- rewitalizacja miejscowości i obszarów prowadzona w zgodzie z historycznymi wartościami terenów i układów;
- unowocześnienie instytucji opieki nad zbiorami i zabytkami oraz rozwój infrastruktury turystycznej.

3. Cel operacyjny III Kompetentna edukacja i promocja w zakresie wartości dziedzictwa kulturowego;

Priorytet III.1 Kształtowanie postaw wrażliwości na wartości dziedzictwa kulturowego wraz z działaniami:

- edukowanie do odbioru dziedzictwa kulturowego, jego interpretacji i reinterpretacji;
- wprowadzanie adekwatnej oferty edukacyjnej o wartościach i różnorodności dziedzictwa kulturowego Małopolski;
- uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w programach nauczania;
- budowanie silnej identyfikacji Małopolan z regionalnym dziedzictwem kulturowym.

Priorytet III. 2 Upowszechnianie walorów dziedzictwa kulturowego:

- sprzyjanie rozwojowi sposobów spędzania czasu wolnego opartych na wartościach krajobrazu kulturowego oraz miejscowych tradycjach i autentyzmie lokalnego dziedzictwa kulturowego;
- tworzenie rynku i promocja produktów tradycyjnych i regionalnych;
- kreowanie placówek muzealnych jako ogniw lokalnej tożsamości, edukacji i regionalnej turystyki kulturowej;
- wspieranie rozwoju turystyki kulturowej i rekreacyjnej;
- udostępnianie cyfrowe zasobów dziedzictwa materialnego i niematerialnego wraz z definiowaniem treści edukacyjnych i promocyjnych;
- uwzględnianie potrzeb edukacji o dziedzictwie lokalnym i regionalnym w konkurencyjnej ofercie czasu wolnego dla wszystkich grup wiekowych;
- prowadzenie aktywnego marketingu i systemowej promocji walorów i aspektów regionalnego dziedzictwa kulturowego.

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego²⁴

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego sporządzony został na podstawie Uchwały Nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. Celem rozwoju przestrzennego dla małopolski jest utrzymanie, a w pewnych elementach nawet poprawienie stanu środowiska i podniesienie jakości krajobrazu i zasobów kultury, przy zapewnieniu warunków do stabilnego wzrostu gospodarczego i podniesienia standardów jakości życia mieszkańców drogą bardziej efektywnej gospodarki przestrzennej²⁵.

Kluczowe zasady polityki przestrzennej, których realizacja wymaga skoordynowanych działań na poziomie regionalnym i lokalnym, to m.in. także ochrona dziedzictwa przyrodniczo-kulturowego i krajobrazu, sprowadzająca się do:

- wzmocnienia faktycznej ochrony i świadome kształtowanie najcenniejszych krajobrazów Małopolski przy wykorzystaniu ustawy krajobrazowej;
- rewaloryzacji najcenniejszych zespołów i obiektów dziedzictwa urbanistycznego, ruralistycznego i architektonicznego;
- rozwoju różnych form turystyki zachowującej potencjał i wartości środowiska przyrodniczo kulturowego i krajobrazu.

Wskazano również główne zadania polityki przestrzennej PZP województwa w dziedzinie ochrony zabytków:

- ochrona różnorodności dziedzictwa kulturowego wykształconego w wyniku wielu procesów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej;
- ochrona zachowanych zespołów obiektów zabytkowych o wyrazistej tożsamości - nawet jeśli poszczególne obiekty nie posiadają wybitnej wartości historycznej lub artystycznej;
- unikanie przekształceń przestrzennych mogących zagrażać zasobom dziedzictwa kulturowego, np.: dysharmonijne lub szkodliwe sąsiedztwo;
- eksponowanie w strukturze przestrzennej elementów najcenniejszych i udostępnianie miejsc o wysokich walorach kulturowych;
- komponowanie nowych struktur z uwzględnieniem historycznej zabudowy - uzupełnianie istniejących struktur o nowe elementy tworzące harmonijną całość.

W części dotyczącej *Działania na rzecz jakości krajobrazu, architektury i ochrony środowiska kulturowego* za prawne narzędzia ochrony krajobrazu zaliczono:

- parki krajobrazowe;
- obszary chronionego krajobrazu;
- parki kulturowe;
- strefy ochrony konserwatorskiej;
- właściwe zapisy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

²⁴ Uchwała nr XLVII/732/18 Sejmiku Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r. w sprawie uchwalenia *Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, <https://bip.malopolska.pl/umwm,a,1435085,uchwala-nr-xlvii73218-sejmiku-wojewodztwa-malopolskiego-z-dnia-26-marca-2018-r-w-sprawie-zmiany-uchw.html>, [dostęp 07.11.2024 r.].

²⁵ *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego*, t. 2, str. 12.

Wskazano na konieczność podjęcia działań na rzecz krajobrazu Małopolski, do których należą

- studia analityczne;
- działania legislacyjne w tym ustanowienie nowych parków krajobrazowych oraz uchwalenie planów ich ochrony i co najmniej utrzymanie dotychczasowych granic obszarów chronionego krajobrazu;
- działania promocyjne i edukacyjne w tym rekomendacje co do miejsc i zakresu tworzenia parków kulturowych, inicjowanie, promowanie i nagradzanie wyróżniających się działań na rzecz jakości architektury i zagospodarowania przestrzennego oraz wspieranie działań na rzecz redukcji zanieczyszczenia krajobrazu reklamą zewnętrzną;
- działania inwestycyjne w zakresie finansowania prac w zakresie ochrony zabytków, w tym zwłaszcza założeń urbanistycznych takich jak: parki dworskie i uzdrowiskowe, aleje, kapliczki i krzyże przydrożne oraz rozwijanie zadrzewień śródpolnych i tworzenie małych zbiorników wodnych.

W związku z tym, w gminnych dokumentach planistycznych zarekomendowano podjęcie następujących działań:

- należy zidentyfikować istniejące i potencjalne konflikty funkcjonalno-przestrzenne związane z ochroną walorów kulturowych;
- należy zidentyfikować elementy charakterystyczne krajobrazu kulturowego oraz określić zasady ich ochrony;
- należy określić elementy charakterystyczne w przypadku dóbr kultury współczesnej, które winny zostać zachowane.

W Planie zagospodarowania przestrzennego Województwa małopolskiego zarekomendowano również za celowe ustanowienie szeregu parków kulturowych, które pozwalają od strony prawnej ograniczyć lub nawet zlikwidować cały szereg negatywnych zjawisk związanych z reklamą, szyldami i spontanicznymi procesami budowlanymi.

4.4 Polityka w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami w dokumentach szczebla powiatowego

Programu Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2021 – 2030. Powiat Suski 2030²⁶

Program Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2021-2030 Powiat 2030 (PRPS 2021 -2030) uwzględnia lokalne uwarunkowania oraz definiuje cele i kierunki interwencji. Program wskazuje na rozwiązania niezbędne dla stałego i efektywnego rozwoju całej obszaru funkcjonalnego, obejmując także zadania będące w kompetencjach innych instytucji, organizacji i podmiotów. Główną misją wskazaną w dokumencie „MISJA „POWIAT SUSKI 2030” jest wspieranie i tworzenie warunków prowadzenia działalności gospodarczej oraz podnoszenie jakości życia mieszkańców i większa integracja społeczna. Działania te mają

²⁶ Uchwała Nr 0007/XXXIII/238/2021 Rady Powiatu Suskiego z dnia 27 października 2021 r. w sprawie przyjęcia „Programu Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2021 – 2030. Powiat Suski 2030”, <https://powiatsuski.pl/wp-content/uploads/2021/12/Uchwała-Rady-Nr-238.pdf>, [dostęp 07.11.2024 r.].

być wykonywane poprzez realizację celów rozwojowych i klimatycznych wraz z ochroną najcenniejszych walorów obszaru jakimi są środowisko przyrodnicze oraz dziedzictwo kulturowe²⁷.

Program wyznaczył cztery Obszary Priorytetowe. Zasady ochrony dziedzictwa kulturowego zostały opisane w 2 Obszarze priorytetowym *Środowisko naturalne, dziedzictwo kulturowe, turystyka* wraz z następującymi celami strategicznymi:

- 1. Cel operacyjny 2.1:** Ochrona środowiska naturalnego
- Cel operacyjny 2.2:** Wspieranie zrównoważonego wykorzystywania potencjałów endogenicznych z następującymi działaniami kluczowymi:
 - zwiększanie poziomu społecznego uczestnictwa w kulturze oraz w aktywnych formach spędzania czasu wolnego poprzez promocję i informację o ofercie kulturalnej w Powiecie;
 - wsparcie dla programów prowadzenia zajęć ukierunkowanych na popularyzację wiedzy w zakresie „regionalizmu” i dobrych praktyk wykorzystania potencjałów Powiatu;
 - wsparcie rozbudowy i modernizacji infrastruktury turystycznej, informatyzacji branży i promocji Powiatu;
 - budowanie partnerstw dla wspólnych projektów z branży kulturowo-turystycznej,
 - zwiększenie rozpoznawalności marki turystycznej „Podbabiogórze” m.in. poprzez promocję lokalnych atrakcji i walorów turystycznych;
 - wsparcie dla rozwoju produktu lokalnego m.in. poprzez certyfikację podbabiogórską marką;
 - wsparcie dla wydarzeń promujących produkty lokalne i szlaki kulturowe oraz dla organizacji targów, jarmarków, wystaw i konkursów promujących produkty lokalne.
- 2. Cel operacyjny 2.3:** Profesjonalizacja podmiotów i kadr przemysłu czasu wolnego
- 3. Cel operacyjny 2.4:** Optymalizacja systemu zarządzania przestrzenią, współgrającego ze środowiskiem naturalnym z następującymi działaniami kluczowymi:
 - tworzenie warunków zintegrowanej ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego;
 - podnoszenie świadomości mieszkańców w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa przyrodniczego, krajobrazowego i przestrzeni kulturowej;
 - współpraca i wspieranie partnerów publicznych, społecznych i gospodarczych w działaniach na rzecz wykorzystania potencjału turystycznego i kulturowego oraz ochrony środowiska naturalnego.

Należy zaznaczyć, iż obecny dokument wynika potrzeby racjonalnego planowania rozwoju oraz przesłanek formalno-prawnych, uzasadniających potrzebę weryfikacji dokumentów strategicznych i dostosowania założeń do wytycznych i rekomendacji, które płyną z dokumentów o charakterze nadrzędnym. W kontekście opracowywania nowego programu opieki nad zabytkami istotnym jest zatem powołanie ustaleń dotyczących ochrony dziedzictwa

²⁷ Program Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2021 – 2030, Powiat Suski 2030, Sucha Beskidzka 2021, str. 23.

kulturowego, które zostały opisane w **Program Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2016-2020**²⁸, a której w dalszym ciągu pozostają aktualne.

Główną Misją „POWIAT SUSKI 2020” było tworzenie warunków prowadzenia działalności gospodarczej na obszarze powiatu, z jednej strony opartej o nowoczesne technologie i przedsiębiorczość mieszkańców, a z drugiej wykorzystującej strategiczne walory: potencjał turystyczny, dziedzictwo kulturowe oraz środowisko przyrodnicze. Podnoszenie jakości życia mieszkańców poprzez poprawę jakości środowiska naturalnego, modernizację i rozbudowę infrastruktury komunikacyjnej; działania na rzecz: ograniczania bezrobocia, poprawy zdrowotności i bezpieczeństwa publicznego, większej integracji społecznej i dostosowania systemu edukacji do potrzeb lokalnego rynku pracy²⁹. Podobnie jak w Programie Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2021 – 2030. Powiat Suski 2030 w dokumencie określono główne obszary priorytetowe: w tym **Obszar priorytetowy 2. Środowisko naturalne, program rozwoju powiatu suskiego na lata 2016-2020 dziedzictwo kulturowe, turystyka.**, którego celem strategicznym jest ochrona środowiska oraz wykorzystanie dla rozwoju społeczno - gospodarczego, najistotniejszych walorów Powiatu suskiego: dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz potencjału turystycznego.

Wyznaczono następujące cele strategiczne:

- rozbudowa infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i z zakresu dziedzictwa kulturowego;
- profesjonalizacja kadr przemysłu czasu wolnego;
- poszerzanie oferty produktów lokalnych;
- ochrona dziedzictwa krajobrazu i przestrzeni kulturowej;
- wspieranie działań mających na celu podnoszenie społecznej świadomości, wiedzy i wrażliwości w zakresie dziedzictwa kulturowego;
- optymalizacja systemu zarządzania przestrzenią, współgrającego ze środowiskiem naturalnym;
- ochrona środowiska naturalnego i działania na rzecz rozbudowy infrastruktury przyjaznej środowisku;
- współpraca i wspieranie partnerów publicznych, społecznych i gospodarczych w działaniach na rzecz wykorzystania potencjału turystycznego i kulturowego oraz ochrony środowiska naturalnego.

Dla realizacji **Celu operacyjny 2.2: Ochrona dziedzictwa krajobrazu i przestrzeni kulturowej**, wyznaczono następujące kluczowe działania:

- promocja na rzecz aktywizacji użytkowników obiektów zabytkowych i atrakcyjnych do inwestowania i adaptacji nieruchomości do nowych funkcji oraz do podejmowania działalności okołoturystycznych i kulturowych;
- tworzenie warunków zintegrowanej ochrony przyrody i dziedzictwa kulturowego,

²⁸ Uchwała Nr 0007/XVIII/126/2016 Rady Powiatu Suskiego z dnia 24 maja 2016 r. w sprawie przyjęcia *Programu Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2016-2020*, https://docplayer.pl/34138244-Uchwala-nr-0007-xviii-126-2016-rady-powiatu-suskiego-z-dnia-24-maja-2016-r-w-sprawie-przyjecia-programu-rozwoju-powiatu-suskiego-na-lata.html#google_vignett, [dostęp 07.11.2024r.].

²⁹ *Program Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2016-2020*, Sucha Beskidzka 2016, str. 12.

- podnoszenie świadomości mieszkańców w zakresie potrzeby ochrony dziedzictwa krajobrazu i przestrzeni kulturowej.

Dla realizacji **Cel operacyjnego 2.4:** *Wspieranie działań mających na celu podnoszenie społecznej świadomości, wiedzy i wrażliwości w zakresie dziedzictwa kulturowego* wyznaczono następujące działania:

- zwiększanie poziomu społecznego uczestnictwa w kulturze oraz aktywnych formach spędzania czasu wolnego poprzez promocję i informację o ofercie kulturalnej w Powiecie;
- wsparcie dla programów prowadzenia zajęć z dziećmi i młodzieżą, a także z dorosłymi mieszkańcami i turystami, ukierunkowanych na popularyzację wiedzy w zakresie „regionalizmu”;
- współtworzenie Podbabiogórskiej Akademii Kulturowej, gromadzącej dorobek, doświadczenia i dobre praktyki z zakresu wykorzystania potencjału kulturowego Podbabiogórza;
- kreowanie wydarzeń kulturalnych o zasięgu ponadlokalnym, opartych na obrzędach i zwyczajach lokalnych, w tym przywracanie do życia obrzędów już niepraktykowanych, ginących zawodów.

Dla realizacji **Cel operacyjnego 2.5:** *Rozbudowa infrastruktury turystycznej, rekreacyjnej i z zakresu dziedzictwa kulturowego*, zadaniami kluczowymi są:

- wsparcie rozbudowy i modernizacji infrastruktury turystyki aktywnej, rekreacyjnej i specjalistycznej oraz infrastruktury kulturowej i przyrodniczej;
- wspieranie działań służących standaryzacji bazy turystycznej (w tym agroturystycznej) wraz z sieciowaniem i ekologizacją;
- wspieranie informatyzacji i promocji usług turystycznych.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Dokumenty programowe gminy (analiza dokumentów strategicznych i planistycznych)

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka³⁰

³⁰ Uchwała Nr XXIII/182/2016 Miejskiej w Suchej Beskidzkiej z dnia 27 października 2016 r. w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka, <https://bip.malopolska.pl/umsuchabeskidzka,a,1254755,uchwala-nr-xxiii1822016-w-sprawie-zmiany-studium-uwarunkowan-i-kierunkow-zagospodarowania-przestrzen.html>, [dostęp 07.11.2024 r.].

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka sporządzane jest zgodnie z zapisami ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (tekst jedn. Dz. U. 2015 poz. 199 z późn. zm.) na podstawie Uchwały Nr V/51/2015 Rady Miejskiej w Suchej Beskidzkiej z dnia 26 marca 2015 r. w sprawie przystąpienia do zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Sucha Beskidzka. Studium jest sporządzane dla całego miasta Sucha Beskidzka w granicach administracyjnych. Obowiązujące Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka przyjęte Uchwałą Nr XI/102/99 Rady Miejskiej w Suchej Beskidzkiej z dnia 28 września 1999 r. zostało w pełni zastąpione nowym dokumentem na podstawie Uchwała Nr XXIII/182/2016 w sprawie zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka.

W Studium CZĘŚĆ II –*Kierunki zagospodarowania przestrzennego* określono zasady ochrony dziedzictwa kulturowego, gdzie wskazano obszary i obiekty z terenu gminy Sucha Beskidzka **wpisane do rejestru zabytków** podlegające ochronie prawnej na mocy przepisów szczególnych:

1. W odniesieniu do układu przestrzennego wpisanego do rejestru zabytków wskazano następujące działania:
 - zachowanie układu ulic i placów oraz zespołów zieleni;
 - dostosowanie nowych elementów zagospodarowania do historycznej kompozycji urbanistycznej;
 - zachowanie skali, gabarytów, podziałów architektonicznych elewacji budynków;
 - wykluczenie lokalizowania reklam wolnostojących, ograniczanie powierzchni i miejsca lokalizacji szyldów na budynkach;
 - ustalenie przepisów dotyczących form szyldów i tablic informacyjnych.
2. W odniesieniu do obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru wskazuje się następujące działania:
 - zachowanie obiektów;
 - dopuszczenie w obiektach zabytkowych funkcji zapewniających zachowanie i eksponowanie ich walorów;
 - zapewnienie ekspozycji obiektów od strony ulic i placów publicznych;
 - wykluczenie lokalizowania reklam na obiektach i ich ogrodzeniach.

Dla obiektów zabytkowe **ujętych w gminnej ewidencji zabytków** wskazano, iż powinny być obejmowane ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego. Zakres ochrony powinien uwzględniać dążenie do:

- zachowania obiektów oraz zapewnienia ich ekspozycji od strony ulic i przestrzeni publicznych;
- dopuszczenia modernizacji i przebudowy w sposób niepowodujący utraty wartości kulturowych, architektonicznych lub historycznych;
- wykonywania dokumentacji obiektów w przypadku konieczności rozbiórki;
- ochrony i pielęgnacji zieleni towarzyszącej obiektom, w szczególności kapliczkom i krzyżom przydrożnym;

- prowadzenie działań na rzecz odnowy, zagospodarowania i wykorzystania obiektów zabytkowych w celu ochrony przed degradacją;
- wykluczenia lokalizowania reklam na obiektach.

W Studium zaznaczano również, iż w przypadku wykreślenia obiektu z gminnej ewidencji zabytków, przy formułowaniu ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego dla nowej zabudowy nie obowiązują wskazane wyżej ustalenia. Wykreślenie z gminnej ewidencji zabytków, włączenie obiektu do ewidencji lub zmiana numeracji budynków nie powoduje konieczności zmiany studium. Przy formułowaniu ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego należy uwzględnić stan aktualny na czas sporządzania projektu planu.

Wskazano również strefy ochrony archeologicznej, w której obowiązuje zapewnienie nadzoru archeologicznego przy prowadzeniu robót ziemnych. Strefa ta obejmuje wskazane na załączniku graficznym stanowiska archeologiczne wg. Kart AZP Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zapisy w Studium w pkt. 7.4 *Ośrodki kultury i dziedzictwo niematerialne* odnoszą się również do konieczności ochrony dziedzictwa niematerialnego gdzie przyjęto następujące kierunki działań:

- podnoszenie jakości infrastruktury obiektów związanych z kulturą – modernizacja;
- rozbudowa oraz budowa nowych obiektów;
- podejmowanie działań na rzecz współpracy międzygminnej i międzynarodowej w zakresie rozwoju kultury.

W celu ochrony krajobrazu przyjęto się następujące kierunki działań:

- zachowanie zabytkowego układu przestrzennego w centrum Suchoj Beskidzkiej;
- szczególna ochrona ekspozycji zamku, karczmy Rzym oraz kościoła parafialnego;
- pw. Nawiedzenia N.M.P;
- zachowanie ekspozycji pozostałych obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz ujętych w gminnej ewidencji zabytków z przestrzeni ogólnodostępnych;
- zachowanie krajobrazu otwartego o najwyższych i wysokich walorach;
- zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego, stanowiących wyróżniki krajobrazu;
- kształtowanie rozwoju miasta na zasadzie kontynuacji istniejących struktur i zapobieganie rozpraszaniu zabudowy;
- kształtowanie nowej zabudowy w nawiązaniu do cech tradycji regionu – ustalenia dotyczące zasad kształtowania architektury powinny być określone w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego;
- podnoszenie standardu istniejących przestrzeni publicznych oraz kształtowanie nowych;
- ograniczanie zalesiania przestrzeni otwartych o wysokich walorach, stanowiących płaszczyzny ekspozycji;
- ograniczanie lokalizacji nośników reklamowych poza terenami zainwestowanymi;
- porządkowanie form i sposobu rozmieszczania nośników reklamowych oraz informacyjnych.

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka³¹

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego został uchwalony Uchwałą Nr XI/87/2019 Rady Miasta Sucha Beskidzka z dnia 30 września 2019 roku. Zgodnie z zapisami art. 7 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292) jedną z form ochrony zabytków są ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego (...). Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej zawarte zostały w Rozdziale 2. Ustalenia ogólne i kolejno:

§ 8. Ustalenia dotyczące zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej, gdzie wprowadzono następujące zapisy:

„1) Na obszarze objętym planem występują wskazane na rysunku obiekty podlegające prawnej ochronie dóbr kultury na podstawie przepisów odrębnych:

- a) wpisane do rejestru zabytków: (...)
- b) wpisane do gminnej ewidencji zabytków: (...)

2) Na rysunku planu wskazuje się obiekt do ochrony miejsca pamięci - kaplica upamiętniająca miejsce walk Konfederatów Barskich na górze Jasień, dla którego dopuszcza się zmianę formy;

3) Dla obiektów wpisanych do rejestru zabytków, wymienionych w pkt 1 lit. a, obowiązują zasady ochrony zgodnie z przepisami ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami,

4) Dla obiektów wpisanych do gminnej ewidencji zabytków, wymienionych w pkt 1 lit. b, ustala się:

- a) zachowanie i utrzymanie formy zabytkowej i detalu architektonicznego,
- b) zakaz przekształceń powodujących obniżenie wartości historycznych, estetycznych i architektonicznych,
- c) zakaz wprowadzania elementów zagospodarowania terenu przesłaniających ekspozycję obiektów zabytkowych od strony dróg publicznych,
- d) w przypadku przebudowy drogi wymuszającej przeniesienie zabytkowych krzyży lub kapliczek przydrożnych, należy zapewnić nową lokalizację możliwie najbliższą pierwotnej,
- e) w przypadku wyłączenia obiektu z ewidencji zabytków nie obowiązują ustalenia określone w lit. a-d

5) Dla obiektów wymienionych w pkt 1 lit a i b, w przypadku odbudowy lub rekonstrukcji obiektu zabytkowego w formie historycznej, dopuszcza się przekroczenie parametrów określonych w przepisach szczegółowych w Rozdz. 4;

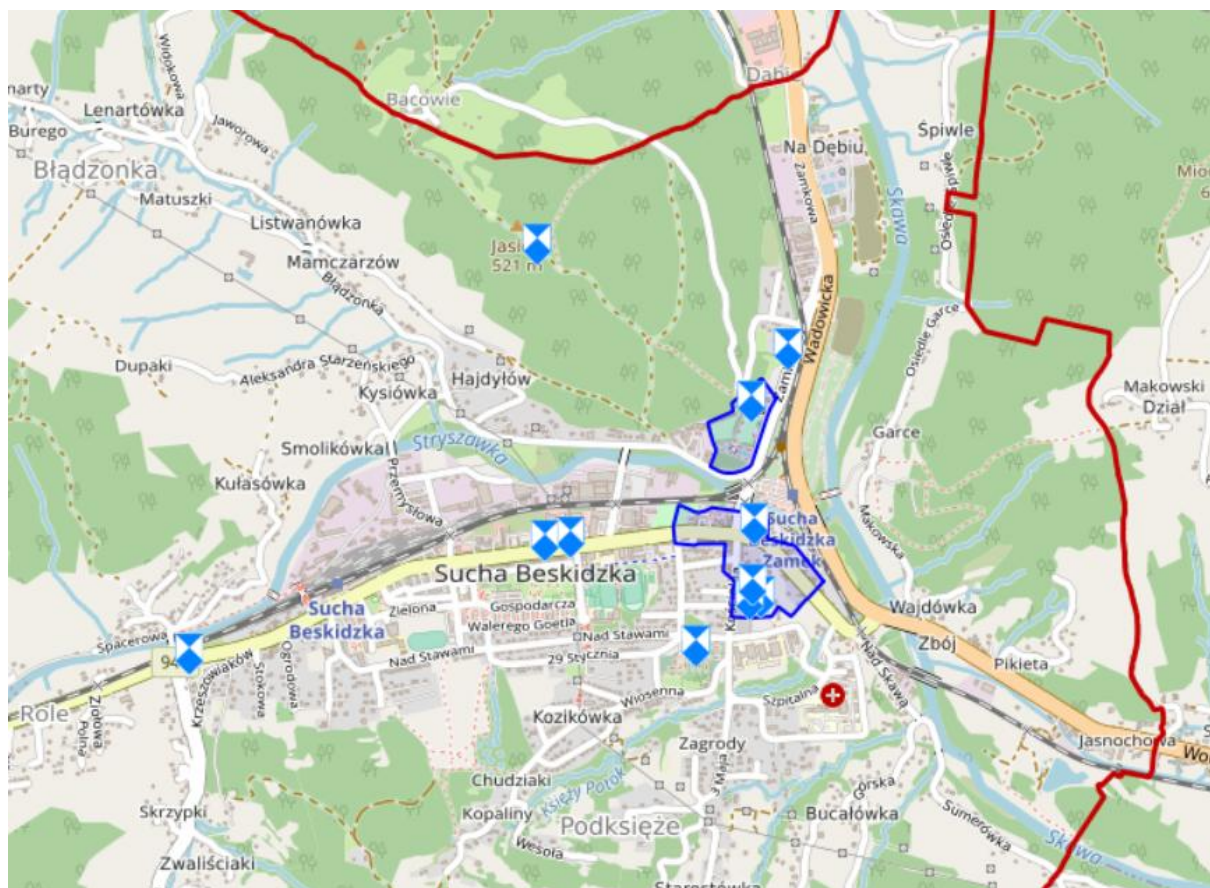
6) Dla obszarów obejmujących zabytkowe zespoły: układ urbanistyczny, zespół zamku wraz z parkiem, zespół kościoła parafialnego p. w. Nawiedzenia N. M. P., cmentarz parafialny, obowiązuje:

- a) zachowanie zasadniczych elementów historycznego rozplanowania, w szczególności utrzymanie pierzei zabudowy,

³¹ Uchwała Nr XI/87/2019 Rady Miasta Sucha Beskidzka z dnia 30 września 2019 roku w sprawie *Uchwalenia Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego miasta Sucha Beskidzka*, http://edziennik.malopolska.uw.gov.pl/WDU_K/2019/7315/akt.pdf, [dostęp: 07.11.2024 r.].

- b) dostosowanie nowej zabudowy do historycznej kompozycji urbanistycznej w zakresie skali, bryły obiektów, sytuacji na działce oraz ogólnej kompozycji fasad, w szczególności wzajemnych proporcji powierzchni murów, otworów i dachów obiektów,
 - c) dostosowanie nowych elementów zagospodarowania do historycznej kompozycji urbanistycznej, do skali, gabarytów, podziałów architektonicznych,
 - d) stosowane materiały budowlane winny nawiązywać swoim charakterem (wyglądem) do materiałów tradycyjnych,
 - e) dopasowanie programów użytkowych do historycznej funkcji obiektów i zespołów zabytkowych, poprzez adaptację, modernizację i przebudowę (wymianę kubatury w złym stanie technicznym), zgodnie z funkcją terenów określoną w przepisach szczegółowych w Rozdz. 4,
 - f) realizację pełnego programu działań w zakresie sanacji zabudowy poprzez realizację i modernizację systemów infrastruktury technicznej;
- 7) Na obszarze objętym planem występują wskazane na rysunku stanowiska archeologiczne, dla których obowiązuje postępowanie zgodnie z przepisami odrębnymi, w szczególności:
- a) współdziałanie w zakresie zamierzeń związanych z prowadzeniem robót ziemnych z odpowiednim organem do spraw ochrony zabytków, w tym powiadomienie o zamiarze prowadzenia robót ziemnych, zgodnie z przepisami odrębnymi,
 - b) zapewnienie warunków dla nadzoru archeologicznego lub badań archeologicznych;
- 8) Obowiązuje ochrona przypadkowo dokonanych odkryć zabytków i obiektów archeologicznych oraz znalezisk przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, że mogą być zabytkami archeologicznymi, wstrzymanie robót w miejscu odkrycia, zabezpieczenie znaleziska i powiadomienie o odkryciu właściwych służb ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi;”

Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka składa się zarówno z części tekstowej jak i graficznej. W części graficznej wskazano zarówno obiekty wpisane do rejestru zabytków, jak również obszar wpisanego do rejestru zabytków zabytkowego układu urbanistycznego (nr rej. A-511-87). Informację na temat obiektów zabytkowych można również znaleźć na portalu internetowym ***Geoportal miasta Sucha Beskidzka***.

Ryc. nr 1. Geoportal miasta Sucha Beskidzka z zaznaczoną lokalizacją obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz granicami zabytkowego układu urbanistycznego.
<https://polska.geoportal2.pl/map/www/mapa.php?CFGF=suchabeskidzka&mylayers=+OSM+granica+>

5.2 Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy i jego waloryzacja

5.2.1 Zarys historii przekształceń przestrzennych obszaru gminy

O najwcześniejszym okresie dziejów miasta nie wiemy zbyt wiele. Więcej informacji pojawia się dopiero na przełomie XIV i XV w., kiedy to obszar dorzecza górnej i środkowej Skawy, stanowił pogranicze pomiędzy Królestwem Polskim, a księstwem oświęcimskim³². Zainteresowanie tymi ziemiami, doprowadziło w **1405 roku** do lokacji miasta nadanej przez Jana III, księcia oświęcimskiego, który wydał przywilej zezwalający niejakiemu Strzale na lokację osady według stosowanego wówczas tzw. prawa niemieckiego. Sucha była wtedy miejscowością graniczną księstwa oświęcimskiego, z którego z czasem wyodrębniło się z księstwo zatorskie. Oba te księstwa zostały wówczas polskimi lennami³³, wykupione przez polskich królów i w 1564 roku ostatecznie włączone przez Sejm do terenów Rzeczypospolitej jako powiat śląski w ramach województwa krakowskiego³⁴.

³² E. Rolka, *Sucha Beskidzka, Przewodnik po mieście i jego historii*, Gmina Sucha Beskidzka 2020, str. 6.

³³ *Ibidem*, str. 7.

³⁴ B. Woźniak, G. Wismołek, *op. cit.*, Sucha Beskidzka 2017 r., str. 23.

Prawdopodobnie pierwszym właścicielem Suchej, który w 1564 r., dochodził swoich praw na sejmie w Warszawie był szlachcic Strzał, herbu Kotwicz, którego rodzina w tamtym czasie była w posiadaniu kilku miejscowości w południowo-zachodniej Małopolsce. Następnie, w drugiej połowie XV w., co już zostało udokumentowane w źródłach, Sucha przeszła w ręce kolejnych właścicieli - rodu Słupskich, herbu Szreniawa.

W drugiej połowie XVI wieku beskidzka fortuna Słupskich uległa rozpadowi. W wyniku zawirowań i waśni sąsiedzkich Sucha wraz z sąsiednią wsią Stryszawą, w 1554 r. została sprzedana złotnikowi krakowskiemu pochodzenia włoskiego, Gasparowi Castiglione, który po uzyskaniu nobilitacji, przybrał do swojej posiadłości polskie nazwisko **Kasper Suski**. Z jego osobą wiąże się budowa zamku, który stał się na kilkaset kolejnych lat głównym ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym i kulturalnym Suchej i okolicznych terenów³⁵.

Na przełomie XVI i XVII w. Sucha przechodzi na własność możnego roku **Komorowskich**, którzy byli w tym czasie właścicielami szeregu ziem na ówczesnym pograniczu polsko-węgierskim.

W 1608 roku po śmierci głowy rodu Krzysztofa Komorowskiego i podziału majątku Sucha przechodzi w ręce jego syna – **Piotra Komorowskiego**. W ten sposób powstaje dominium zwane *państwem suskim*³⁶ z zamkiem jako prężnym ośrodkiem administracyjnym. Piotr Komorowski dał się poznać jako sprawny administrator i do tej pory uznawany jest za jedną z wybitniejszych postaci w dziejach miasta. To za jego inicjatywy dawny, drewniano-kamienny dwór obronny Kaspra Suskiego, przekształcił się w imponującą, renesansową rezydencję magnacką. Piotr Komorowski założył w Suchej parafię, a w latach 1613–1614 z jego inicjatywy został wybudowany i bogato uposażony kościół Kanoników Regularnych. Wraz z budową kościoła i fundacją parafii w początkach XVII w., uszczuplony został obszar pól dworskich. Kościół wzniesiono na gruncie pańskim, obok niego wymurowano niewielki budynek klasztorny. Na obszarze otaczającym kościół założony został cmentarz, a całość ogrodzono murem. Kościół został przez fundatora uposażony w ziemię – nadany mu został nowo założony folwark zwany Przerąb, którego pola ciągnęły się od wąwozu przy kościele na południowy wschód w kierunku Grzechyni. Na własność klasztoru przeszedł również położony pomiędzy folwarkiem, a Grzechynią las dworski.

Piotr Komorowski zadbał również o rozwój wsi, bowiem w tym okresie powstał w Suchej browar (wzmiankowany po raz pierwszy w 1624 r.), suszarnia chmielu, gorzelnia, huta szkła, młyn wodny oraz kuźnia żelaza i miedzi. Zadbał również o prawne ustalenie granic swoich posiadłości do których należały w tamtym czasie również wsie: Krzeszów, Kuków, Stryszawa, Lachowice, Tarnawa Górna i Dolna, Targoszów.

Po śmierci Piotra Komorowskiego dobra suskie trafiają w ręce rodu **Wielopolskich**, pozostając w ich władaniu prawie 200 lat. W latach 1693–1726 Anna Konstancja Wielopolska, przeprowadziła szereg korzystnych dla *dominium* reform, wprowadzając min. ordynację dla swoich ziem. Z nazwiskiem Wielopolscy wiąże się założenie *kuźnic* czyli hut żelaza,

³⁵ *Ibidem*, str.24.

³⁶ Określenie *Państwo Suskie* dotyczyło zintegrowanych posiadłości ziemskich będących własnością właściciela ziemi.

działających w Suchej do XIX w., utworzenie archiwum dworskiego i biblioteki³⁷, będącej początkiem zbiorów zamkowych. Sucha pod rządami Wielopolskich stała się prężnym ośrodkiem handlowym dla całego regionu. Umożliwiły to również nadawane przywileje królewskie między innymi pierwszy taki przywilej został nadany 21 maja 1742 roku przez króla Augusta III i kolejny w 1761 roku, zezwalające na organizację jarmarków (12 rocznie). Już w 1719 roku wspomniana jest w dokumentach karczma, której usytuowanie nieopodal ujścia Stryżawki do Skawy, odpowiada w przybliżeniu obecnej.

Lata 1769-1771 to okres walk konfederatów barskich z Moskalami. Z uwagi na bliskość twierdzy lanckorońskiej, na terenie Suchej stoczono w tym czasie wiele potyczek i bitew. To właśnie w okolicach góry Jasień rozproszone oddziały powstańcze stoczyły bitwę skierowaną przeciwko politycznej dominacji Rosji nad Polską oraz w obronie dawnych praw szlacheckiej Rzeczypospolitej. Na upamiętnienie tego wydarzenia na szczycie góry Jasień wzniesiono Kaplicę Konfederatów Barskich, która obecnie wraz z otoczeniem w granicach drewnianego ogrodzenia, wpisana jest do rejestru zabytków, stanowiąc jeden z ważniejszych zabytków Suchej Beskidzkiej.

Po I rozbiórce Polski w 1772 r., Sucha znalazła się w granicach zaboru austriackiego. W wyniku zmian administracyjnych w 1782 miejscowość znalazła się w tzw., cyrkule wielickim, a od 1819 roku wchodziła w skład cyrkulu wadowickiego³⁸. Na czele cyrkulów stali starostowie, którym podlegały magistraty oraz dominia, zwane również zwierzchnościami gruntowymi. Sucha należała właśnie do takiego dominium będącego własnością kolejnych przedstawicieli rodu Wielopolskich. Kolejne zmiany administracyjne miały wpływ na mieszkańców gminy w tym na zmianę stosunków gospodarczo- społecznych w szczególności po uwłaszczeniu chłopów i zniesieniu pańszczyzny na terenie Cesarstwa Austriackiego w 1848 r.. W wyniku i na mocy ustawy gminnej z 1866 r., z obszarów zwierzchności gruntowej wydzielone zostały samorządowe gminy³⁹. Oznaczało to, iż mieszkańcy Suchej nie podlegali już sądowo ani administracyjnie właścicielowi zamku i majątku dworskiego. Nastąpiły trudne czasy dla mieszkańców, rekrutacja do wojsk austriackich, dodatkowe obciążania na rzecz armii, spowodowały, iż gospodarka Suchej podupadła. Dodatkowo w połowie XIX w. Suchą nawiedziły epidemie cholery i tyfusu. Liczba mieszkańców „państwa” suskiego zmniejszyła się z 15 935 do 11 198 osób.

Ważną rolę dla rozwoju przestrzennym Suchej odegrała budowa traktu Karpackiego **w latach 1818-1823**, ukończonego ostatecznie w roku 1832. Trakt ten prowadzony był długimi, wytycznymi w linii prostej odcinkami alej wysadzanych drzewami. W obrębie Suchej dla traktu zaadaptowana została średniowieczna droga wiejska przy dawnym nawsiu nad Stryżawką – powstał wówczas dzisiejszy ciąg ulic Mickiewicza, Piłsudskiego i Makowskiej. Z regulacją tą wiąże się ukształtowanie placu targowego w granicach zbliżonych do obecnego rynku, a także przebieg drogi w kierunku Zembrzyc.

³⁷ B. Woźniak, G. Wyszmołek, *op. cit.*, str.25.

³⁸ „Cyrkuły” inaczej nazywany obwód administracyjny.

³⁹ B. Woźniak, G. Wyszmołek, *op. cit.*, str.27.

W 1843 r. Sucha po raz kolejny zmienia właściciela. Dobra suskie kupili od Wielopolskich Braniccy herbu Korczak. Z rodem wiąże się również powstanie na zamku wspaniałego zbioru biblioteczno- muzealnego, który w swoim czasie był jedną z największych bibliotek prywatnych na ziemiach polskich. Niestety podczas II wojny światowej uległy one częściowo zniszczeniu, pozostała część rozproszona jest po różnych bibliotekach i muzeach na terenie całego kraju. Nowy właściciel, będący dobrym zarządcą, sprawił, iż w drugiej poł. XIX w., gospodarka w dobrach suskich przeżywała swój rozkwit. Swoje złote lata przeżywały w trzecim ćw. XIX w. Zakłady Górniczo-Hutnicze Aleksandra hr. Branickiego w Suchej⁴⁰, które dzięki zastosowaniu nowoczesnych technologii produkcyjnych zdobyły uznanie i rozgłos również poza granicami miasta.

Bardzo ważnym wydarzeniem, które miało olbrzymi wpływ na rozwój miejscowości była zainicjowana **w latach 1880-1884**, przez władze Austro-Węgier, budowa linii kolejowej biegnącej z zachodu na wschód w poprzek Karpat na terenie Galicji tzw. *Galicyjska Kolej Transwersalna*. Sucha stała się ważnym węzłem kolejowym w miejscu odgałęzienia się trasy do Krakowa. Wokół stacji kolejowej powstało wiele budynków (tzw. Górne Miasto, w odróżnieniu od osady średniowiecznej skupionej wokół obecnego Rynku). Dworzec, oddalony od centrum miasteczka o kilometr, zapoczątkował rozwój nowego ośrodka miejskiego. Miejscowość stała się więc ważnym węzłem kolejowym, a kolej – oprócz rolnictwa – była jednym z głównych źródeł utrzymania mieszkańców. Był to okres ożywienia gospodarczego. Rozbudowano wówczas browar, a w 1886 r. powstał tartak, przy którym, założono straż ogniową.

W dniu 3 lipca 1896 r., Sucha, na mocy tzw. ustawy gminnej otrzymuje prawa miejskie, a pierwszym burmistrzem, przy którym rozpoczęła działalność Rada Miejska został Antoni Pawluskiewicz. Rada w 1901 roku podjęła uchwałę, w której zobowiązała się bezpłatnie udostępnić działkę pod budowę siedziby Sądu, darowaną na ten cel przez hr. Władysława Branickiego⁴¹, który ostatecznie powstał w 1905 roku (obecny adres ul. Mickiewicza 11) Z inicjatywy burmistrza w 1908 roku powstaje również budynek magistratu (obecna ul. J. Piłsudskiego).

Na przełomie XIX i XX w. nastąpił rozwój murowanej zabudowy w centrum, gdzie obok obiektów użyteczności publicznej powstawały piętrowe kamienice. W początku XX wieku wzniesiono również budynek „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny (1896-1907) obecnie przy ul. Kościelnej 3. Do jednych z ważniejszych inwestycji w tamtym okresie należy również budowa głównej drogi przy ul. Błędzonka, a w 1910 r. otwarto Bank Spółdzielczy.

Przed wybuchem I wojny światowej w Suchej działały min: browar, dworski, tartak, zakład przeróbki odpadów i produkcji nawozów sztucznych, zakład kamieniarski, firmy rzemieślnicze, stolarskie, bednarskie, garncarskie, kowalskie, cukiernicze, jak również wiele instytucji kulturalno-oświatowych. Istniało tu Towarzystwo Oświaty Ludowej, Towarzystwo

⁴⁰ *Ibidem*, str. 28.

⁴¹ *Ibidem*, str. 31.

Gimnastyczne „Sokół”, Towarzystwo Szkoły Ludowej, Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży Żeńskiej i Męskiej oraz harcerstwo.

Czasy I wojny światowej również odcisnęły swoje piętno na miejscowości. Pomimo faktu, iż zbrojne działania wojenne ominęły Suchą, jednak z uwagi na swoje położenie była ona terenem ciągłych przemarszów wojsk, jak również większość budynków użyteczności publicznej została zajęta na cele wojskowe. Podobnie był również wykorzystywany zamek, który pełnił funkcję szpitala, pomieszczenia dworskie, budynek Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół” i większe budynki mieszkalne.

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę, w czasach dwudziestolecia międzywojennego Sucha kilkakrotnie zmieniała swą przynależność administracyjną, wchodząc kolejno w skład powiatów: Żywieckiego, Makowskiego i Wadowickiego. To również ostatnia w historii zamku zmiana właściciela. **W 1924 r.** majątkiem zarządza hrabia Juliusz Tarnowski, dbający zarówno o dobra rodziny, w tym zbiory muzealne, ale również angażujący się w życie kulturalne miasta⁴².

4 września 1939 roku do Suchoj wkracza armia niemiecka. Pod koniec 1939 roku miasto znalazło się w granicach Trzeciej Rzeszy. Niemcy po wkroczeniu do miasta ustanowili swoją administrację oraz struktury policji kryminalnej. W 1940 roku rozpoczęły się pierwsze wysiedlenia ludności polskiej na Żywiecczyźnie tzw. „Aktion Saybusch, które objęły również mieszkańców miasta. Wysiedlono wówczas ponad 36 rodzin, pozbawiając ich praktycznie całego majątku. Na terenie byłego browaru Niemcy utworzyli Getto. Rozebrano w tym czasie piętrowy budynek żydowski przy Rynku i żydowską synagogę przy potoku Młynówka, z kolei zamek przekształcony został na szpital dla żołnierzy niemieckich. Mieszkańcy Suchoj nie zaakceptowali okupacji niemieckiej. W grudniu 1939 roku na terenie miasta rozpoczęła się organizacja ruchu oporu, a Sucha, jako miasto graniczne odgrywała dość ważną rolę w konspiracji. Najlepiej zakonspirowaną siatką wywiadowczo-konspiracyjną byli kolejjarze. To dzięki nim płynnie przepływały informacje między oddziałami i partyzantami. W wyniku działań wojennych zginęło 70 mieszkańców Suchoj. **29 stycznia 1945 roku** do miasta wkroczyli Rosjanie jako zwycięska armia. W zaciętych walkach zniszczeniu uległo 9% miasta⁴³. 1 lutego 1945 roku zorganizowano Tymczasowy Zarząd Miejski z pierwszym burmistrzem Edwardem Fortuną, a 25 marca wybrano Miejską Radę Narodową i Zarząd Miejski. Czas okupacji odcisnął swoje piętno na suskim zamku. Po wkroczeniu do niego w 1945 roku wojsk sowieckich został on ograbiony ze swoich dzieł sztuki, zdewastowany a liczne zbiory muzealne rozproszone.

W latach powojennych miasto zdecydowanie zmieniło swoje oblicze. Rozwinęły się nowe gałęzie przemysłu. Powstała sieć szkół podstawowych, zawodowych i średnich. Około 1955 roku powstało osiedle z budynkiem dzisiejszego Urzędu Miasta. Realizacja tej inwestycji związana jest z wyburzeniem budynku „Sokoła”.

⁴² E. Rolka, *op. cit.*, str. 11.

⁴³ B. Woźniak, G. Wismołek, *op. cit.*, str. 41.

Przełomowym momentem dla Suchej stało się utworzenie w **1956 roku Powiatu Suskiego**, do którego weszły miasta: Sucha, Maków Podhalański i Jordanów⁴⁴, a po reformie administracyjnej w 1975 roku miasto weszło w skład nowo utworzonego województwa bielskiego.

W 1964 r., dzięki inicjatywie Profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego Józefa Bubaka do tradycyjnej, dawnej nazwy Sucha, dołączono oficjalnie drugi człon – „Beskidzka”, co jednoznacznie zidentyfikowało miejscowość na mapie Polski. Sucha Beskidzka w tym czasie była jedną z bardziej rozwiniętych gospodarczo miejscowości w rejonie babiogórskim. Zrealizowano w tym czasie wiele inwestycji infrastrukturalnych między innymi zelektryfikowano linie kolejową na trasie Kraków- Sucha Beskidzka – Zakopane, wybudowano wiszącą kładkę nad Skawą, w 1976 roku rozpoczęto budowę szpitala, który został oddany do użytkowania w 1982 roku. W 1983 roku wybudowano obwodnicę na odcinku ul. Wadowickiej, która pozwoliła ominąć miasto⁴⁵. Znaczącą dla miasta inwestycją była również budowa oczyszczalni ścieków, która została oddana do użytkowania w 1994 r.

W 1995 roku samorząd miasta wystąpił do Skarbu Państwa o nieodpłatne przekazanie na własność gminy zespołu zamkowo-parkowego a rok później ten cenny zabytek stał się własnością gminy. W kolejnych latach dzięki staraniom gminy przystąpiono do prowadzenia sukcesywnych prac remontowo-konserwatorskich min: wykonano kute, historyzujące ogrodzenie od strony dziedzińca oraz bramę wjazdową, odremontowano część elewacji wraz z zamontowaniem zegara na jednej z wież, wykonano nowy parking, wykonano wiele prac związanych z otoczeniem parku. W latach 1996-1997 w przyziemiach zamku rozpoczęła działalność restauracja i hotel „Kasper Suski”. W 1998 roku zaadaptowano pomieszczenia I i II piętra zamku na działalność Miejskiego Ośrodka Kultury – Zamek i Galerię Sztuki.

Od 1 stycznia 1999 r. Sucha Beskidzka znów staje się miastem powiatowym wchodzącym skład województwa małopolskiego. Patrząc na miasto z perspektywy ostatnich lat, trzeba podkreślić ogrom zmian, dzięki którym miasto się unowocześniło, rozbudowało swoją infrastrukturę oraz przeobraziło się w centralny ośrodek gospodarczy regionu. Wpływ na ten stan rzeczy miały oczywiście zmiany ustawowe zainicjowane w 1990 roku przez Sejm Rzeczypospolitej i ogłoszone ustawy kształtujące samorząd terytorialny w kraju. Dzięki nowym regulacjom prawnym gminy uzyskały nowe kompetencje oraz budżety, stając się jednostkami decydującymi lokalnie o kształtowaniu swojej polityki rozwoju jak i w kwestii dysponowania środkami na inwestycje lokalne.

Do ważnych inwestycji miejskich zrealizowanych w Suchej Beskidzkiej **po 2000 roku** należały inwestycje związane z ekologią, infrastrukturą komunalną, oświatą, kulturą i sportem.

Najważniejsze inwestycje związane z ochroną środowiska:

- 2003 rok - oddanie do użytkowania Rejonowej Sortowni i Składowiska Odpadów,
- 2005 rok - rekultywacja starego wysypiska śmieci,

⁴⁴ B. Woźniak, G. Wymolek, *op. cit.*, str. 50.

⁴⁵ B. Woźniak, Sucha, *Beskidzka historia i współczesność*, Wydanie z okazji 20- lecia Samorządu terytorialnego 1990-2010, Urząd Miasta w Suchej Beskidzkiej, 2010 r., str. 52.

- 2006 rok - modernizacja Rejonowej Oczyszczalni Ścieków, zrealizowana przy pomocy dotacji z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego,
- 2015 rok - modernizacja Regionalnego Zakładu Przetwarzania Odpadów.

Obok tych inwestycji gmina zrealizowała przedsięwzięcia z zakresu rozbudowy kanalizacji sanitarnej, poprawy jakości powietrza, poprzez programy zachęcające mieszkańców do wymiany systemów grzewczych na ekologiczne, modernizacje kotłowni, rozwój sieci gazowej, programy montażu instalacji paneli solarnych i ogniw fotowoltaicznych. Proekologiczne działania gminy zaowocowały otrzymaniem przez Suchą Beskidzką wielu nagród i wyróżnień w dziedzinie ochrony środowiska: min. „Ekolidera” i „Miasta Przyjaznego środowisku i Mieszkańcom”.

Inwestycje związane z infrastrukturą komunalną:

- 2001 rok - oddanie do użytkowania przepompowni wody przy ul. Bładzonka,
- 2002 rok - modernizacja ujęcia wody pitnej na rzece Stryszawce,
- 2002 rok - budowa wału przeciwpowodziowego na lewym brzegu rzeki Stryszawka w rejonie osiedla Kułasówka,
- 2003 rok - zrekonstruowano dalszy odcinek wału. Łączna długość umocnień wyniosła 670 m,
- 2006 rok - oddanie do użytkowania pierwszego w Polsce i jednego z najnowocześniejszych w Europie systemu uzdatniania wody za pomocą filtrów membranowych amerykańskiej formy PALL⁴⁶,
- 2011 rok - budowa nowego jednoprzęsłowego mostu na rzece Stryszawce w ciągu ul. Beniowskiego, stanowiącego dogodne połączenie dla zlokalizowanych w tym rejonie zakładów pracy oraz mieszkańców ul. Batalionów Chłopskich i ul. Bładzonka z pozostałą częścią miasta,
- 2017 rok - modernizacja ujściowego fragmentu koryta „Młynówki” na odcinku pomiędzy karczmą Rzym a torami kolejowymi,
- 2017 rok - uruchomienie łącznicy kolejowej i oddanie do użytkowania nowego przystanku kolejowego Sucha Beskidzka Zamek przy placu targowym.

Oprócz tych działań rewitalizacji zostały poddane drogi, które otrzymały nowe nawierzchnie asfaltowe. Przeprowadzono kompleksowe remonty nawierzchni głównych miejskich arterii (Role, Mickiewicza, Przemysłowa, Aleksandra Starzeńskiego, Bładzonka, Zasypnica, Zamkowa)⁴⁷. Zmodernizowano ciągi pieszo- jezdne, ścieżki rowerowe wraz z wykonaniem nowego oświetlenia. Nowe inwestycje dotyczyły również obszarów historycznych oraz terenów poprzemysłowych. W ramach tych inwestycji w centrum miasta zlikwidowano napowietrzną linię energetyczną, wprowadzono do centrum miasta nowe estetyczne nawierzchnie z kostki brukowej, wprowadzono stylowe oświetlenie oraz małą architekturę. Na dawnym terenie potartacznym powstał nowy pasaż handlowo - usługowy. W 2013 roku zmodernizowano i wprowadzono nową aranżację placu targowego. W ramach modernizacji wykonana została nowa nawierzchnia z wyznaczonymi miejscami handlowymi i drogami

⁴⁶ B. Woźniak, G. Wismołek, *op. cit.*, str. 128.

⁴⁷ B. Woźniak, *op. cit.*, str.131.

dojazdowymi oraz mur przeciwpowodziowy wzdłuż Strykawki z miejskim deptakiem i małą architekturą. Przeprowadzono rewitalizację osiedli mieszkaniowych poprzez ich termomodernizację, wymianę oświetlenia, budowę nowych miejsc parkingowych i dróg wewnętrznych.

Najważniejsze inwestycje związane z oświatą:

- 2001 rok – nadbudowa południowego skrzydła Gimnazjum Publicznego,
- 2001 rok – powstanie Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii z siedzibą we wnętrzach renesansowego zamku,
- 2001 rok – adaptacja budynku na cele Miejskiej Świetlicy Profilaktycznej,
- 2005 rok – powołanie Centrum Administracji Szkół,
- 2004 rok – budowa nowej hali sportowej przy Zespole Szkół,
- 2005 rok – modernizacja Szkoły Podstawowej nr 2 przy ul. Zasypnickiej w zakresie remontu przyziemia, otoczenia oraz nawierzchni boiska sportowego,
- 2005/2014 rok – podjęcie prac modernizacyjnych przy obiekcie Miejskiego Przedszkola Samorządowego,
- 2014 rok- budowa nowej Sali gimnastycznej przy Szkole Podstawowej nr 2 przy ul. Zasypnickiej,
- 2014 rok – termomodernizacja Szkoły Podstawowej nr 2 wraz z remontem wnętrza,
- 2014 rok – przekazanie wolnych pomieszczeń południowego skrzydła Zespołu Szkół Szkole Muzycznej I stopnia wraz z modernizacją mniejszej sali gimnastycznej i przekształcenie jej na salę koncertową.

W mieście funkcjonuje również Niepubliczne Medyczne Studium Zawodowe Zakładu Doskonalenia Zawodowego w Katowicach z siedzibą przy Rynku 16, gdzie ma również siedzibę Ochotnicza straż Pożarna.

Najważniejsze inwestycje związane z kulturą:

- 2002/2003 rok – wykonanie kolejnych prac remontowych na zamku w tym: odrestaurowanie w kaplicy zamkowej siedemnastowiecznej polichromii przedstawiającej *Tajemnice Mszy Świętej wg. Żywota Pana Jezusa* wraz z przywróceniem kaplicy funkcji liturgicznej,
- 2020 rok – oddanie do użytkowania Centrum Kultury i Filmu im. Billy Wildera. Jest to największa inwestycja, jaką kiedykolwiek samodzielnie realizował samorząd Suchej Beskidzkiej. W ramach tego przedsięwzięcia, przy głównym trakcie komunikacyjnym miasta, czyli ul. Mickiewicza powstał obiekt z parkingiem podziemnym, o łącznej kubaturze ok. 21 000 m³ i powierzchni użytkowej wynoszącej ponad 3500 m². W budynku znajduje się sala widowiskowo-kinowa na 300 miejsc siedzących oraz nowocześnie urządzone pomieszczenia dla ośrodka kultury i biblioteki suskiej,
- 2005 rok – zaadaptowanie II piętra zamku w jego południowo- wschodnim skrzydle na rzecz Wyższej Szkoły Turystyki i Ekologii,

- 2007 rok – zainaugurowana została działalność Muzeum Miejskiego Suchej Beskidzkiej z siedzibą w zamku,
- 2016 rok – zakończenie sprawy sądowej dotyczącej zamku. Miasto stało się jedynym jego prawowitym właścicielem wraz z przyległym parkiem po odkupieniu zabytkowego zespołu od rodziny Tarnowskich. Zakup umożliwił pozyskanie funduszy na przeprowadzenie prac konserwatorskich,
- 2017/2018 rok – przystąpienie do prac remontowych oraz restauracyjnych na zamku, w ramach których wykonano między innymi: wymianę pokrycia dachowego, remont konserwatorski elewacji wraz z otworzeniem okładzin architektonicznych, wymianę i rekonstrukcję stolarki zewnętrznej okiennej i drzwiowej, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej i przeciwwodnej, wymianę nawierzchni dziedzińca, odnowienie mostków w parku zamkowym, iluminacja obiektu,
- 2018 rok – wykonanie na zachodnim zboczu góry Mioduszyna platformy widokowej ze schronem turystycznym. Obiekt jest atrakcyjnym punktem widokowym umożliwiającym podziwianie panoramy miasta i otaczających je pasm górskich. Bezpośrednio przy platformie umieszczony został kilkumetrowy stalowy krzyż, którego iluminację zapewnia instalacja fotowoltaiczna,
- 2019/2022 rok – realizacja prac konserwatorskich i restauratorskich w kościele parafialnym w Suchej Beskidzkiej,
- 2023 rok – rewitalizacja suskiego rynku. Pierwszy etap obejmował roboty związane z budową parkingów przy ulicy T. Nieszczyńskiej oraz ul. J. Piłsudskiego, kanalizacji deszczowej, przebudową infrastruktury podziemnej na terenach przyległych do rynku, modernizacją ciągów komunikacyjnych, oświetlenia wraz z infrastrukturą elektroenergetyczną, termomodernizację budynku Domu Katolickiego oraz rewitalizację skweru u zbiegu ulic Zamkowej i Juliusza hr. Tarnowskiego. Zakres drugiego etapu robót rewitalizacji miejskiego rynku i przyległych do niego terenów obejmował w szczególności przebudowę infrastruktury podziemnej i nadziemnej, wykonanie nawierzchni z płyt kamiennych granitowych, wprowadzenie nowych elementów małej architektury w tym przebudowę fontanny, urządzenie zieleni w obszarze rynku, wykonanie oświetlenia placu rynku oraz zakup i montaż ogólnodostępnych sanitariatów⁴⁸,
- 2023 rok- zakończenie prace modernizacyjnych i renowacyjnych na terenie Zespołu Zamkowo – Parkowego związanych odbudową elementów konstrukcyjnych i renowacją budynku Oranżerii. Zakres robót obejmował kompleksową renowację obiektu w szczególności: roboty przygotowawcze, ziemne, posadzkarskie, wykonanie renowacyjnych tynków zewnętrznych, wykończenie ścian wewnętrznych, wykończenie posadzek wewnętrznych, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej zewnętrznej i wewnętrznej, wykonanie tarasu o nawierzchni ze specjalnych płyt gresowych, wykonanie instalacji wewnętrznych (wod.-kan., gazowej, c.o., wentylacji, elektrycznej), dostawę i montaż kręgielni systemowej⁴⁹,

⁴⁸ Na podstawie dokumentu: *Raport o stanie Gminy Sucha Beskidzka za 2023 r.*, <https://sucha-beskidzka.pl/mfiles/639/3/10280/z/Raport-o-stanie-gminy-za-rok-2023.pdf>, [dostęp:10.11.2024 r.]

⁴⁹ *Ibidem*, str. 28.

- 2023 rok IV kwartał - zrealizowanie prac związanych z projektowaniem i wykonaniem renowacji ścieżki parkowej na terenie Zespołu Zamkowo-Parkowego prowadzącej wzdłuż fasady południowej Zamku Suskiego do Oranżerii i Domku Ogrodnika. W ramach przedsięwzięcia wykonano nową podbudowę i nawierzchnię ścieżki z kruszyw mineralnych wraz z montażem obrzeży stalowych,
- 2023 rok – rozpoczęcie robót związanych z modernizacją instalacji centralnego ogrzewania w Zamku Suskim.

Najważniejsze inwestycje związane ze sportem:

- 2005 rok – oddanie do użytkowania krytej pływalni wraz z centrum spa,
- 2009 rok – budowa kompleksu boisk sportowych „Orlik”, składającym się z dwóch boisk, przeznaczonych do piłki nożnej, siatkowej i koszykowej. Na terenie obiektu od 2011 roku funkcjonuje również sezonowe sztuczne lodowisko,
- 2014 rok – rewitalizacja Miejskiego Centrum Sportu „Babia Góra” w tym budowy trzykondygnacyjnego budynku (stan surowy otwarty) o wymiarach (szer. dł. wys.) 11,95 x 42,90 x 10,50 m z przeznaczeniem na zaplecze sportowe z częścią hotelowo-restauracyjną. W poziomie przyziemia zlokalizowane zostały pomieszczenia zaplecza sportowego oraz pomieszczenia techniczne. Pomieszczenia na parterze przystosowane będą do działalności gastronomicznej i administracyjnej. Na piętrze zaprojektowana została część hotelowa, mieszcząca łącznie ok. pięćdziesiąt miejsc noclegowych. W 2021 r. planowane są dalsze prace związane z wykończeniem budynku,
- 2016 rok – modernizacja infrastruktury lekkoatletycznej stadionu,
- 2023 roku – zakończenie robót związanych z pracami wykończeniowymi przyziemia budynku zaplecza sportowego Miejskiego Centrum Sportu i Rekreacji Babia Góra. W ramach zadania wykonane zostały instalacje: wodno-kanalizacyjna, przeciwpożarowa, wentylacyjna, wentylacji mechanicznej oraz centralnego ogrzewania wraz z kotłownią gazową. W pomieszczeniach przyziemia wykonane zostały tynki i okładziny ścian wewnętrznych, izolacje posadzkowe oraz podłogi. Zamontowano drzwi wewnętrzne oraz oprawy oświetleniowe i gniazda instalacyjne wraz z niezbędnym osprzętem⁵⁰.

Jednym z głównych założeń suskiego samorządu, jest również tworzenie sprzyjających warunków dla rozwoju przedsiębiorczości. Do takich działań można zaliczyć stworzenie w latach 2010 – 2012 przy ul. Wadowickiej strefy aktywności gospodarczej „Dąbie”, w której zlokalizowane zostały siedziby lokalnych podmiotów gospodarczych. Ponadto w 2013 roku Rada Miejska podjęła uchwałę o wyznaczeniu specjalnej strefy ekonomicznej pod nazwą „Krakowskiego Parku Technologicznego”.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami definiuje krajobraz kulturowy jako „*postrzeganą przez ludzi przestrzeń, zawierającą elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka*”. Na krajobraz kulturowy składają się zatem, oprócz

⁵⁰ *Ibidem*, str. 26.

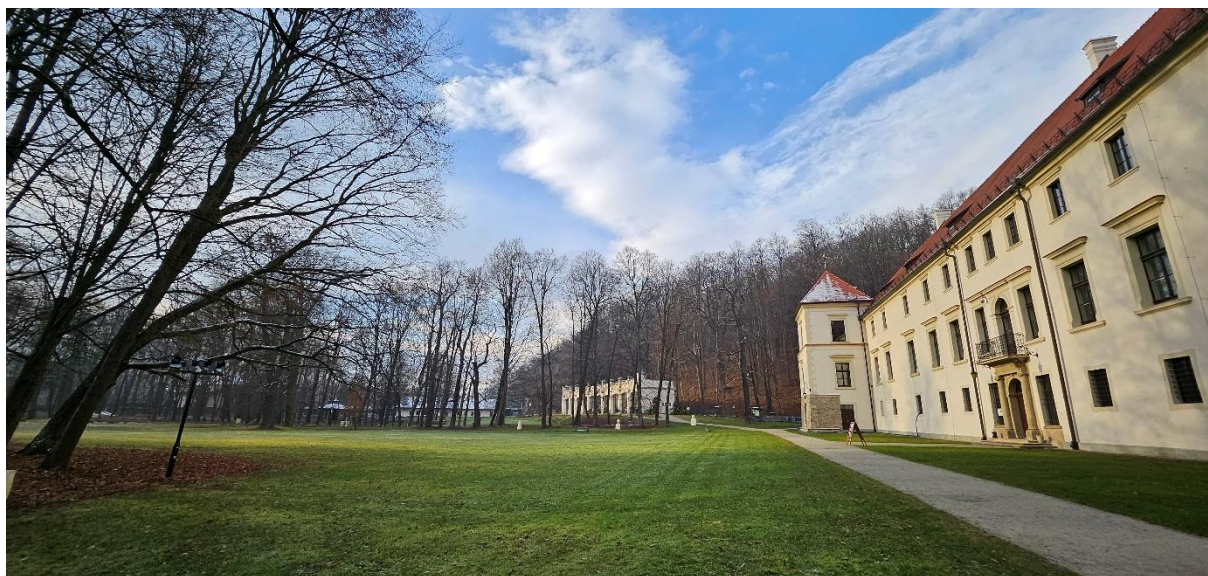
elementów przyrodniczych, świadectwa działalności mieszkańców danego regionu, w tym wypadku gminy Sucha Beskidzka (a historycznie kotliny suskiej), które stanowią o jego tradycji i tożsamości. Świadectwa te to w zakresie dziedzictwa kulturowego: obiekty architektury sakralnej; architektury rezydencjonalnej (założenia dworskie; założenia pałacowe; zamki); architektury przemysłowej; budownictwa mieszkalnego (zarówno o charakterze małomiasteczkowym jak i wiejskim); układy urbanistyczne i ruralistyczne wraz z zespołami charakterystycznej lokalnej zabudowy, a także cmentarze wyznaniowe i wojenne; kapliczki i krzyże przydrożne⁵¹.

Obszar obecnej gminy miejskiej Sucha Beskidzka zmieniał się wielokrotnie na przestrzeni wieków, gdyż działalność człowieka w regionie ulegała ewolucji w zakresie form budownictwa, urbanistyki i ruralistyki, ich funkcji, stylu oraz typologii. Zatem zachowane do dzisiaj krajobrazy kulturowe gminy pochodzą z różnych okresów dziejowych, prezentują różne wartości kulturowe, różne typy, funkcje, estetykę oraz związki z krajobrazem.

W obszarze zachowanych i wartościowych pod względem zabytkowym krajobrazów kulturowych gminy miejskiej Sucha Beskidzka należy wyszczególnić przede wszystkim:

- **Krajobraz kulturowy zespołu zamkowego**, w tym zamek z otoczeniem tj. zabudową gospodarczą oraz założeniem parkowym;

⁵¹ J. Bogdanowski, *Projekt standardowego opracowania problematyki ochrony wartości kulturowego krajobrazu i środowiska w studium do planu i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego*, „Krajobrazy”, nr 12 (24), 1996, s. v.; *Samorzady w ochronie zespołów staromiejskich. Doświadczenia, problemy, perspektywy*, B. Szmygin (red.), Zamość, Lublin 2004, s.v.; J. Welc-Jędrzejewska, *Krajobraz kulturowy. Opracowania planistyczne sporządzane przez jednostki samorządu terytorialnego jako narzędzia jego ochrony*, [w:] https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/krajobraz-kulturowy-opracowania-planistyczne-sporządzane-przez-jednostki-samorządu-terytorialnego-jako-narzędzia-jego-ochrony/, [dostęp: 18.12.2024]; Z. Myczkowski, *Krajobraz kulturowy – fenomen integracji ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego*, „Wiadomości konserwatorskie - Journal of Heritage Conservation”, nr 56, 2018, ss. 70-87; J. Bogdanowski, *Kulturowy krajobraz zabytkowy i problemy jego ochrony*, „Ochrona zabytków”, nr 51/1 (200), 1998, str. 4-13.

Fot. nr. 1 a, b. Krajobraz kulturowy zespołu zamkowego w Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

- **Krajobraz kulturowy historycznego centrum miasta;**

Fot. nr. 2 a, b. Krajobraz kulturowy zabytkowego centrum Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

- **Krajobraz kulturowy zespołu kościelnego (poklasztornego) p.w. Nawiedzenia NP Marii**, d. Kanoników Laterańskich, w tym otoczenie, kaplica-dzwonnica, 2 kaplice na cmentarzu przykościelnym oraz drzewostan.

Fot. nr. 3 a, b. Krajobraz kulturowy zespołu kościelnego (poklasztornego) p.w. Nawiedzenia NP Marii w Suchoj Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024

- **Przemysłowy krajobraz kulturowy** związany z dawnymi Kuźnicami Suskimi (następnie Zakładami Górniczo-Hutniczymi Aleksandra hr. Branickiego, potem hutą żelaza), działającymi w latach 1828–1885;

Fot. nr. 4 a, b. Przemysłowy historyczny krajobraz kulturowy w Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

- **Małomiasteczkowy krajobraz kulturowy**, który tworzy zabudowa drewniana lub drewniano-murowana, zlokalizowana nieco dalej od centrum miasta;

Fot. nr. 5. Małomiasteczkowy krajobraz kulturowy w Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

- **Krajobraz kulturowy małej architektury sakralnej** (kapliczek i krzyży przydrożnych);

Fot. nr. 6. Krajobraz kulturowy małej architektury sakralnej w Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

- **Kolejowy krajobraz kulturowy** związany jest z zabudowaniami dworcowymi oraz linią kolejową, które powstały w związku z budową Galicyjskiej Kolei Transwersalnej;

Fot. nr. 7. Kolejowy krajobraz kulturowy w Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

- **Rolniczy krajobraz kulturowy**, który tworzą reliktywo już niestety występujące na terenie Suchej Beskidzkiej pola orne;
- **Wiejski krajobraz kulturowy**, który tworzą relikty tradycyjnego budownictwa wiejskiego.

Fot. nr. 8. Wiejski krajobraz kulturowy w Suchej Beskidzkiej, autor D. Kuśnierz-Krupa, 2024.

Wyżej opisane krajobrazy kulturowe gminy miejskiej Sucha Beskidzka są źródłem poczucia tożsamości i ciągłości kulturowej przedmiotowych terenów. Ich ochrona winna być zatem priorytetowa, gdyż oprócz kształtowania tożsamości pomagają one także lokalnej

społeczności w identyfikowaniu się ze swoim miejscem zamieszkania. Wyzwalają one także w tej społeczności potrzebę i chęć poznania historii Suchoj Beskidzkiej.

W czasach obecnych krajobrazy kulturowe są narażone na szereg zagrożeń, których źródłem jest przede wszystkim presja inwestycyjna na terenie miast i wsi, która pociąga potrzebę pozyskiwania nowych terenów pod zabudowę oraz jest związana z realizacją inwestycji w tkance zabytkowej i historycznym krajobrazie kulturowym. Podobne zagrożenia dla krajobrazów kulturowych można zaobserwować na terenie Suchoj Beskidzkiej, gdzie w ciągu ostatnich lat, w bliskiej odległości od centrum miasta, wznoszone są kolejne wielkokubaturowe zespoły handlowe i produkcyjne.

5.2.3 Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru zabytków

1. Układ urbanistyczny (nr rej. A-511-87), nowy A-1042/M

Układ urbanistyczny miasta Suchoj Beskidzka z końca XVIII w. rozciągający się wzdłuż drogi biegnącej równolegle do rzeki Stryszawki z zachodu, na wschodzie załamującej się za linią rzeki Skawy ku południowemu wschodowi. Za tą linią głównej arterii – ul. Mickiewicza-skrzyżowana mniejsza łącząca kościół z zamkiem z wykształconym na skrzyżowaniu placem – rynkiem. Układ urbanistyczny miasta

zachował do chwili obecnej swój staropolski układ przestrzenny jako zespół przyrynkowy z kościołem oraz z zamkiem z otoczeniem. Ochrona obejmuje również zespół zabudowy końca XIX w. oraz naturalny krajobraz otaczający kotlinę, w której znajduje się miasto oraz strefę rzeczną w rejonie połączenia rzeki Stryszawki i Skawy (na podstawie treści decyzji w sprawie wpisanja dobra do rejestru zabytków z dnia 04.09.1987 r. L.dz. KL-IV-5340/51/87, archiwum WUOZ Kraków)

2. Kościół poklasztorny d. Kanoników Laterańskich, p.w. Nawiedzenia NP. Marii, murowany z 1613-1614 r. wpis do rejestru zabytków: L. dz. KL.IV.5340/10677, księga A-187/77 z dnia 20.09.1977, A-1047/M z dnia 20 września 2011 r., dz. adres: ul. Kościelna 3, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9971/1.

Kościół poklasztorny Kanoników Laterańskich, orientowany, powstały w latach 1613-1614 r., wpisany jest do rejestru zabytków L.dz.KL.IV.5340/10677, nr rej. A-187/77 z dnia 20.09.2011 roku. Budowę kościoła zainicjował Piotr Komorowski, hrabia na Liptowie i Orawie, starosta oświęcimski, który w 1608 roku odziedziczył dobra suskie. 28 marca 1613 r. położono pierwszy kamień pod budowę kościoła, który stanął już 15 czerwca 1614 r. Dzięki staraniom fundatora do Suchoj zostali wkrótce sprowadzeni zakonnicy z Krakowa. Byli to kanonicy regularni laterańscy z kościoła Bożego Ciała z krakowskiego Kazimierza. Kościół usytuowany jest w południowej części miasta, górując nad miastem, na wzniesieniu, i przysłonięty jest masywną bryłą „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia

Najświętszej Marii Panny z lat 1896-1907, przy ul. Kościelnej 3, z którym połączony jest „przewiązką”. Na terenie poklasztornym znajdują się trzy kaplice z dawnego zespołu, d. klasztor obecnie plebania, starodrzew oraz grób konfederatów barskich. Teren jest otoczony murem z bramą od strony ulicy (od zachodu) i furtką od wschodu i południa. Kościół z budynkiem d. klasztoru (obecnie budynkiem plebani) po

stronie zachodniej, na wysokości piętra, połączony jest arkadową przewiązką. Kościół murowany z kamienia łamanego, tynkowany. Kościół, założony jest na rzucie krzyża, jednonawowy z niższym rozczłonkowanym prezbiterium na rzucie prostokąta, z kaplicą i zakrystią po przeciwległych bokach. Główny korpus kościoła, został nakryty wysokim dachem dwuspadowym, zwieńczony ośmioboczną sygnaturką, z otwartą latarnią i baniastym hełmem, pokrytym blachą miedzianą. Dach został pokryty dachówką ceramiczną, karpiówką. Prezbiterium nakryte jest osobnym, trójspadowym dachem, z profilowanym gzymsem koronującym, pod którym znajduje się sgraffitowy fryz z motywem wici kwiatowej. Bryła kościoła spięta jest wysokimi uskokowymi, kamiennymi przyporami, pokrytymi daszkami pulpityowymi. Po stronie północnej zlokalizowana jest zakrystia, której narożniki zostały oszkarpowane kamiennymi, masywnymi przyporami, nakrytymi ceramicznymi daszkami. Zakrystia została nakryta została dachem trójspadowym. W osi elewacji południowej, znajduje się niskie okienko, zabezpieczone kratą. Po stronie elewacji południowej została umieszczona kamienna wieżyczka, wtopiona w mur, w której znajdują się kręcone, kamienne schody na chór. Elewacje kościoła podbudowane są kamiennym cokołem, i podbudowane profilowanym gzymsem podbudowującym okap, tynkowane ze skromnym detałem architektonicznym. Elewacje artykułowane są kamiennymi przyporami, pomiędzy którymi umieszczone są wysokie, prostokątne otwory okienne, zwieńczone łukiem półkolistym i zamknięte w tynkowanych opaskach z kluczem w zwieńczeniu. W oknach przeszklenia witrażowe w metalowych ramach.

Elewacja zachodnia, symetryczna, dwuosiowa z wydatnym szczytem, gdzie znajdują się dwa okrągłe okienka. W osi środkowej zlokalizowana jest kamienna przypora, nakryta kulistą sterczyną, a pod okapem umieszczony jest kartusz z herbem Korczak Komorowskich i tablica inskrypcyjna w dekoracyjnej, kartuszowo - zwijanej ramie. W osi lewej elewacji zlokalizowana jest blenda okienna, zwieńczona łukiem półkolistym. Po stronie prawej do elewacji przylega przewiązka na arkadzie, łącząca kościół i klasztor. W jej górnej partii zostały wmurowane tablice z inskrypcjami fundacyjnymi i kommemoratywnymi. Elewacja wschodnia 2- osiowa z parą okien i trzema przyporami. Elewacja północna 5- osiowa - trzy osie w partii nawowej i dwie prezbiterialne. Elewacja południowa opracowana analogicznie do północnej. W skrajnej osi zachodniej prezbiterium przesłonięta kaplicą. Kaplicę wieńczy wydatny wklęsło wypukły szczyt z owalnym okulusem. Poniżej w osi małe okienko o kwadratowym wykroju, bez obramienia. Otwory drzwiowe o wykroju prostokątnym zamknięte drzwiami klepkowymi,

z okuciami kowalskimi. Kościół zarówno na planie, jak i w bryle zachował swój gotycki charakter. W kościele zachowała się renesansowa kamieniarka, a samo wyposażenie świątyni jest barkowe. Kościół stanowi cenny przykład tradycyjnej architektury sakralnej z początku XVII w.

wraz z:

Kaplicą – dzwonnica w zespole klasztornym, murowano-drewniana z I poł. XVII w. Wpis do rejestru zabytków: L. Dz. KL.IV.5340/10677, Księga A-187/77 z dnia 20.09.1977, A-1047/M z dnia 20 września 2011 r. adres: ul. Kościelna 3 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9971/1.

Kaplica- dzwonnica, będąca częścią zespołu klasztornego Kanoników Laterańskich wpisana jest do rejestru zabytków L.dz.KL.IV.5340/10677, nr rej. A-187/77 z dnia 20.09.2011 roku. Obecnie jest jedną z trzech kaplic zlokalizowanych na terenie założenia klasztornego. Pierwotnie założenie dopełniało

siedem murowanych kaplic, które zamierzał wznieść Piotr Komorowski w sąsiedztwie kościoła. Do dzisiaj przetrwały trzy kaplice – największa i dwie mniejsze. Kaplica powstała w 1630 roku, równocześnie z budynkiem klasztoru i otrzymała wezwanie Chrystusa Salwatora oraz św. Janów: Chrzciciela i Ewangelisty. W 1818 roku została nadbudowana o górną, drewnianą kondygnację i pełniła odtąd funkcję dzwonnicy, a z czasem przejęła rolę kaplicy grobowej członków rodów Wielopolskich i Branickich. Usytuowana jest na osi założenia klasztornego, po jego północnej stronie i wznosi się przed frontonem „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny z lat 1896-1907 r. Kaplica wybudowana na rzucie ośmioboku, dwukondygnacyjna, z kryptą, o zwartej bryle, murowana z kamienia łamanego, otynkowana w dolnej partii, w górnej drewniana, o konstrukcji słupowej, z pionowym szalunkiem z dwoma żaluzjowymi otworami okiennymi. W dzwonnicy zawieszono dwa dzwony. Kaplicę wieńczy dach stożkowy, kryty gontem. Trzon kaplicy ośmioboczny, zwieńczony pilastrami, dźwigającym belkowanie, pomiędzy którymi umieszczone są otwory okienne oraz drzwiowe. Pomiedzy kondygnacjami znajduje się wydatny daszek, również pokryty gontem. Całość bryły zwieńczona jest dachem ostrosłupowym, z więźbą dachową odsłoniętą, o konstrukcji krokwiowej. W dolnej partii od strony wschodniej i zachodniej znajdują się dwa wejścia, do których prowadzą schody jednobiegowe z piaskowca. Otwory drzwiowe prostokątne, ujęte w kamiennych, prostych, opaskach. Drzwi drewniane, klepkowe, z okuciami kowalskimi. Od strony południowo – zachodniej umieszczona jest ambona, wsparta na dwóch kolumnach jońskich, z kamiennym balkonem. Okna o wykroju wydłużonego prostokąta, zamknięte górą łukiem odcinkowym, umieszczone są symetrycznie pomiędzy pilastrami. W oknach zamontowana jest ślusarka o drobnych podziałach. Od północy znajduje się wtopiona w mur wieżyczka, z ramowym podziałem elewacji, w której umieszczone są schody prowadzące na piętro dzwonne. Od strony północno-wschodniej znajduje się zejście do krypty (obecnie zasypane). Otwór zejścia ujęty

został w prostej kamiennej opasce i zakończony łukiem półkolistym. Kryptę doświetlają dwa koliste okulusy umieszczone w przyziemiu. Elewacja dolnej części została tynkowana z zachowanym detalem architektonicznym częściowo wykonanym z piaskowca a częściowo w tynku. Na elewacji od strony zachodniej zamontowana jest tablica epitafijna „DOM ANNA Z HOŁYŃSKICH ALEKSANDROWA BRANICKA 1824/1909 RODZINA PROSI O ANIOŁ PAŃSKI ZA SPOKÓJ JEJ DUSZY”. Obiekt posiada wysokie walory historyczne i artystyczne.

Kaplica I pw. św. Anny w zespole klasztornym murowana I połowa XVII w. odnowiona, wpis do rejestru zabytków: L. dz. KL.IV.5340/10677, Księga A-187/77 z dnia 20.09.1977, A-1047/M z dnia 20 września 2011 r. adres: ul. Kościelna 3 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9971/1.

Kaplica pw. św. Anny, będąca częścią zespołu klasztornego Kanoników Laterańskich wpisana jest do rejestru zabytków L.dz.KL.IV.5340/10677, nr rej. A-187/77 z dnia 20.09.2011 roku. Obecnie jest jedną z trzech kaplic zlokalizowanych na terenie założenia klasztornego. Pierwotnie założenie dopełniało siedem murowanych kaplic, które zamierzał wznieść Piotr

Komorowski w sąsiedztwie kościoła. Do dzisiaj przetrwały trzy kaplice – największa i dwie mniejsze. Kaplica, została wzniesiona w 1624 roku i zlokalizowana jest po zachodniej części założenia tuż przy ogrodzeniu otaczającym zespół klasztorny. Kaplica, wolnostojąca, murowana z kamienia łamanego, otynkowana, została wzniesiona na planie kwadratu ze ściętymi narożami, opasana kamiennymi lizenami w narożnikach, wystającymi poza lico elewacji. W dolnej części kamienny cokół z piaskowca. Kaplica została nakryta dachem namiotowym, łamanym, pokrytym gontem, z wydatnym okapem podpartym rysiami. Dach został zwieńczony metalowym stożkiem zakończonym kulą z przedstawieniem konia, nawiązującym do herbu Suchoj Beskidzkiej. Na elewacji wschodniej oraz północnej zostały umieszczone wejścia do kaplicy, ujęte od zewnątrz w kamiennym portalu z piaskowca, z częściowo wydrążonymi płycinami, od wewnątrz zamknięte w prostokątnych głębokich wnękach zamkniętych łukiem odcinkowym. Drzwi drewniane, klepkowe w układzie w jodełkę. Na elewacji zachodniej umieszczone jest okrągłe okno, z zewnątrz zamknięte w kwadratowym obramieniu, wykonanym z piaskowca, od wewnątrz ujęte glifem otwartym do wewnątrz w kształcie kwadratu. Arkadowa wnęka ołtarzowa zamknięta jest łukiem półkolistym z umieszczonym tam olejnym obrazem przedstawiającym Najświętsze Serce Pana Jezusa. Wnętrze tynkowane, nakryte drewnianym stropem. Obiekt posiada wysokie wartości historyczne i artystyczne.

Kaplica II pw. św. Huberta w zespole klasztornym murowana z 1624 r., odnowiona, wpis do rejestru zabytków: L. dz.KLIV.5340/10677, Księga A-187/77 z dnia 20.09.1977,

A-1047/M z dnia 20 września 2011 r. adres: ul. Kościelna 3 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9971/1.

Kaplica pw. św. Huberta będąca częścią zespołu klasztornego Kanoników Laterańskich wpisana jest do rejestru zabytków L.dz.KL.IV.5340/10677, nr rej. A-187/77 z dnia 20.09.2011 roku. Obecnie jest jedną z trzech kaplic zlokalizowanych na terenie założenia klasztornego. Kaplica, została wzniesiona w 1624 roku i zlokalizowana jest po wschodniej części założenia tuż przy ogrodzeniu otaczającym zespół klasztorny.

Znacznie uszkodzona podczas II wojny światowej, poddana gruntownej renowacji. Została wzniesiona na planie kwadratu, wolnostojąca, z kamienia łamanego, otynkowana w kolorze ciepłych żółcieni, z pozostawionym kamiennym cokołem i częścią ołtarzową zwrócona na zachód. Bryła kaplicy jest zwarta, prostopadłościenna, zamknięta kamiennymi lizenami w narożach wystających poza lico elewacji. Nakryta dachem namiotowym, pokrytym gontem, z wydatnym okapem podpartym rysiami i zwieńczonym metalowym krzyżem. Do kaplicy prowadzi dwa wejścia: od strony północnej oraz południowej. Otwory wejściowe prostokątne, w głębokich ościeżach, zamknięte kamiennymi portalami. Drzwi drewniane, klepkowe, o układzie jodełkowym, lakierowane z metalowymi okuciami. Po stronie wschodniej w elewacji znajduje się okrągłe okno, z zewnątrz ujęte kwadratowym obramieniem wypełnionym płyciną i wykonanym z piaskowca, od wewnątrz ujęte kwadratowym gładem, zwieńczonym półkoliście. Na elewacji północnej zamontowana została tablica upamiętniająca posadzenie przez suskich leśników, dębu upamiętniającego Jana Pawła II, z nasion liczącego ponad 750 lat dębu szypułkowanego Chrobry. Wnętrze kaplicy kryte stropem. Ściany obwodowe kaplicy obiega fryz podstropowy z motywem liści dębu i jarzębiny. Po zachodniej stronie arkadowa wnęka ołtarzowa, została zamknięta półkoliście z umieszczoną w jej wnęce drewnianą płaskorzeźbą, z wyobrażaniem św. Huberta. Okno Obiekt posiada wysokie walory historyczne i artystyczne.

3. Budynek Plebanii stanowiący własność Parafii Rzymsko-Katolickiej wraz z otoczeniem z początku XVII w, wpis do rejestru zabytków L. dz. KL.IV.5340/58/80, nr rejestru A-377/79 z dnia 05 września 1980 r. nowy A-1048/M, adres: ul. Kościelna 3, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9971/1.

Budynek dawnego klasztoru, obecnie plebania wzniesiona została na początku XVII w. Jest to obiekt murowany, piętrowy, wzniesiony z kamienia łamanego, otynkowany w pasie I piętra, podpiwniczony, dwukondygnacyjny, z nieużytkowym poddaszem. Budynek został wzniesiony na planie prostokąta, z zachowanym skromnym detalem architektonicznym., głównie wykonanego z piaskowca. Budynek nakryty jest wysokim dachem czterosпадowym pokryty dachówką. Od strony elewacji południowej w dachu znajdują się dwie niewielkie lukarny, nakryte daszkami dwuspadowymi. Obiekt usytuowany jest w południowo - zachodniej

części zespołu kościelnego, w osi na zachód od starego kościoła i połączony ze starym kościołem przełączką wspartą na arkadzie. Parter od piętra rozdziela profilowany gzyms kordonowy. Fasada (elewacja północna) 7-osiowa, symetryczna. W osi środkowej znajduje się portal kamienny z nadświetlem wykrojonym półkoliście i dwoma rozetkami akcentującymi górne narożniki obramienia. W portalu

zamontowana jest brama wejściowa, współczesna. Jedno okno przy portalu (od wschodu) jest w połowie zamurowane. Po bokach wejścia znajdują dwie kamienne ławy, łączące się z masywną balustradą płaskich schodów wiodących do wejścia. W pasie parteru brak okna w skrajnej lewej osi (wschodniej). Na I piętrze okna umieszczone są symetrycznie i zostały ujęte w opaskach wykonanych w tynku. Otwory okienne o wykoju stojącego prostokąta, ze stolarką dwuskrzydłową, dziesięciopółowe, dzielone szczeblinami, otwierane na zewnątrz. W części pod gzymsem koronującym znajduje malowany fryz. W osi został umieszczony malowany herb pod kapeluszem kanonickim, poniżej banderola z dewizą „Magnificat” (dekoracja odtworzona w latach 80-tych). W osi elewacji północnej wmurowane dwie barwne płyciny majoïikowe - górna ze sceną ukrzyżowania, dolna z herbem Korczak i literami „PK/HL/IO” odnoszącymi się do Piotra Komorowskiego. Elewacja południowa (tylna) 7-osiowa, w pasie parteru i 8-osiowa na I piętrze, z dwoma balkonami umieszczonymi w poziomie I piętra, umieszczonymi w miejscach dawnych ganków drewnianych. Balkony wsparte są na betonowych, czterobocznych filarach, z metalowymi balustradami. W skrajnej osi zachodniej kamienny portal fazowany, zamknięty łukiem półkolistym. Elewacja opracowana analogicznie jak fasada północna: tynkowana jedynie w partii I piętra. Na elewacji brak jest fryzu. Elewacje boczne bez otworów i podziałów. W elewacji wschodniej wnęka, w której figura Chrystusa Upadającego pod Krzyżem. Przewiązka na arkadzie łącząca kościół z klasztorem jest nieco wysunięta ku północy w stosunku do lica elewacji klasztoru. Elewacje tynkowane, gładkie. W skrajnych osiach dwa czworoboczne okienka wywietrzniki. Obiekt utrzymany jest zasadniczo w duchu renesansowym (o czym świadczą m.in.: jego symetryczny rzut oraz układ i kształt okien). Obiekt cechuje się wysokimi walorami artystycznymi i historycznymi.

4. Kaplice na cmentarzu parafialnym, wraz z cmentarzem:

Kaplica na cmentarzu parafialnym, murowana, z końca XIX w. wraz z cmentarzem parafialnym, wpis do rejestru zabytków L.dz.KL.IV-5340/26/89, księga A-624/89 z dnia 11 października 1989 r., lokalizacja ul. Szpitalna, Cmentarz parafialny, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9731/3.

Kaplica zlokalizowana na cmentarzu parafialnym, wpisana do rejestru zabytków wraz z cmentarzem L.dz. KL.IV-5340/26/89 nr rej. A- 624/89, decyzją z dnia 11.10.1989 r. Zlokalizowana jest na osi głównej alei cmentarnej. Zwrócona częścią ołtarzową na zachód.

Obiekt jednonawowy, założona na planie prostokąta z prezbiterium zamkniętym pięcioma bokami ośmioboku, posadowiona na kamiennym cokole, ceglana. Nawa nakryta jest dachem dwuspadowym, kryty dachówką, karpiówką z wieżyczką na dachu od strony fasady. Na wieżyczce hełm w formie ostrosłupa, kryty blachą, zwieńczony kulą, na której ustawiono żelazny krzyż. Elewacje boczne z dwoma ostrołukowymi oknami, które umieszczone są pomiędzy trzema szkarpami nakrytymi niewielkimi daszkami. Elewacja tylna (prezbiterium), z czterema szkarpami oraz otworem okiennym umieszczonym na osi. Elewacja frontowa (fasada) z wysuniętym ryzalitem, który zwęża się ku górze, przechodząc dalej w wieżyczkę. W górnej części znajduje się ostrołukowo zamknięta nisza z figurą Matki Boskiej. Otwór wejściowy od strony wschodniej prostokątny, zamknięty w łuk odcinkowy od wnętrza i łuk ostry od strony zewnętrznej. Ściany kaplicy zwieńczone są fryzem ząbkowanym. Wnętrze kaplicy nakryte jest sklepieniem kolebkowym na parze gurtów przechodzących w lizeny, a prezbiterium - sklepieniem półparasolowym. Nawa oddzielona jest od prezbiterium łukiem tęczowym zamkniętym półkoliście. Posadzkę wykonano z wylewki betonowej, w części prezbiterium jest podwyższona. Obiekt posiada wartości historyczne i artystyczne.

Kaplica przy cmentarzu parafialnym, murowana, z końca XIX w., odnowiona, wraz z cmentarzem parafialnym wpis do rejestru zabytków; L. dz. KL.IV-5340/26/89, Księga A-624/89 z dnia 11 października 1989 r., adres: ul. Kościelna 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9731/3.

Kaplica przy cmentarzu parafialnym, murowana powstała w końcu XIX w., wraz z cmentarzem parafialnym wpisana do rejestru zabytków L. dz. KL.IV-5340/26/89, Nr A-624/89 z dnia 11 października 1989 r. Kaplica umiejscowiona tuż przy bramie wejściowej wejściu na cmentarz parafialny. Jest to niewielki budynek wzniesiony na rzucie prostokąta, podbudowany otynkowanym, nakryta dachem dwuspadowym o symetrycznych połaciach. Dach pokryty blachodachówką w kolorze czerwieni. Budynek usytuowany jest kalenicowo w stosunku do drogi. Elewacja wschodnia, symetryczna, dwuosiowa z dwoma ostrołukowymi oknami z wymienioną współczesną stolarką, na okna sześciopółkowe, jednoramowe z ostrołukowym nadświetłem. Elewacja wejściowa północna ze stolarką wejściową umiejscowioną na osi. Drzwi wejściowe drewniane, z prostym nadprożem, umiejscowione w płytkiej, ostrołukowej wnęcie. W budynku zlokalizowany jest punkt usługowy sprzedaży zniczy. Obiekt posiada wartość historyczną oraz artystyczną.

5. Zamek murowany z 1554 r., 1614 r., 1708 r., częściowo odnowiony, wpis do rejestru zabytków: L. dz. KL.IV.-5340/63/80 Księga A-378/79 z dnia 8 września 1980r., nowy, A-1041/M, adres: ul. Zamkowa 1 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9421/10.

Zamek w Suchej Beskidzkiej wzniesiony został w roku 1554, rozbudowany w rezydencję renesansową w 1614 roku, przez Piotra Komorowskiego, przebudowany w latach 1703-1708 przez Annę Konstancję z Lubomirskich Małachowską i odnowiony w 1882 -7 r., należy do czołowych pomników architektury renesansowej. Wpisany jest do

rejestru zabytków wraz z otoczeniem, dziedzińcem arkadowym, dziedzińcem i zespołem zabudowy gospodarczej od strony południowo- zachodniej od zamku oraz parkiem pod nr: L.dz.KL.I5340/63/80 nr rej. zab. A-378/79 decyzją z dnia 8.09.1980 r. Zamek zlokalizowany jest w północnej części miasta, wzdłuż drogi tranzytowej z Krakowa do Wadowic oraz linii kolejowej. Od strony wschodniej leży u stóp góry Jasień. Od miasta oddziela go rzeka Stryszawka oraz linia kolejowa. Zamek frontonem zwrócony jest na wschód, położony jest w rozległym parku, otoczony kamiennym ogrodzeniem, w granicach którego znajdują się zabudowania gospodarcze zlokalizowane po jego południowo-zachodniej stronie. Bryła zamku, monumentalna, i rozczłonkowana. Zamek jest budowlą trójskrzydłową, częściowo podpiwniczony późnogotyckimi piwnicami, z czterema wieżami wysuniętymi alkierzowo poza obrys bryły korpusu, wieżą zegarową oraz prostokątnym niewymiarowym dziedzińcem arkadowym. Główny korpus to skrzydło jednotraktowe południowe, do którego przylega krótsze i masywniejsze dwutraktowe skrzydło zachodnie i niskie skrzydło jednotraktowe, (w części dwutraktowe) będące wydłużoną częścią oficynową od strony północnej. Skrzydło południowe oraz zachodnie są 3- kondygnacyjne, z dwoma kondygnacjami arkadowych krużganków z czworobocznymi loggiami w narożnikach skrzydła południowego i z zachodniego od strony dziedzińca. Wjazd do zamku prowadzi od strony wschodniej. Zamek wzniesiony jest z kamienia i z cegły, otynkowany. Najstarsze skrzydło południowo - wschodnie nakryte jest dachem czterospadowym. Skrzydło oficyny północnej nakryte jest dachem pulpitowym. Wieża zegarowa, z dwoma tarczami zegarowymi zlokalizowana jest w północno wschodnim narożniku i nakryta jest hełmem i ośmiobocznym bębniem pokrytym blachą miedzianą, z krzyżem na jej szczycie, z uwagi na fakt, iż w pomieszczeniu I piętra znajduje się polichromowana kaplica zamkowa. Pierwsze i drugie piętro wieży zegarowej dzieli gzyms gurtowy. Dachy korpusu głównego zamku kryte są dachówką, karpiówka i zakończone są ozdobnymi płótkami śniegowymi umieszczonymi w strefie przyokapowej, od strony dziedzińca. Skrzydło południowe (od strony ogrodu) nakryte jest dachem dwuspadowym i zakończone od strony wschodniej budowlą, wyraźnie odcinającą się od korpusu skrzydła, która była prawdopodobnie dawnym dworem obronnym,

wzniesionym w XVI w. przez Kaspra Suskiego. W narożach tego skrzydła (po stronie wschodniej) zlokalizowane są dwie wieże umieszczone po północno- wschodniej oraz południowo-wschodniej stronie, z cokołem z piaskowca, nakryte dachami namiotowymi, i zakończone wydatnym gzymsem, przebiegającym na wysokości I i II piętra. Pomiędzy wieżami na poziomie I piętra znajduje się balkon z balustradą w stylu późnej regencji. Od strony południowo-wschodniej, tej części, w narożu, do korpusu wieży dostawiona jest masywna kamienna szkarpa, będąca zapewne pozostałością XVI- -wiecznego muru, który łączył się w tym miejscu z budynkiem dworu. Elewacja tej części korpusu, symetryczna, czteroosiowa. Kamienne otwory okienne i drzwiowe posiadają renesansowe opaski z gzymsami nadokiennymi. Pomiędzy oknem parteru wieży południowo-wschodniej, a dekoracją iluzorystyczną (przedstawiającą okno) umieszczoną powyżej, na ścianie umieszczono kamienny kartusz z herbem Stary Koń i datą 1708 r. Elewacja frontowa zamku (skrzydło zachodnie) od strony dziedzińca, 7- osiowa, z dwukondygnacyjnymi krużgankami o bogatej kamieniarce i wspartymi na prostopadłościennych filarach z boniowaniem w partii dolnej oraz smukłych kolumnach tokańskich na I piętrze, ustawionych na wmurowanych w parapety galerii postumentach. Trzecia kondygnacja w formie mezzanina. Otwory okienne i drzwiowe na krużgankach zdobione są kamiennymi, renesansowymi portalami. Wejście do zamku znajduje się w drugiej prawej skrajnej osi przez kamienny portal. Elewacja północna od strony dziedzińca zróżnicowana: w części z krużgankami - analogicznie jak elewacja zachodnia, w partii wschodniej (najstarszej) 5-osiowa, wysunięta ryzalistycznie w stosunku do lica krużganków, z czterema masywnymi szkarpami, pomiędzy którymi znajduje się zejście do piwnic, prowadzące przez późnogotycki portal, zamknięty w półkolistej arkadzie. Lico tej elewacji zdobią okna zamknięte w kamiennych opaskach. Dziedziniec zamkowy stylistycznie nawiązuje do renesansowego dziedzińca Wawelu, przez co suska rezydencja zawdzięcza swoją potoczną nazwę „Małego Wawelu”. Elewacja skrzydła północnego (oficyna) od strony dziedzińca 11- osiowa, symetryczna, z otworami okiennymi oraz wejściowymi w układzie stojących prostokątów z dwoma szkarpami, umieszczonym w 4 i 10 osi od strony prawej. Nad wejściami (obecnie znajdują się tu pokoje hotelowe) umieszczone są daszki jednospadowe, pokryte dachówką karpiówką. Okna zamknięte zdobionymi kratami. Elewacja południowa od strony ogrodu symetryczna 13-osiowa, z rytmicznym układem otworów okiennych, zamkniętych w kamiennych opaskach, z gzymsami nadokiennymi o wykroju stojących prostokątów, o zróżnicowanej wielkości, tworząc tak zwane piano mobile: w poziomie I piętra wysokie okna zakończone gzymsem nadokiennym, ze stolarką 4- skrzydłową, z krzyżowym podziałem ślemieniowym i szczeblinami, powyżej mniejsze okna 6- kwaterowe bez listwy ślemieniowej. Na głównej osi elewacji znajduje się portal wejściowy, z kolumnami o jońskich kapitelach umieszczonymi po jego bokach, nad którym znajduje się balkon umieszczony w poziomie I piętra. Skrzydło od strony ogrodu zamykają dwie dwupiętrowe wieże, narożne kryte dachami namiotowymi, wzniesione podczas rozbudowy zamku na początku XVIII wieku. W skrzydle tym znajdują się reprezentacyjne sale zamku oraz pomieszczenia Muzeum Miejskie Suchoj Beskidzkiej. Elewacja skrzydła zachodniego skromniejsza, z rytmicznie umieszczonymi oknami zamkniętymi w prostych opaskach. We wnętrzach występują zarówno sklepienia kolebkowe, (w najstarszej wschodniej partii skrzydła południowego, sale parteru sklepione są kolebkowo lub krzyżowo z lunetami), sufity tynkowane z bogatymi fasetami, jak również stropy drewniane

belkowe. W piwnicach zachowały się kamienne, fazowane portale. Różnorodne jest również wykończenie podłóg od podłóg z desek, parkietów, kamienne podłogi z piaskowca i marmuru po współczesne z płytek ceramicznych. Stolarstwo drzwiowe głównie drewniane płycinowe. Wewnątrz znajduje się wiele elementów historycznego wyposażenia wnętrza w tym kominki kamienne, z piaskowca oraz nowsze murowane z dekoracją stiukową i marmurowe. Obiekt posiada wysokie walory historyczne oraz artystyczne i stanowi najcenniejszy przykład renesansowej rezydencji magnackiej.

wraz z:

Oranżeria, murowana z połowy XIX w., wpis do rejestru zabytków: L. dz.IV.-5340/63/80 księga A-378/79 z dnia 8 września 1980 r. adres: ul. Zamkowa 1 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9421/10.

Oranżeria, murowana, wybudowana w I połowie XIX w., wraz z renesansowym zamkiem w Suchej Beskidzkiej wpisana jest do rejestru zabytków wraz z otoczeniem, dziedzińcem arkadowym, dziedzińcem i zespołem zabudowy gospodarczej od strony południowo-zachodniej od

zamku oraz parkiem pod nr: L.dz.KL.I5340/63/80 nr rej. zab. A-378/79 decyzją z dnia 8.09.1980 r. Zlokalizowana jest po północno-zachodniej stronie partii zespołu zamkowego u stóp góry Jasień, w połowie drogi pomiędzy zamkiem a zabudowaniami folwarcznymi. Budynek, jednotraktowy, został wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, z wejściem głównym od strony elewacji wschodniej. Neogotycka, jednokondygnacyjna oranżeria wybudowana została z cegły oraz kamienia, na kamiennej podmurówce z obrobionych ciosów piaskowca. Pokryta jest dachem pulpitowym, pokrytym papą i ukrytym za prostą attyką. Bryła zwarta w układzie horyzontalnym, artykułowana od strony elewacji zachodniej wielobocznymi filarami wtopionymi w lico elewacji, która zakończona jest niewydatnym gzymsem kordonowym. Elewacja od strony ogrodu, symetryczna, 10-osiowa, ukształtowana z powtarzalnych segmentów, z ośmioma, ośmiobocznymi filarami, zakończonymi ostrosłupowymi nakrywami, nakrytymi daszkami namiotowymi. Pomiędzy filarami na wysokiej podmurówce umieszczone się duże przeszkalań w formie okien szklarniowych, drewnianych, zamkniętych górą łukiem odcinkowym, o drobnych podziałach kwaterowych. Wejście do oranżerii zlokalizowane jest w 5 osi od strony lewej, przez przeszkłone drzwi z takim samym podziałem kwaterowym jak reszta okien. Wejście poprzedzone jest kamiennymi schodkami. Ściana ponad oknami przechodzi w pas attykowy, z dekorowanym gzymsem i blendami poniżej. Boczne elewacje zostały otynkowane. Elewacje boczne tynkowane z wrotami wejściowymi, dwuskrzydłowymi, umieszczonymi na osi i w arkadowej wnęce. Pas attyki podkreślony od dołu prostym gzymsem kordonowym. Elewacja tylna, kamienna, bez otworów i detalu architektonicznego. Wewnątrz oranżeria kryta stropem odcinkowym,

ceglanym na stalowych belkach, ceglany. Budynek posiada wysokie walory historyczne i artystyczne. Obecnie przeprowadzany jest tam generalny remont.

Oficyna – skrzydło pn. przy ul. Zamkowej murowane z ok. 1880 r., odnowione, wpis do rejestru zabytków: L. dz.IV.-5340/63/80 księga A-378/79 z dnia 8 września 1980 r., adres: ul. Zamkowa 1, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9421/10.

Oficyna murowana, wybudowana około 1880 roku, jako skrzydło północne Zamku w Suchej Beskidzkiej, wpisana jest do rejestru zabytków wraz z otoczeniem, dziedzińcem arkadowym, dziedzińcem i zespołem zabudowy gospodarczej od strony południowo- zachodniej od zamku oraz parkiem pod nr: L.dz.KL.I5340/63/80 nr rej. zab. A-378/79 decyzją z dnia 8.09.1980 r. Budynek oficyny, jednopiętrowy,

został wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, i nakryty dachem pulpitowym, pokrytym blachą. Elewacja oficyny od strony dziedzińca 11- osiowa, symetryczna, z otworami okiennymi oraz wejściowymi w układzie stojących prostokątów z dwoma szkarpami, umieszczonym w 4 i 10 osi od strony prawej. Nad wejściami (obecnie znajdują się tu pokoje hotelowe) umieszczone są daszki jednospadowe, pokryte dachówką karpiówką. Okna zamknięte zdobionymi kratami. Zachodnia elewacja oficyny, symetryczna, zamknięta w narożach pilastrami gzymsem profilowanym kordonowym w górnej partii, rozdzielona gzymsem profilowanym pośrednim w połowie wysokości elewacji, z płytką wnęką, w której umieszczone jest logo Hotelu i Restauracji. Ściana elewacji nad gzymsem pośrednim przechodzi w pas attykowy, za którą znajduje się dach. Na elewacji znajdują się prostokątne otwory okienne umieszczonymi symetrycznie, z 8-polową stolarką okienną. W dolnej partii oficyna została podbudowana cokołem z płyt z piaskowca. Elewacja północna (od strony parkingu), niesymetryczna 10- osiowa, z wejściem do części przyziemia od strony osi lewej. W ostatnim czasie obiekt został gruntownie odnowiony i zabezpieczony przed penetracją wody gruntowej. Obiekt posiada wysokie walory historyczne i artystyczne.

Park przy ul. Zamkowej, utrzymywany, wpis do rejestru zabytków: L. dz.IV.-5340/63/80 księga A-378/79 z dnia 8 września 1980 r., ul. Zamkowa 1, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9421/10.

Park przy Zamku w Suchej Beskidzkiej, wpisany jest do rejestru zabytków wraz z zamkiem, otoczeniem, dziedzińcem arkadowym, dziedzińcem i zespołem zabudowy gospodarczej od strony południowo- zachodniej od zamku pod nr: L.dz.KL.I5340/63/80 nr rej. zab. A-378/79 decyzją z dnia 8.09.1980 r. Przylega do zamku, od jego południowej strony. Towarzyszył on zapewne już pierwszej renesansowej rezydencji. Podczas przebudowy

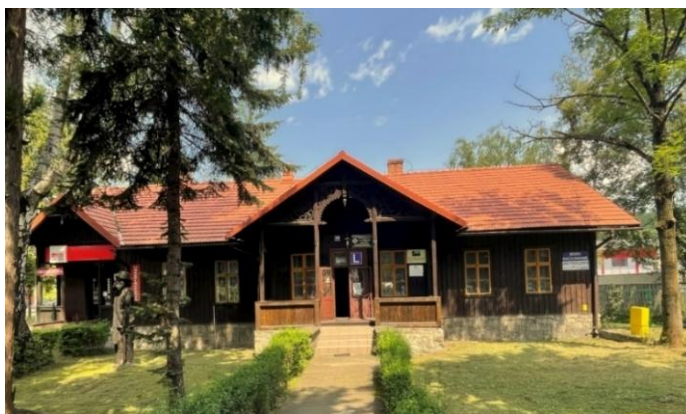
zamku zarządzanej przez Annę Konstancję Lubomirską, w 1708 r, w miejscu wcześniejszego ogrodu renesansowego, zapewne geometrycznego, powstał barokowy ogród. Obecny kształt parku pochodzi zapewne z XIX w. i utrzymany jest w stylu krajobrazowego parku angielskiego. Charakteryzuje się swobodnym rozmieszczeni drzew i krzewów, organicznym kształtem alejek, oraz zachowanych oczek wodnych. Od strony

skrzydła południowego część parku zachowana jest w formie zielonego rozległego trawnika. W głębi znajduje się sztuczny staw z arkadowym mostkiem. Park przecina kanał, nad którym również przerzucone są mostki. Od strony północno-zachodniej park łączy się naturalnie z lasem pokrywającym zbocze góry Jasień. Park posiada duże walory przyrodnicze i krajobrazowe. Jest doskonale utrzymany i zagospodarowany.

6. Dom przy ul. Mickiewicza 38 drewniany z ok. 1875 r. całkowicie odnowiony siedziba PTTK, wpis do rejestru zabytków: L.dz.KL.IV-5340/65/87, księga A-507 z dnia 19 czerwca 1987 r. nowy A-1045/M, ul. Mickiewicza 38, adres: 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9525/3.

Budynek wzniesiony został w 1875 r. z inicjatywy ówczesnego właściciela Suchej hrabiego Aleksandra Branickiego dla oficjalistów z" Zakładów Górniczo- hutniczych Aleksandra hr. Branickiego", które produkowały żelazo i wyroby z niego (przede wszystkim garnki metalowe). W 1979 Urząd Miasta i Gminy

w Suchej Beskidzkiej przekazał go nieodpłatnie miejscowemu Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Turystyczno- Krajoznawczego. Kapitałny remont obiektu trwał do maja 1982. W budynku założono centralne ogrzewanie, doprowadzono wodę, zmieniono podłogi i dach, przebudowano część pomieszczeń (w trakcie północnym), uzyskując dużą salę klubową, założono nową instalację elektryczną, zakupiono stylowe meble. Inwestycją kierował Janusz Chwałek. Otwarcie siedziby Oddziału nastąpiło 21 lipca 1982. Równocześnie przed budynkiem odsłonięto tablicę ku czci prof. Walerego Goetla, patrona oddziału od 1979. Obecnie zmuszony trudnościami finansowymi Oddział zmuszony był wynająć większą część pomieszczeń różnym użytkownikom, sobie pozostawiając tylko jedno pomieszczenie biurowe. (*Opis historii Biała Karta WUOZ*).

Budynek zlokalizowany jest przy ul. Mickiewicza, po jej północnej stronie w oddaleniu od ulicy, obiekt wolnostojący. Działka, na której zlokalizowany jest obiekt ma kształt wydłużonego prostokąta z wykształconym dużym przedpołem przed budynkiem, utrzymamy i porośnięty zielenią niską, ozdobną. Działka otoczona jest od zachodu, wschodu i południa ogrodzeniem z drucianej siatki. Obiekt drewniany wzniesiony w konstrukcji zrębowej z elementami konstrukcji szkieletowej i fragmentami murowanymi. Wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, podbudowany wysokim kamiennym cokołem, co niweluje nierówności terenu, parterowy z nie zagospodarowanym poddaszem i częściowo podpiwniczony pod traktem północnym. Bryła budynku rozczłonkowana, asymetryczna, szerokofrontowa z gankiem na osi środkowej. Zachodnia część budynku cofnięta w stosunku do lica elewacji z prostokątnym gankiem, ze skromniejszą dekoracją w stosunku do ganku wejściowego. Elewacja frontowa asymetryczna, ośmioosiowa, elewacja zachodnia, symetryczna, dwuosiowa, elewacja wschodnia asymetryczna, jednoosiowa. Na osi elewacji frontowej ganek wejściowy o konstrukcji szkieletowej, w formie wysuniętego ryzalitu, trójosiowy, z bogatym detalem snycerskim ze szczytem ozdobnie laubzegowanym i datą "1875" oraz drewnianą balustradą z desek kładzionych pionowo w jej dolnych częściach. Od strony elewacji północnej, ganek umieszczony asymetrycznie w stosunku do ganku elewacji frontowej, założony na planie prostokąta i podparty drewnianymi słupkami i pełna drewniana balustradą. Konstrukcja szkieletowa ganków wzmocniona w górnych częściach mieczami i zastrzałami. Szalunek szczytów ganków i ścian szczytowych korpusu obiektu dołem ozdobnie wycinany (w "zęby"). Budynek nakryty jest dachem dwuspadowym z przenikającym się z dwuspadowymi dachami nad gankami, z wydatnym okapem, pokryty dachówką ceramiczną. Elewacja budynku szalowana deskami kładzionymi pionowo na styk, które pokryte są listwami, pomalowanymi na kolor ciemnobrązowy. Stolarka okienna zachowana oryginalna w układzie wydłużonego prostokąta, w kolorze ugru. Okna skrzynkowe, podwójne, jedno- lub czteroskrzydłowe, trój- lub sześć-kwaterowe. W ścianie północnej jedno okno wprowadzone wtórnie. Drzwi zewnętrzne przeszklone do połowy dwukwaterowe, z nadświetlem. Obiekt posiada wartość historyczną oraz artystyczną.

7. Dom przy ul. Role 182, drewniany z początku XIX w. w jednej połowie odnowiony, użytkowany jako mieszkanie prywatne, druga połowa siedziba Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej, wpis do rejestru zabytków: L.dz.KL.IV.-5340/1/86 księga A-454/86 z dnia 19 sierpnia 1986 r., nowy A-1046/M, adres: ul. Role 182, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 843/8, 8439/4.

Budynek wzniesiony został w 1825 z przeznaczeniem na zajazd. W XX w. pełnił rolę obiektu mieszkalnego. Obecnie należy do dwóch właścicieli. Połowa domu służy jako obiekt letniskowy, użytkowany sporadycznie przez właścicieli (ta część - od wschodu) przeznaczona jest do sprzedaży. W części zachodniej (stanowiącej także własność prywatną) znajduje się biblioteka publiczna i salka spotkań Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej. (*Opis historii Biała Karta WUOZ*). Zajazd jest przykładem charakterystycznego budownictwa tradycyjnego,

lecz o większej kubaturze niż wiejskie domy i jest przykładem najstarszej zabudowy drewnianej tego terenu. Zlokalizowany przy drodze krajowej prowadzącej w kierunku Żywca. Działka, na której zlokalizowany jest obiekt otoczona w części wschodniej wysokim drewnianym ogrodzeniem. Od strony południowej działka ograniczona jest wysoką szarpą.

Budynek, wolnostojący, częściowo zamieszkały, o konstrukcji drewnianej, zrębowej z balustradami i ścianami w podcieniach o konstrukcji szkieletowej. Obiekt został wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, rozczłonkowanego z uwagi na dwa dobudowane skrzydła od strony południowej o prostopadło- ściennych kształtach. Został posadowiony na wysokim kamiennym cokole. Obiekt wzniesiony jako parterowy z facjatą na poddaszu i oraz pięterkami mieszkalnymi w poddaszach skrzydeł. Główny korpus budynku usytuowany jest kalenicowo w stosunku do drogi głównej, poza dwoma skrzydłami bocznymi ustawionymi prostopadłe. Został przykryty wysokim dachem półszczytowym, z półszczytowym, przenikającym się dachem facjaty frontowej. Dachy nad bocznymi skrzydłami dwuspadowe. Od strony zachodniej obiekt pokryty gontem, natomiast dach nad częścią wschodnią pokryty dachówką imitującą gont. Okap dachu wsparty na mocno wysuniętych, profilowanych rysiach z drewnianą podbitką. Elewacja frontowa – północna pięcioosiowa, symetryczna z facjatą zlokalizowaną na osi środkowej, otynkowana. Pozostałe elewacje jedno i 2-osiowe, asymetryczne. Otynkowana jest również elewacja wschodnia (boczna). Elewacja zachodnia drewniana szalowana deskami kładzionymi pionowo na styk. Główne wejście do budynku poprzedzone kamiennym progiem, od strony elewacji północnej, przez drzwi drewniane, zamknięte łukiem, dwuskrzydłowe, deskowane, z nabijanymi ukośnie od frontu deskami, mocowanymi dużymi ćwiekami kowalskimi. W prawej osi elewacji frontowej zachowana stolarka okienna o układzie stojących prostokątów, jako okna skrzynkowe, 4 lub 6-kwaterowe, ujęte w drewniane opaski, z drewnianymi parapetami. Po stronie wschodniej elewacji frontowej oraz w skrzydle wschodnim stolarka wymieniona z założonymi okiennicami. Na piętrze drzwi balkonowe, przeszklone w połowie. Balustrady facjaty drewniane, ażurowe, z laubzegowanych tralek. Szczyty szalowane deskami kładzionymi pionowo na styk (w facjacie kładzionymi ukośnie z listwowanymi stykami). Kominy murowane z cegły, nietynkowane, wystawione wysoko nad dach. Obiekt posiada wartość historyczną oraz artystyczną.

- 8. Budynek mieszkalno-gospodarczy przy ulicy Mickiewicza 130, drewniano-murowany z I połowy XIX w., wpis do rejestru zabytków: L.dz.PSOZ-BB-5340/3/95, nr rej. A-720/96 z dnia 10 stycznia 1996 r., nowy A-1043/M, adres: ul. Mickiewicza 130 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 8946/1.**

Budynek powstał jako karczma w 2-poł. XVIII w. na bazie ruin wcześniejszej budowli kamiennej o obrotnym charakterze pochodzącej z XVII w., z której zachowało się do dzisiaj 30 m kamiennego muru o gr. 60-70 cm tworzącego obecnie ściany części inwentarskiej oraz kuchennej domu. Ze starszego

okresu pochodzi też kamienna podmurówka po stronie północnej, wysoka na 1,25-1,60 m z siedmioma wnękami wykorzystywanymi na gospodarskie schowki i komórki. Tradycyjne ukształtowanie architektoniczne wskazuje na typ XVIII wiecznych dworców staropolskich. (*Opis historii Biała Karta WUOZ*). Budynek o konstrukcji mieszanej: drewniano- murowany wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, podbudowany kamiennym cokołem, o zwartej bryle, wolnostojący, zlokalizowany jest w pierzei ul. Mickiewicza, bezpośrednio przy drodze. Obiekt składa się z dwóch części dawnej części mieszkalnej oraz inwentarzowej. Budynek jest opuszczony. Działka ograniczona jest od północnej strony Mickiewicza torem kolejowym, od strony zachodniej potokiem. Obiekt wzniesiony jako parterowy, częściowo-podpiwniczony, wzniesiony na kamiennych fundamentach na zaprawie wapienno-glinianej. Nakryty jest dachem dwuspadowym, naczółkowo-przyczółkowym z facjatą zlokalizowaną od strony elewacji frontowej umieszczoną niesymetrycznie. Facjata nakryta jest dachem naczółkowym. Dach pokryty jest dachówką cementową, w kolorze ceglastej czerwieni. Elewacja frontowa, sześciosiowa, o konstrukcji drewnianej zrębowej, otynkowana, poza fragmentem części zachodniej, która wzniesiona jest z kamienia, o odkrytym wątku. Na osi części mieszkalnej usytuowane jest wejście, drzwi prostokątne, drewniane, dwuskrzydłowe, klepkowe, o skośnym układzie desek, z niewielkim nadświetlem. Drzwi do części inwentarzowej, proste, drewniane, jednoskrzydłowe. Otwory okienne parteru w dwóch skrajnych prawych osiach zwieńczone łukiem odcinkowym, ze stolarką skrzynkową drewnianą sześciopolową, dwuskrzydłową. Stolarka okienna od strony części inwentarzowej, zamknięta prostym nadprożem, skrzynkowa sześciopolowa, dwuskrzydłowa. Elewacja ogrodowa utrzymana w wątku kamiennym, z gankiem wspartym na słupach biegnącym wzdłuż całej elewacji na kamiennej podbudowie i przykryty przedłużoną połącją dachową. Elewacja wschodnia dwuosiowa otynkowana, ze szczytem wypełnionym deskowaniem w pionowym układzie, z oknami w pasie parteru oraz w partii szczytowej. Okna w pasie parteru analogicznie jak na elewacji frontowej, nieduże, zakończone łukowym nadprożem, sześciopolowe, skrzynkowe. W przestrzeni poddasza stolarka okienna dwuskrzydłowa, sześciopolowa. Elewacja zachodnia kamienna z niewielkimi doświetlającymi otworami. Szczyt naczółkowy deskowany bez otworów okiennych. Forma architektoniczna budynku została częściowo przekształcona. Pierwotne pokrycie dachu gontem, zmienione zostało w dachówkę cementową, zlikwidowano drewniane podcienie od frontu, prawdopodobnie przekształcona forma dachu. Przy elewacji ogrodowej ganek częściowo przekształcony. Zachowane elementy to: pozostała

część bryły z facjatą nad wejściem głównym, zmieniona jednakże stolarka i zachowane drzwi wejściowe. Obiekt posiada wartość historyczną oraz artystyczną.

9. Karczma drewniana „Rzym” z 2 poł. XIX w. przy ul. Rynek 17, wpis do rejestru zabytków: L. dz. KL.IV-5340/6/83 nr rejestru A-432/83 z dnia 20 października 1983 r. nowy A-1050/M, adres: ul. Rynek 17 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9874/3.

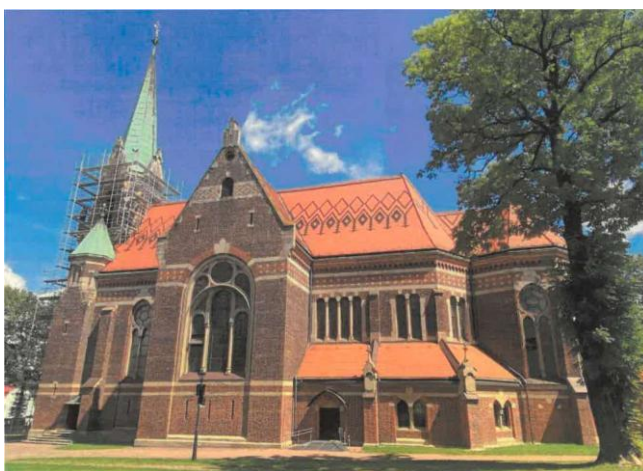
Karczma usytuowana w narożnej partii Rynku suskiego została wzniesiona najprawdopodobniej pod koniec XVIII w. Niektórzy autorzy (np. J. H. Harasimczyk podają datę „przed 1717”) Najpewniej istniejący obecnie budynek karczmy zastąpił starszy ulokowany w pobliżu, w związku ze wzrostem znaczenia Suchej jako osady targowej. Karczma pełniła funkcję gospody i domu zajezdnego. W 1948 r. odnotowano, iż „front i boki budynku były tynkowane, tył bielony”. W latach 60- tych XX w. dokonano kompleksowego remontu budynku i adaptacji dla współczesnych potrzeb gastronomicznych. Wówczas nadano karczmie nazwę „Rzym” nawiązując do treści jednej z ballad A. Mickiewicza. Budynek jest przykładem tradycyjnego, drewnianego budownictwa polskiego. Prezentuje rozwiązania typowe dla dawnych karczm i domów zajezdnych. (*Opis historii Biała Karta WUOZ*). Budynek karczmy zlokalizowany jest we wschodniej pierzei Rynku. Obiekt wolnostojący, dominujący w stosunku do otaczającej go zabudowy. Budynek o konstrukcji drewnianej, zrębowej, posadowiony jest na wysokiej kamiennej podmurówce o zróżnicowanej wysokości, w partii przyziemia od strony elewacji północnej obrobiony z ciosów piaskowca. Obiekt wzniesiony na planie prostokąta podcieniem na słupach od strony elewacji frontowej (zachodniej), jednokondygnacyjny, podpiwniczony, przykryty wysokim dachem czterospadowym, kryty gontem. W dachu dymniki formie powiek. Ze względu na różnicę poziomów terenu w partii tylnej (wschodniej) poziom piwnic tworzy kondygnację parteru. Elewacja frontowa zwrócona jest na zachód, z lekkim odchyleniem ku północy, pięcioosiowa, rytmiczna, z dużym podcieniem na drewnianych, czworobocznych, profilowanych słupach. Między słupami dwułuczka utworzone z „psów”, czyli ozdobnie profilowanych ukośnych beleczek, z wisiorami u zbiegu łuków. U dołu balustrada z kratą listwową. Na osi elewacji frontowej wejście. Stolarka wejściowa bramy drewniana, dwuskrzydłowa. Elewacje północna i południowa (boczne) dwuosiove z oknami umieszczonymi na osi. Elewacja wschodnia sześćoosiowa, niesymetryczna. W partii przyziemia podbudowana kamiennym cokołem, nieuporządkowana z licznymi wejściami gospodarczymi i otworami technologicznymi. Otwory okienne i drzwiowe w kształcie prostokąta, z oknami skrzynkowymi, dwuskrzydłowymi, sześciopolowymi. Drzwi klepkowe. Przebudowane wnętrze obiektu: pierwotne pomieszczenia w trakcie północnym zostały zamienione na dużą salę restauracyjną, z zapleczem

gastronomicznym. Na podłogach położone deski oraz częściowo lastrico i płytki ceramiczne w części zaplecza i łazienek. Obiekt posiada wartość historyczną oraz artystyczną.

10. Budynek „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny z lat 1896-1907 przy ul. Kościelnej 3, dz. ewid. nr 9971/1, wpis do rejestru zabytków L.dz. OZKr.5140.A.1.2016.DW, nr rejestru A-1456/M, z dnia 07 stycznia 2016 roku

Kościół pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi powstał w latach 1896 - 1907. Jest wpisany jest do rejestru zabytków pod nr A-1456/M, decyzją z dnia 07 stycznia 2016 r. znak L.dz.OZKr.5140.A.1.2016.DW. W 1896 r. powstał projekt kościoła przeznaczonego do realizacji, autorstwa Teodor Talowskiego. Świątynia została wybudowana w 1901 roku, a sześć lat później połączono stary i nowy kościół przewiązką w której umieszczono

również zakrystię. Ten etap budowy projektu T. Talowskiego realizowali Tadeusz Stryjeński i Franciszek Mączyński. Nowy kościół został konsekrowany 10 maja 1908 r. Świątynia została uszkodzona w lutym 1945 roku, podczas działań wojennych, w kolejnych latach (1945-48) została poddana pracom remontowym. W roku 1957 wnętrze kościoła zostało udekorowane dekoracją malarską autorstwa Tadeusza Kurka z Zakopanego. Kościół nie jest orientowany, zlokalizowany jest na wzniesieniu i usytuowany w centralnej części działki. Jego bryła góruje nad miastem, stanowiąc dominantę architektoniczną. Połączony jest z rynkiem ulicą Kościelną. Elewacja frontowa świątyni, z wieżą zwrócona jest w kierunku północno-zachodnim, w stronę miasta i zamku. Od strony prezbiterium (elewacja południowa), połączona jest ze „starym” kościołem przewiązką stanowiącą odrębny budynek, a zarazem łącznik ze starym kościołem. Od strony zachodniej elewacji kościoła zlokalizowany jest d. budynek klasztorny - kanoników laterańskich połączony z XVII wiecznym kościołem arkadą. Teren, na którym znajduje się świątynia otoczony jest murem, z bramą arkadową od strony ul. Kościelnej oraz dwoma furtkami: od południa i od wschodu. Na terenie kościelnym znajdują się również trzy kaplice, pochodzące z czasów dawnego zespołu klasztorowego. Kościół wzniesiony został na wydłużonym rzucie krzyża, jako jednonawowy, z transeptem, prezbiterium zamkniętym wielobocznie, z obejściem i ośmioboczną kaplicą za prezbiterium. Bryła kościoła monumentalna z masywną czworoboczną wieżą od strony północnej, zwieńczona ostrosłupowym hełmem oraz flankowana dwoma, niższymi wieżyczkami (klatki schodowe) o podstawowym czworobocznym trzonie w dolnej części i sześciobocznych w partii górnej. W wieżyczkach od strony północnej umieszczone są otwory okienne o strzelnicowym charakterze. Wieża zwieńczona jest trójkątnym szczytem, za którym umieszczony jest jej hełm. W przyziemiu, na osi wieży znajduje się okazały portal kamienny, poprzedzony z piaskowca. Portal wejściowy, wykonany został w formie „domku portalowego”, zamknięty po bokach parą

kolumn, na których wspiera się fantazyjny szczyt z monogramem. Powyżej szczytu portalu znajduje się dekoracyjna rozeta. W kondygnacji wyższej wieży umieszczono lekko ostrołukowe okno z biforiowym manswerkiem. W zwieńczeniu wieży znajduje się kolejny szczyt, w polu którego umieszczona jest rzeźba Chrystusa Ukrzyżowanego. Główna bryła kościoła została wzniesiona z cegły o różnym kolorze i rodzaju, z przeważającym wątkiem z cegły palonej i zendrówki. Detal został wykonany z piaskowca. Ten sam materiał został użyty na niewydatnym cokole. Piaskowiec występuje również jako urozmaicenie wątku ceglanego, jako obramienie drzwi i okien i dekoracji figuralnej. Co ciekawe cegłą na budowę kościoła wypalano na miejscu i częściowo sprowadzono z Żywca i Wiednia. Z Saksonii została sprowadzona blacha na hełm, piaskowiec, z którego wykonany jest któryś detal architektoniczny i konstrukcyjny, pochodzi z kolei z Bystrej. Elewacje kościoła utrzymane są w urozmaiconej kolorystyce z bogatym detalem architektonicznym oraz z niskim cokołem obiegającym cały kościół. Elewacje boczne dekorowane są kamieniem oraz cegłą w postaci dwupasmowego białego fryzu występującego na wysokości parapetów. Powyżej zwieńczenia okien umieszczony jest szerszy podwójny fryz złożony z linii i punktów z białego kamienia. Przęsło północne nawy opięte jest przyporami uskokowymi i przeprute jednym lancetowatym oknem, z maswerkiem w formie biforium. W partii transeptu dominuje szczyt podkreślony dodatkowym pasem barwnym z kamienia i cegły. Poniżej szczytu znajduje się wielkie okno zamknięte półkoliście, z maswerkiem w typie triforium, w części górnej ślepym. W partii prezbiterium elewacja ożywiona jest sekwencją blend - biforiów. Obejście tworzące niższą przybudówkę do korpusu zrytmizowane jest niewydatnymi przyporami, zwieńczonymi sterczynami. W partii kaplicy znajdują się trzy okna przeszklone z witrażami. Ekspresje elewacji podkreśla wzór ornamentalny ułożony z kolorowych dachówek w pokryciu korpusu kościoła. Główny korpus kościoła, kaplica oraz prezbiterium nakryte są dachami dwuspadowymi. Tak samo jak transept, z silnie eksponowanymi szczytami bocznymi. Nad obejściem prezbiterium i nad kruchtami zastosowano dachy pulpitowe. Ośmioboczna kaplica, zlokalizowana po południowo-wschodniej stronie przekryta jest dachem wielospadowym i zwieńczona sygnaturką. Dach został nakryty dachówką ceramiczną w kolorze ceglastej czerwieni z różnobarwnymi wzorami ornamentalnymi. Hełm wieży, sygnaturki i wieżyczki pokryte są blachą miedzianą. Więźba dachowa o konstrukcji krokwiowo, ze stężeniami wzdłużnymi i poprzecznymi, zachowała się w dobrym stanie. Wnętrze kościoła nakrywają sklepienia krzyżowe. W obejściu prezbiterium sklepienie kolebkowe z lunetami. Krypta sklepiona kolebkowo. Otwory drzwiowe o wykroju prostokątnym zamknięte drzwiami klepkowymi, z okuciami kowalskimi. Okna o wykroju ostrołukowym, bądź zamknięte górą łukiem odcinkowym. W oknach proste, kamienne maswerki i przeszklenia witrażowe w metalowych ramach. Posadzka kamienna (marmur). Schody na chór kamienne, jednobiegowe, kręcone. Nawa trójprzęsłowa. Przęsło skrzyżowania z transeptem wydatnie szersze od pozostałych, nadaje charakter centralizujący przestrzeni wnętrza. Prezbiterium równe szerokością nawie. Za prezbiterium kaplica łącząca się z prezbiterium ostrołukową arkadą przedzieloną ołtarzem głównym oraz korytarzami obejścia. Od północy korpus nawowy poprzedza kruchta z dwoma lokalnościami po bokach, w przyziemiu masywu wieżowego oraz przęsło chóru muzycznego. Wnętrze pokrywają malowane dekoracje figuralne i ornamentalne umieszczone, na ścianach z czytelnym wątkiem ceglanym. Wyposażenie stylistycznie odmienne od neogotyckiego w wyrazie wnętrza.

Ołtarz główny i dwa boczne zostały wykonane przez A. Madeyskiego. Ołtarz główny „dwustronny”, pełni zarazem funkcję ołtarza w kaplicy za prezbiterium. Tam też w posadzce płyta z herbem Branickich, kryjąca wejście do krypty. Ambona projektu T. Talowskiego, z bogatym drewnianym baldachimem. W prezbiterium, na ścianach zawieszone pełno plastyczne figury świętych polskich. W kaplicy witraże figuralne projektu A. Gedliczki. Kościół suski jest znakomitym przykładem architektury późnego historyzmu z końca XIX w. Łączy elementy zaczerpnięte z romanizmu i gotyku, nawiązując do epoki przełamywania się i przenikania obu stylów średniowiecznych. Styl taki określany bywa mianem „przejsiowego”. Był szczególnie popularny od lat osiemdziesiątych XIX w. w suskim kościele ów historyzm został nadto wzbogacony w charakterystyczny dla T. Talowskiego sposób, przez wprowadzenie w elewacjach efektów fakturalnych i kolorystycznych oraz plastyczne traktowanie zarówno bryły jak i rzutu budowli. Uzyskany efekt malowniczości architektury decyduje o oryginalności kreacji krakowskiego architekta. Kościół posiada wysokie walory historyczne i artystyczne.

11. Dawny dworek oficjalistów zamkowych z ok. 1880 r. przy ul. Mickiewicza 36, wpis do rejestru zabytków: L. dz. OZKr.5140.A.18.2019.KW4, nr rejestru A-1530/M z dnia 18 grudnia 2019 r., adres: ul. Mickiewicza 36, 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 9523/7.

Budynek drewniany, szalowany pionowymi deskami, z listwami na styku, parterowy, postawiony na niskim kamiennym cokole, na rzucie w kształcie litery L z piętrowym ryzalitem pozornym, krytym dachem dwuspadowym. Stoi opuszczony, na skrzyżowaniu ul. Mickiewicza z drogą dojazdową do centrum handlowego, w lekkim oddaleniu od pierzei zabudowy ulicy.

Elewacja południowa (od ulicy) w części podłużnej (prawej) budynku- 6-osiowa. Na środku wydatny ryzalit dwukondygnacyjny z dwuspadowym dachem w szczycie z wysuniętym mocno okapem, nakrywającym duży taras, wspartym na 2 słupach sięgających do terenu. Taras podparty dodatkowo w środku 3 słupami: dwa ustawione przy licu ściany budynku i 1 w środku frontu tarasu. Słupy te spięte są krawędziakiem poręczy balustrady. Balustrada pełna z nakładanymi powycinanymi deskami. Na piętrze ryzalitu symetrycznie rozstawione skrzynkowe dwudzielne okno, dzielone szczeblinami na 6 pól (po prawej) i podwójne płycinowe drzwi (po lewej) z górnym szkleniem i 2 nadświetlami. Oba otwory mają opaski z desek nabijanych listwami, przecinającymi się w narożach. Nad opaskami drewniane naczółki w formie odcinka gzymsu. Ostatnia krokiew okapu spięta na górze jętką i dodatkowymi mieczami wspartymi na skrajnych słupach. Wszystko to spięte dodatkowo rzeźbionym pazdurem i ozdobione koronką snycerską w stylu szwajcarskim. Na szczycie dachu sterczyna. Boki ryzalitu obłożone blachą trapezową. Pod tarasem przestrzeń zabudowana

szkleniem i płycinowym parapetem, pełniąc funkcję oszklonej werandy, stojącej na kamiennej podmurówce z 2 ostrymi łukami oporowymi. Wejście do werandy od wschodu po 6 kamiennych schodkach, od zachodu, bezpośrednio na teren. Boki werandy szalowane. Oba wejścia przez drzwi dwuskrzydłowe, płycinowo -ramowe, z szkleniem, zamocowane do słupów podpierających taras Front werandy (elewacja południowa) dzielony symetrycznie przez 3 słupy podpierające taras. Na środku każdej z części dwuskrzydłowe, 8 połowe okno, ze ślemieniem i dzielonym nadświetlem. Po bokach nieotwierane ościeża, dzielone na 3 szczelinami. Układ w drugiej kwaterze werandy- symetryczny. Nad oknami ślemiona rozparte między słupami, dzielone na 6 części szczelinami każde. Na zakończeniu pasa okien mocny fazowany krawędziak stanowiący parapet. Pod nim rama z pasem płycin prostokątnych. Wszystko zakończone murlatą, na której wznosi się cała konstrukcja werandy i tarasu tej części. Po obu stronach ryzalitu, w korpusie budynku, 2 okna skrzynkowe, dwuskrzydłowe, 4 połowe z ozdobnymi opaskami, parapetem i zdobionym podokiennikiem. W zachodniej części tej elewacji szczyt, z lekko wystającym okapem o wiatrownicach spiętych jętką z pazdurem rzeźbionym w środku. Sam szczyt ma falbanę z dodatkowych desek szalunku zakończonych ozdobnie. Pod linią falbany 2 skrzynkowe okna, z dekoracją taką jak na wszystkich oknach parteru. Dach strony południowej, na korpusie i na ryzalicie kryty dachówką ceramiczną. Elewacja wschodnia (szczytowa) korpusu cała oszalowana z cokołem zabezpieczonym obróbką blacharską, z dwoma symetrycznymi, skrzynkowymi, dwuskrzydłowymi, 6-połowymi oknami. Okno prawe z ozdobną opaską, taką jak na fasadzie, okno lewe bez opaski. Na północnym końcu dobudowany w cegle i otynkowany wiatrołap na tynkowanej podmurówce z wejściem od północy po biegu z 7 betonowych stopniach, przyległych do lica budynku. Drzwi wejściowe stare, pełne, 6-płycinowo -ramowe. Elewacja zachodnia kalenicowa, cała szalowana z 4 symetrycznie rozstawionymi oknami skrzynkowymi, dwudzielnymi, o takiej samej konstrukcji i zdobieniach jak w elewacji południowej. Dach połaci zachodniej budynku kryty dachówkami ceramicznymi, w który widoczne są ubytki. W elewacji północnej część od zachodu to elewacja szczytowa, na podmurówce, bez okien, z falbanką, jętką i pazdurem takim samym jak na fasadzie. W głównym korpusie mansarda (kontynuacja ryzalitu z fasady) kryta dachem dwuspadowym, z jętką, pazdurem i sterczyną spinającymi wiatrownice. Ściana werandy szalowana, z 2 oknami skrzynkowymi, dwuskrzydłowymi, 6-połowymi, w wąskich prostych opaskach i wydatnym parapecie z desek. Elewację korpusu obiega ganek nakryty przedłużonym dachem, wspartym na krokwiach podpartych wieńcową belką leżącą na słupach, stojących na murlacie podpartej częściowo kamiennymi filarami, a częściowo ściankami z kamienia murowanymi do korpusu (w elewacji podwórkowej zachodniej). Część ganku zapadnięta, wymaga natychmiastowej konserwacji. Pod gankiem w cokole korpusu widoczne okna piwniczne. Gank ma balustradę pełną z desek pionowych, osadzonych pod profilowanym krawędziakiem balustrady spinającej dodatkowo słupy, podtrzymujące okap. W korpusie budynku, w osi prawego okna mansardy drzwi do domu zabite płytą paździerzową. Naprzeciw nich prawdopodobnie było wejście na ganek, gdyż brak jest w tym miejscu balustrady. Po ich lewej stronie okno zabite płytą. Na prawo od drzwi dwa kolejne okna, również zabite płytami. Na zachodniej elewacji podwórkowej w jej środku dziura w balustradzie (pewnie dawne zejście na podwórko) a na wprost drzwi, symetrycznie rozstawione 2 okna - wszystko zabite płytami paździerzowymi. Cały dach kryty starymi arkuszami blachy, malowany na bordowo. Szczególną wartość w budynku mają bogato zdobione szczyty, weranda, balustrada tarasu

w fasadzie oraz okna z dekoracyjnymi opaskami. Są one znakomicie zachowane, choć w kilku miejscach odpadły fragmenty snycerki.

12. Budynek nadleśnictwa z lat 1860/1870, wpis do rejestru zabytków: L.dz.RD.5140.34.2020.Atu4, nr rejestru A-1563/M z dnia 17 sierpnia 2020 r. adres: ul. Zamkowa 7 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 10367/12.

Budynek Nadleśnictwa w Suchej Beskidzkiej, został wybudowany w latach 1860/1870 jako mieszkanie dla zarządcy dóbr Tarnowskich, który administrował lasami dla tego rejonu, będącymi ich własnością. Służył zarówno za mieszkanie jak również znajdowała się tam kancelaria zarządcy. Wchodził w skład zespołu folwarcznego „Sucha”, a

po II wojnie światowej, na podstawie dekretu PKWN z 1944 roku o reformie rolnej posiadłość tarnowskich została znacjonalizowana i przeszła w zarząd Nadleśnictwa w Suchej, która do tej pory ma tam swoją siedzibę. Obiekt zlokalizowany jest w północnej części miasta, po północnej stronie Zamku suskiego, tuż przy ul. Wadowickiej i usytuowany kalenicowo w stosunku do drogi głównej. Obiekt cofnięty jest w stosunku do ulicy i odgradzony jest od frontu drewnianym ogrodzeniem. Obiekt murowany, wzniesiony na planie wydłużonego prostokąta, z dostawionym od strony południowym skrzydłem bocznym, wolnostojący. Budynek został podbudowany kamienną podmurówką, częściowo podpiwniczony, Główny korpus budynku został nakryty dachem czterospadowym, pokrytym blachą falistą. Od strony elewacji frontowej w dachu umieszczone są okna połaciowe. Wszystkie szczyty dachu ozdobione są drewnianym pazdurem, a poniżej okapu znajduje się ażurowa dekoracja snycerska. Elewacja frontowa (wschodnia) 5-osiowa, symetryczna. Na osi środkowej zlokalizowany jest ganek wejściowy, z dachem dwuspadowym, wsparty na smukłych, żłobkowanych kolumnach na wysokim cokole. Cokoły kolumn łączy drewniany płótek, a nad głowicami kolumn znajdują się słupy drewniane, pomiędzy którymi przestrzeń wypełniona została ornamentem snycerskim. Pierwotnie w ganku umieszczone były drzwi prowadzące do wnętrza budynku, jednak zostały one zastąpione oknem 3- skrzydłowym. Symetrycznie po obu stronach ganku zlokalizowane są otwory okienne, w układzie stojących prostokątów, zamknięte łukiem odcinkowym i ujęte profilowanych obramieniach, zaczynających się w 2/3 ich wysokości. Stolarka okienna dwuskrzydłowa, ze szprosami i nadświetlem, współczesna, wzorowana na oknach historycznych. Od strony północnej elewacji frontowej zlokalizowana jest wieżyczka narożna. Wieża nakryta jest dachem czterospadowym, z gzymsem koronującym w postaci wilczych zębów. Elewacja wieży od strony wschodniej (frontowej) jednoosiowa z zdublowanym oknem na parterze, jednoskrzydłowym z podziałami, w profilowanym obramieniu i zwieńczone podwójnym łukiem odcinkowym. Powyżej umieszczone okno czterokwaterowe z obramieniem. Naroża wieżyczki spięte są lizenami, a szczyt wieżyczki od strony wschodniej

został rozwiązany tak jak gzyms koronujący w formie wilczych zębów. Od północy, w elewacji wieżyczki na poziomie parteru znajduje się płycina w obramieniu, a powyżej niej okienko identyczne jak to w elewacji frontowej. Od strony południowej nie ma podziałów elewacji wieżyczki. Południowe skrzydło budynku, dwukondygnacyjne, nakryte dachem dwuspadowym, pokrytym analogicznie jak dach korpusu głównego blachą falistą. Elewacja frontowa skrzydła od strony wschodniej 1-osiowa jest rozwiązana analogicznie jak elewacja wieży: w pasie parteru znajduje się zdublowane okno jednoskrzydłowe z podziałami, w profilowanym obramieniu i zwieńczone podwójnym łukiem odcinkowym, powyżej umieszczone jest małe okienko jednoskrzydłowe, sześciopole. W szczycie zdobienie w formie wilczych zębów. Podobnie rozwiązana jest elewacja zachodnia skrzydła. Elewacja boczna północna korpusu głównego 3-osiowa. Pierwsza od wschodu mieści otwór drzwiowy, a obok niego znajduje się płycina z małym oknem w jej górnej części, a dalej okno dwuskrzydłowe. Wszystkie te otwory mają profilowane obramienia. Elewacja tylna jest 7 - osiowa. Pierwsza oś od północy jest bez podziałów. Kolejne dwie mieszczą po jednym oknie dwuskrzydłowym, analogicznym jak opisywane wcześniej, a w następnej znajduje się portal z obramieniem w jego górnej części. Umieszczono tam dwuskrzydłowe drzwi z 6-połowym nadświetłem. Ostatnie dwie osie również mają po jednym oknie dwuskrzydłowym. Budynek Nadleśnictwa w Suchej Beskidzkiej architekturą nawiązuje do cech architektury klasycyzmu. Siedziba nadleśnictwa wyróżnia się więc na tle innych obiektów znajdujących się w Suchej Beskidzkiej. Obiekt posiada wartość historyczną i artystyczną.

13. Kaplica Konfederatów Barskich zlokalizowana na górze Jasień wraz z otoczeniem w granicach drewnianego ogrodzenia, wpis do rejestru zabytków: L.dz. RD.5140.34.2020.Atu4, nr rejestru A-1562/M z dnia 17 sierpnia 2020 r., położenie: Góra Jasień 34-200 Sucha Beskidzka, dz. ewid. nr 10365.

Kaplica została wzniesiona dla upamiętnienia walk, które w rejonie Jasienia i Suchej toczyły się w okresie konfederacji barskiej (1768-1772), polskiego zrywu powstańczego, skierowanego przeciwko politycznej dominacji Rosji nad Polską oraz w obronie dawnych praw szlacheckiej Rzeczypospolitej. Według miejscowych przekazów, podczas jednej ze stoczonych tu potyczek do niewoli rosyjskiej dostał się słynny hr. Maurycy August Beniowski, znany z poematu Juliusza Słowackiego. Miejscowa legenda głosi, że została ona połączona z zamkiem suskim tajnym podziemnym przejściem. Obok kaplicy znajduje się symboliczna mogiła z osadzonym na niej krzyżem brzoźowym, będąca symbolem konfederatów, walczących w obronie Ojczyzny. Kaplica na Jasieniu to także jeden z głównych symboli suskiej Solidarności. W czasie stanu wojennego odprawiane były tam nabożeństwa. Obecnie podczas świąt, m.in.: 3 Maja i 15 Sierpnia odbywają się tam uroczyste Msze Święte,

sprawowane w intencji Ojczyzny. Kaplica usytuowana jest przy leśnej drodze (ścieżka edukacyjna) prowadzącej na szczyt góry Jasień. Teren wokół kaplicy od strony frontowej otoczony jest płytami chodnikowymi z wydzieloną częścią na zieleń, otoczoną drewnianym płotkiem. Od strony elewacji fasady, pomiędzy drzewami umieszczone są niskie drewniane ławki. Kaplica została założona na bazie prostokąta, z częścią ołtarzową zwróconą w kierunku północno-zachodnim, z szerszym przedsionkiem od południowego-wschodu. Wzniesiona została z kamienia łamanego, na kamiennej podmurówce, z wysoką na 12 metrów, czteroboczna wieżą o wyoblonych narożnikach, umiejscowionej na wysokości przedsionka kaplicy od strony elewacji frontowej i zakończonej sygnaturką. Elewacje wieży zostały wypełnione lizenami, pomiędzy którymi umieszczono wysokie ostrołukowo zamknięte blendy. Wieża zakończona jest bogato profilowanym gzymsem koronującym, pokryta daszkiem czterospadowym z blachy miedzianej i zwieńczona została sześcioboczną, drewnianą glorieta, otwartą z każdej strony arkadami i zamkniętą profilowanym gzymsem, zakończoną baniastym hełmem z iglicą z kula i krzyżem na jej zakończeniu. Bryła kaplicy został spięta we wszystkich narożach lizenami. Główny korpus kaplicy został nakryty dachem dwuspadowym, pokrytym dachówką karpiówką, w kolorze czerwieni, poza częścią przedsionka, który został pokryty daszkami pulpitowymi. Sygnaturka oraz dach kaplicy, został pokryty blachą miedzianą. Elewacje kaplicy za wyjątkiem elewacji tylnej zostały zwieńczone wydatnym gzymsem koronującym. Fasada została zamknięta trójkątnym przyczółkiem, z portalem wejściowym umieszczonym na osi wejścia. Tynkowany portal został zamknięty po bokach pilastrami, z łukiem półokrągłym spiętym kluczem, posadowionym na ich głowicach. W polu portalu umieszczona jest trójkątna wnęka w której pierwotnie mieścił się symbol Oka Opatrzności. Boczne elewacje przedsionka zostały po bokach zamknięte lizenami, z ostrołukowo zakończonymi blendami. Elewacja nawy przy elewacji tylnej została podparta przyporami, po obu jej stronach, umieszczonymi poniżej gzymsu i przykrytymi daszkami pulpitowymi. Na elewacjach bocznych umieszczone są ostrołukowe otwory okienne z drewnianą stolarką, zabezpieczone kratą. Elewacja tylna z trzema podobnymi przyporami, zamknięta trójkątnie z okrągłym otworem w górnej części. Wnętrze kaplicy tynkowane, bez artykulacji i zdobień, przedsionek sklepiony kolebką, w ołtarzu płaskorzeźba z przedstawieniem Matki Bożej. Wejście zamknięte jest metalową kratą. Kaplica łączy ze sobą styl łącząc cechy budowni renesansowej z elementami gotyckimi i klasycystycznymi.

- 14. Budynek użyteczności publicznej przy ul. Mickiewicza 20 murowany, d. siedziba zarządcy suskiej huty II poł. XIX w. wł. I. i E.Targosz wpis do rejestru zabytków: L. dz. RD.5130.25.2019.DW.15.AT nr rejestru A-1634/M z 17.04.2023 r., adres: ul. Mickiewicza 20, 34-200 Sucha Beskidzka,, dz. ewid. nr 9502/7.**

Budynek mur., wolnostojący, na planie prostokąta ustawionego w linii pierzei ulicy, z piętrowym ryzalitem środkowym, który szczególnie mocno wysuwa się na zewnątrz od strony ogrodu. Budynek o charakterze miejskiej willi,

9-osiowy, symetryczny, otynkowany, o gładkich ścianach bez gzymsów, cokołu i jakichkolwiek dekoracji tektonicznej ścian. Ryzalit nakryty dwuspadowym dachem ma trzy okna skrzynkowe dwudzielne, zakończone półkołem. Okna bez szczeblin, ze ślemieniami u nasady łuku nie mają wystających parapetów. Całą ozdobę okna stanowi malowana wokół otworu okna i drzwi stosunkowo wąska opaska w kolorze ciemnego brązu. Okna piętra ryzalitu nad oknami parteru. Środkowe zamienione na podwójne drzwi skrzynkowe, dwuskrzydłowe z płycinami w dolnej części a w górnej z szybami. Oraz z nadświetłem łukowym. Drzwiami wychodzi się na balkon oparty na 5 żeliwnych ozdobnych konsolach z balustradą z prętów zakończonych przeplatającymi się łukami i sinusoidami, z poręczą z rurki. Na osi ryzalitu, pod końcem szczytu okrągłe okienko z malowanym brązowym otokiem. Po obu stronach ryzalitu umieszczono szerokie, dwuskrzydłowe drzwi łukowe, z otworami w półkołu wydzielone ślemieniem na część nadświetła dzieloną w pionie szczeblinami na 4 części, oraz dwa skrzydła płycinowe z przeźroczami z 4 polami każde. Dalej po dwa okna skrzynkowe rozłożone równo do brzegów elewacji. Całość kryta dachem z pokryciem papowym. W dachu widoczne dwa okienka połaciowe w osi dwóch wejść, obecnie zakryte papą. Dach i pokrycie w złym stanie. Prawa część więźby dachowej, na styku z ryzalitem załamana- dach opadł wymaga natychmiastowej interwencji. Na skutek zamakania, tynk pod tym fragmentem dachu odpadł i widać plamy wilgoci na ścianach nad drzwiami i oknem. W części ryzalitu, wszystkie okna do ziemi zasłonięte dużym banerem reklamowym. Po prawej stronie budynku dobudowano wtórnie parterową przybudówkę, ustawioną bokiem do ulicy, nakrytą jednospadowym dachem. W elewacji od ulicy są 2 prostokątne skrzynkowe, dwuskrzydłowe okna. Z boku (od wschodu) elewacja 5-osiowa, z rzędem 4 prostych okien takich jak na fasadzie i drzwiami przy północnym końcu ściany. Elewacja zachodnia korpusu ze szczytem 5-osiowa. W parterze 3 okna łukowe, takie jak na fasadzie, wstawione niesymetrycznie. Na poddaszu, w szczycie dwa okna łukowe, takie jak na fasadzie, symetryczne. Na ścianie malowane farbą pasy, jako dekoracja w linii gzymsu, oraz na osi elewacji (rozdzielające okna). Elewacja północna (ogrodowa) słabo dostępna. W tej elewacji na osi znajduje się ryzalit pozorny z 2 oknami łukowymi dwuskrzydłowym, 6 połowymi z nadświetłami. Po stronie zachodniej dostawiona przybudówka o 6 małych oknach symetrycznie rozstawionych, pod dachem jednospadowym, będącym przedłużeniem dachu korpusu. W parterze korpusu i po lewej stronie ściany, rząd łukowych, dwudzielnych okien z nadświetłami. Dachy kryte papą w złym stanie.

5.2.4 Obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków

Poniższa tabela i zestawienie obiektów ujętych w gminnej ewidencji zostało wykonane na podstawie uzgodnionego przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, pismem znak RD-I.5133.88.2023.AT z dnia 24.10.2023 wykazu Gminnej Ewidencji Zabytków dla gminy Sucha Beskidzka wraz ze złożoną korektą za pismem w dniu 21.11.2023 r. i przejętego do Archiwum WUOZ w Krakowie.

Tabela nr 1. Obiekty sakralne ujęte w gminnej ewidencji zabytków

LP	NAZWA	CZAS POWSTANIA	DZIAŁKA	ADRES	MATERIAŁ	FORMA OCHRONY	UWAGI	ZDJĘCIE
1.	Brama /nowy kościół/	ok. 1911 r.	9971/1	ul. Kościelna	murowana kamienna	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511.	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, detal architektoniczny elewacji.	
2.	Spichlerz – skład przy kościele parafialnym,	kon. XVIII/ XIX w.	9972/5	ul. Kościelna	drewniany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, detal architektoniczny elewacji. Należy dokonać napraw schodów prowadzących na ganek.	
3.	Figura św. Jana Niepomucena	1757 r.	9971/1	ul. Kościelna	kamienna	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

4.	Kapliczka NMP	1930 r.	nr 9315/11	ul. Błędzonka 42	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detale architektoniczne.		
5.	Kapliczka na kolumnie z Chrystusem Frasobliwym	ok. XVIII/XIX w.	nr 1689/1	ul. Błędzonka 94	kamienna		Kapliczka wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich.		
6.	Figura NMP	ok. 1949 r.	nr 501/2	ul. Błędzonka 158	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detale architektoniczne. Kapliczka wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich.		

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

7.	Figura Chrystusa Nazareńskiego na kolumnie	ok. 1869 r.	7189/2	ul. 3 Maja 27	kamienna		Aby zachować wartości w obiekcie postuluje się: bieżąca konserwacja inskrypcji i detali.	
8.	Kapliczka domkowa	poł. XIX w.	9578/5	ul. Mickiewicza 59	kamienna		Aby zachować wartości w obiekcie postuluje się: pozostawienie bryły obiektu bez zmian, bieżąca konserwacja gzymsów.	
9.	Krzyż żelazny	2 poł. XIX w.	9572	ul. Mickiewicza 114	żeliwo		Należy zapewnić konserwację polichromii figury, celem odświeżenia barw.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

10.	Kapliczka z figurą św. Wawrzyńca	1838 r.	9903/2	ul. J. Piłsudskiego 37	kamienna	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Należy wykonać prewencyjną konserwację profilowanej bazy kamiennej, konserwację złączenia rusztu, na którym widać ubytki zardzewienia metalu.	
11.	Krzyż żeliwny	3. ćw. XIX w.	8717/3	ul. Role 15	żeliwo		Należy zachować stylowe cechy obiektu i detal architektoniczny.	
12.	Kapliczka z figurą św. Trócy	XVIII/XIX w.	nr 8667/2	ul. Role 24	kamienna	.	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

13.	Kapliczka	4 ćw. XIX w.	nr 8604/2	ul. Role 32	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny.		
14.	Kapliczka z figurą św. Jana Chrzciciela	ok. 1866/69 r.	8504/4	ul. Role 35	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny. Głowica postumentu narażona jest na działanie warunków atmosferycznych. Uszkodzona twarz figury Chrystusa.		
15.	Kapliczka z figurą św. Antoniego	1918 r.	8697/3	ul. Role 91	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny.		

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

16.	Figura Chrystusa Nazaretańskiego	1836 r.	8438/8	ul. Role 182	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny.		
17.	Kapliczka z figurą Matki Bożej z Dzieciątkiem	1893 r.	10129/1	ul. Wiosenna 59	kamienna		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detal architektoniczny. W celu ochrony przed utratą wartości historycznych i artystycznych wymaga pilnych prac konserwatorskich.		
18.	Krzyż żelazny	ok. 1900 r.	6647/4	ul. Zasypnica 25	żeliwny		Należy przeprowadzić prace konserwatorskie krzyża, a w szczególności jego kamiennej podstawy w oparciu o program prac konserwatorskich sporządzony przez uprawnionego konserwatora dzieł sztuki.		

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

19.	Kapliczka domkowa	lata 80- te XVIII w.	10312/19	ul. Zasypnica	murowana		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, detale architektoniczne. Kapliczka wymaga przeprowadzenia prac konserwatorskich i przywrócenia jej pierwotnej kolorystyki, jak również należy zlikwidować tynk mozaikowy z dolej części ścian wewnątrz kapliczki.	
-----	-------------------	----------------------	----------	---------------	----------	--	--	---

Tabela nr. 2. Pozostałe obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków

LP	NAZWA	CZAS POWSTANIA	DZIAŁKA	ADRES	MATERIAL	FORMA OCHRONY	UWAGI	ZDJĘCIE
1.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	9244	ul. Akacyjowa 6	drewniany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji	
2.	Stodoła	4 ćw. XIX w.	9275/1	ul. Błędzonka 4	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	
3.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	9302/7	ul. Błędzonka 58	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji w tym do zachowania są metalowe balustrady ryzalitu.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

4.	Budynek mieszkalny	koniec XIX w.	2447	ul. Błędzonka 65	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego	
5.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	1687/2, 1687/3, 1687/4	ul. Błędzonka 88	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego.	
6.	Szkoła	1920/30 r.	1333	ul. Błędzonka 118	murowana		Zaleca się utrzymanie zachowanych stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego. Pracom naprawczym należy poddać kominy budynku.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

7.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	7785	ul. Górska 2	drewniano/ murowany		Zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji (w tym wyciąg na dach) oraz jej charakterystyczną kolorystykę	
8.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	7758/3	ul. Górska 10	murowany		Zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji oraz charakterystyczne wyróżnienie kolorystyczne detali. poddać pracom konserwatorskim stolarkę okienną i drzwiową zachowaną na piętrze szczytu ryzalitu.	
9.	Budynek mieszkalny	koniec XVIII w.	7829/1	ul. Górska 36	drewniano/ murowany		Zlikwidować dobudówki w tym garaż i nową werandę. -ocieplenie pokryć szalunkiem z desek -koniecznie zmienić nowe okno (pierwsze z lewej na elewacji od drogi) na takie jak w pozostałych otworach elewacji zachodniej.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

10.	Budynek mieszkalny	1870/80 r.	8827	ul. Klonowa 4	murowany		Obiekt wymaga natychmiastowej interwencji.	
11.	Budynek mieszkalny	koniec XIX w.	9318/2	ul. Konfederatów Barskich 32	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego oraz utrzymanie drewna w konstrukcji i wykończeni ścian zewnętrznych.	
12.	Budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	1866/2	ul. Konfederatów Barskich 67	murowany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego. Obiekt wymaga prac naprawczych w zakresie wymiany ofasowań, rynien i rur spustowych.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

13.	Budynek mieszkalny	ok. 1935 r.	9840/1	ul. Kościelna 24	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Pracownik naprawczy powinien poddać płytę balkonową.	
14.	Budynek mieszkalny	3 ćw. XIX w.	8903/1	ul. Krzeszowiaków 6	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	
15.	Budynek mieszkalny	3 ćw. XIX w.	8904	ul. Krzeszowiaków 8	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

16.	Budynek mieszkalny	ok.1928 r.	9584	ul. Krzeszowiaków 9	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	
17.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	8902	ul. Krzeszowiaków 10	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	
18.	Budynek mieszkalny	I. 30- te XX w.	8916	ul. Krzeszowiaków 21	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

19.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	5851	ul. Kubasy 5	drewniany		Zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji oraz jej charakterystyczne drzwi wraz z ich kolorystyką.	
20.	Budynek mieszkalny	l. 20-te XX w.	5872	ul. Kubasy 22	drewniany		Zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, wymienić współczesną balustradę balkonów w elewacji ogrodowej z desek na plecionkę z listew.	
21.	Budynek mieszkalno-gospodarczy	2 ćw. XIX w.	5892	ul. Kubasy 26	drewniany		Uporządkować najbliższe otoczenie budynku, likwidując składy różnych materiałów zalegające zwłaszcza elewacje zachodnią zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

22.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	5890	ul. Kubasy 28	drewniany		Zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji (w tym ganek wejściowy) oraz jej charakterystyczną kolorystykę. obłożyć szalunkiem elewację ogrodową.	
23.	Budynek mieszkalny	1906 r.	5888	ul. Kubasy 30	murowano/ drewniany		Zachować obecne stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, poddawać bieżącej konserwacji dwuskrzydłowe okna, oszalować deskami otynkowany fragment elewacji zachodniej.	
24.	Budynek mieszkalny	lata 30-te XX w.	1340	ul. Łagodna 3	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji (opaski wokół okien, gzyms podbudowujący okap, wysoki kamienny cokół).	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

25.	Stodoła przy budynku mieszkalnym	l.30-te XX w.	1340	ul. Łagodna 3	drewniana		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, oryginalny materiał. Obiekt wymaga prac naprawczych w zakresie ochrony przed korozją biologiczną.	
26.	Budynek mieszkalny	ok 1903 r.	905/4	ul. Makowska 24	murowany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego.	
27.	Budynek mieszkalny	XIX w.	885/3	ul. Makowska 36	murowany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego. Należy zachować oryginalną bramę wejściową.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

28.	Kamienica	2 poł. XIX w	9860/1	ul. Mickiewicza 1	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować bryłę w jej obecnym kształcie, zlikwidować okładzinę z płyt ceramicznych na parterze i założyć nowy tynk z wyodrębnionym cokołem na poziomie parapetów okiennych witryn sklepowych.	
29.	Kamienica	2 poł. XIX w.	9872	ul. Mickiewicza 3	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować jego bryłę w obecnym kształcie, zamienić obłożenie parteru kafelkami na tynk, wymienić drzwi do sklepu na dwuskrzydłowe, symetryczne, 4 połowe.	
30.	Kamienica	2 poł. XIX w.	9871	ul. Mickiewicza 5	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Pozostawienie bryły budynku bez zmian, przywrócenie drzwi do bramy charakterze historycznym (stan z 2009 r), likwidację okładziny ściany z kafli- powrót do tynku.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

31.	Kamienica	ok. 1930 r.	9494/1	ul. Mickiewicza 8	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować budynek w dotychczasowych gabarytach, zamalować popielate odbojniki przy wejściu do lokalu usługowego, wymienić drzwi wejściowe do lokalu na dwuskrzydłowe, symetryczne z płycinami i szkleniem.	
32.	Budynek handlowo-usługowy	1910/1920 r.	9869/28 9869/27	ul. Mickiewicza 9	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Powinno się przywrócić oryginalną bryłę budynku dawnej szkoły przez likwidację podziału korpusu tego budynku i dobudówki od frontu oraz nadbudowy poddasza od tyłu.	
33.	Budynek administracyjny	ok. 1880 r.	9869/14	ul. Mickiewicza 11	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachowanie dotychczasowej bryły budynku, korektę lukarn (od strony elewacji podwórzowej) z przesunięciem ich w głąb dachu i dobudową wyciętych obecnie okapów.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

34.	Budynek usługowy	ok. 1930 r.	9496/3	ul. Mickiewicza 16	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Pozostawienie bryły budynku bez zmian dbanie o bieżącą konserwację obiektu.	
35.	Budynek mieszkalno – handlowo-usługowy	ok 1930 r.	9503/2	ul. Mickiewicza 24	murowany		Zachować budynek w obecnych gabarytach, uporządkować i ujednolicić witryny na fasadzie, przywrócić cokol w południowej części budynku.	
36.	Budynek handlowo-usługowy	2-ga poł. XIX w. /ok 1880 r.	9526/18	ul. Mickiewicza 40	drewniany		Utrzymać budynek w obecnym stanie bez rozbudowy. W elewacji frontowej (południowej): przeprowadzić bieżąca konserwacja stolarki okien i drzwi oraz desek szalunku. likwidacja reklam zawieszonych na ścianach i na okapie budynku.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

37.	Budynek handlowo-usługowy	2-ga poł. XIX w /ok 1880 r.	9526/19	ul. Mickiewicza 40A	drewniany		Utrzymać budynek w obecnym stanie bez rozbudowy, poddać konserwacji ozdoby szczytu. bieżąca konserwacja stolarki okien i drzwi oraz desek o ozdobnych końcach firany w szczytach ze szczególnym uwzględnieniem historycznych detali i ozdób.	
38.	Budynek biurowo-usługowy	ok. 1914 r.	9636/1	ul. Mickiewicza 41	murowany		Zachować go w obecnych gabarytach, zlikwidować obłożenie pilastra rustykalnymi boniami z naroży ściany ryzalitu, zlikwidować obłożenie otworu drzwi wejściowych rustykalnymi boniami.	
39.	Kamienica	ok 1914 r.	9635/2	ul. Mickiewicza 45	murowany		Utrzymać obiekt w dotychczasowych gabarytach. -zrezygnować z wtórnych opasek okien parteru, które optycznie poszerzają okna. zmienić kolorystykę elewacji na beż, bez wyróżniania wykuszy i dekoracji.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

40.	Kamienica	ok. 1930r.	9634/996 34/4	ul. Mickiewicza 47	murowana		zachować dotychczasowe jego gabaryty, uzupełnić odpadający tynk i pomalować cały budynek na beżowo przywrócić historyczny podział stolarcki okien, zwłaszcza okien weneckich	
41.	Kamienica	1900/10 r.	9629	ul. Mickiewicza 55	murowana		Zachować dotychczasowe gabaryty kamienicy, zrekonstruować na podstawie zachowanych zdjęć oryginalny wystrój fasady, w tym profilowane gzymsy. zakonserwować oryginalną stolarkę drzwi balkonowych i okien fasady.	
42	Budynek usługowy	1884 r.	9463/48	ul. Mickiewicza 56	murowany		Zamienić pozorne boniowania na lizeny, dodać do nowych okien pionową szczeblinę, aby upodobnić je do historycznych okien dwuskrzydłowych.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

43.	Kamienica	4 ćw. XIX w	9628	ul. Mickiewicza 57	murowana		Pozostawienie bryły budynku bez zmian, konserwacja opasek okiennych piętra, naprawa tynku i odmalowanie całego budynku z wyróżnieniem gzymsów, opasek i parapetów.	
44.	Budynek mieszkalno/ usługowy	1876 r.	9463/95	ul. Mickiewicza 58	murowany		Utrzymać niezmienione gabaryty budynku, jakie są w stanie obecnym, poddać konserwacji wraz z uzupełnieniem wystrój wszystkich elewacji, poddawać bieżącej konserwacji drewniane szczyty i ich ozdobne listwy.	
45.	Kamienica	4 ćw. XIX w.	9578/5	ul. Mickiewicza 59	murowana		Uzupełnić historyczne tynki, sztukaterie i pomalować cały budynek, uzupełnić i wymienić obróbki blacharskie na gzymsach, zrekonstruować oryginalny podział szczeblin na drzwiach i nadświetlu bramy wejściowej, wg zdjęcia z 2011 r.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

46.	Dworzec PKP	k. XIX w.	9463/54	ul. Mickiewicza 62	murowany		Utrzymać gabaryty budynku w obecnym stanie, zapewnić bieżącą konserwację drewnianej dekoracji szczytów, przywrócić wejścia w pozostałych dwóch otworach ryzalitu i pomalować bonie w strefie cokołu na biało.	
47.	Budynek mieszkalny	k. XIX w.	9548/4	ul. Mickiewicza 66	drewniany		Zachować budynek w obecnych gabarytach, prowadzić bieżącą konserwację stolarki. W przypadku decyzji o jej wymianie-konieczna rekonstrukcja układu zabytkowego okna.	
48.	Kamienica mieszkalno-handlowo-usługowa	1900 r.	9619	ul. Mickiewicza 67	murowana		Zachować dotychczasowe gabaryty budynku, utrzymać dotychczasową kolorystykę budynku na całości z wyróżnieniem optycznym dekoracji ścian.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

49.	Budynek mieszkalny	k. XIX w.	9549/7	ul. Mickiewicza 68	drewniany		Utrzymać budynek w obecnych gabarytach, zlikwidować ceglana okładzinę cokołu od strony fasady, a z pozostałych elewacji okładzinę imitującą kamień.	
50.	Budynek mieszkalny	3 ćw. XIX w.	9614	ul. Mickiewicza 77	drewniany		Zachować budynek w obecnych gabarytach.	
51.	Kamienica	poł. XIX w.	9557/1	ul. Mickiewicza 94	murowana		Przywrócić pierwotne szerokości okien (dopasowane do nadokienników), dodać gzyms parapetowy, przywrócić cokół.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

52.	Kamienica	ok. 1900 r.	9558/1	ul. Mickiewicza 96	murowana		Aby przywrócić wartości zabytkowe kamienicy należałoby odsłonić spod ocieplenia jej historyczny wystrój.	
53.	Kamienica	I. 30-te XX w.	9576	ul. Mickiewicza 122	murowana		Utrzymać niezmienioną bryłę i plan i wystrój budynku, zlikwidować obłożenia płytami cementowymi z elewacji zachodniej na korzyść tynku, wprowadzić jednolitą kolorystykę elewacji w całym budynku	
54.	Budynek mieszkalno /handlowy	I. 20-te XX w.	9920	ul. J. Piłsudskiego 4	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować budynek w obecnych gabarytach, wymienić pokrycie blachą trapezową na dachówki ceramiczne zlikwidować banery reklamowe.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

55.	Kamienica	p. XX w.	9920	ul. J. Piłsudskiego 7	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Poddać konserwacji historyczną stolarkę drzwiową i okienną. W przypadku decyzji o jej wymianie, należy bezwzględnie zrekonstruować jej oryginalne podziały.	
56.	Budynek mieszkalny	początek XX w.	9917/3	ul. J. Piłsudskiego 11	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Wymienić opaski historyczne na rekonstruowane wg. archiwalnych fotografii, zastanowić się nad wymianą okien z PCV na drewniane, dwuskrzydłowe ze śłemeniem i dzielonym nadświetłem	
57.	Budynek administracyjny	1908 r.	9911/2	ul. J. Piłsudskiego 23	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	W przyszłości należałoby zamienić pokrycie blachą na dachówki ceramiczne.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

58.	Kamienica	1920/30 r.	9952/1	ul. J. Piłsudskiego 26	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować budynek w obecnych gabarytach, poddać konserwacji i naprawie cały bogaty wystrój fasady, który wymaga ścisłej ochrony, zachować historyczny ganek od strony podwórka.	
59.	Kamienica	2poł. XIX w.	9953	ul. J. Piłsudskiego 28	murowany	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować bryłę budynku w obecnych gabarytach, zachować istniejącą drewnianą galerię w tylnej elewacji wraz z zewnętrznymi schodami na piętro. wymienić gzymsy koronujący na nowy, profilowany,	
60.	Kamienica	ok 1930 r.	9908/1	ul. J. Piłsudskiego 29	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować budynek w obecnych gabarytach, powrócić do trójdzielnych okien, który w zasadniczy sposób poprawi proporcje obecnych podziałów, zlikwidować bonie w narożach korpusu i szczytu, oraz opaski wokół okien, zrekonstruować dawne gzymsy w korpusie i na szczycie.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

61.	Kamienica	1920/30 r.	9907	ul.J. Piłsudskiego 31	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zachować budynek w obecnych gabarytach, dodać gzyms międzykondygnacyjny, wymienić stolarkę na okna trójdzielne. wymienić drzwi wejściowe na symetryczne, dwuskrzydłowe.	
62.	Kamienica	1920/30 r.	9903/2	ul. J.Piłsudskiego 37	murowana	Obiekt zlokalizowany na terenie historycznego układu urbanistycznego miasta Sucha Beskidzka, wpisanego do rejestru zabytków pod nr A-511	Należy naprawić tynki na całym budynku przywrócić półkoliste nadświetla w oknach parteru fasady i obu boków okno parteru w elewacji pd.-wsch. obniżyć do kamiennego gzymsu przywrócić drewniane ganki na wysokim parterze w elewacji podwórkowej	
63.	Budynek mieszkalny	I. 20-te XX w.	9894/2	ul. Piłsudskiego 51	murowany		Należy utrzymać obecną bryłę budynku bez zmian zdjęć termoizolację z prawej części i z wsch.-pn. boku budynku oraz z ryzalitu i przywrócić oryginalny wystrój elewacji.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

64.	Budynek mieszkalny	k.XIX/XX w.	7133	ul. Podksiężę 53/376	drewniany		Należy zachować jego bryłę w jego obecnym kształcie -należy zamocować rynny w elewacji ogrodowej, docelowo rozważyć zamianę pokrycia dachu z papy na dachówkę ceramiczną lub gont.	
65.	Stodoła	ok 1900 r.	7389	ul. Podksiężę 83/666	drewniana		Należy zachować jego bryłę w jego obecnym kształcie prowadzić bieżącą konserwację drewna wraz ze szczególną uwagą skupioną na wrotach.	
66.	Stodoła	ok 1910 r.	7452	ul. Podksiężę 87/343	drewniana		Należy zachować jego bryłę w jego obecnym kształcie, przeprowadzić interwencyjną ocenę poziomu zniszczeń drewnianych bierwion w całym obiekcie.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

67.	Budynek mieszkalny	ok 1910 r.	7457	ul. Podksiężę 87/343	murowano drewniany		Należy zachować jego bryłę w obecnym kształcie.	
68.	Budynek mieszkalny	1910/1920 r.	7377	ul. Podksiężę 231	drewniany		Należy zachować jego bryłę w obecnym kształcie, prowadzić bieżącą konserwację drewna wraz ze szczególną uwagą skupioną na stolarce.	
69.	Chałupa	początek XX w.	7337/1, 7337/2	ul. Podksiężę 95/379	drewniana		Należy zachować bryłę budynku bez zmian, naprawa ścian i ganku w elewacji zachodniej przywrócić okien. Jeśli zapadnie decyzja o ich wymianie, nowe okna muszą być dwuskrzydłowe.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

70.	Budynek mieszkalny	1910/20 r.	8731/2	ul. Role 12	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Do zachowania stolarka okienna oraz drzwiowa.	
71.	Budynek mieszkalny	I.20- te XX w.	8718/4	ul. Role 14	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
72.	Budynek mieszkalny	I połowa XIX w.	8664/3, 8664/5	ul. Role 25	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

73.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	8604/2	ul. Role 32	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
74.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	8603/2	ul. Role 32A	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
75.	Budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	8598	Role 33/190	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

76.	Budynek usługowy	ok. 1930 r.	8715/2	ul. Role 52	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. W celu zachowania cech stylowych obiektu nie zaleca się wykonywanie termoizolacji obiektu.	
77.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	8636/2	ul. Role 99/472	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Do zachowania stolarka okienna oraz drzwiowa.	
78.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	8606/2	ul. Role 106	drewniany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

79.	Kamienica	1880 r	9485/3	Rynek 2	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy wykonać naprawy w przestrzeni gzymsu podbudowującego okap oraz remont elewacji frontowej.	
80.	Kamienica	ok. 1870 r.	9484/8	Rynek 3	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Do zachowania stolarka okienna I piętra.	
81.	Kamienica	k XIX w.	9484/9	ul. Rynek 4	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy wykonać naprawy w przestrzeni gzymsu podbudowującego okap	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

82.	Kamienica	II poł. XIX w.	9476/2	ul. Rynek 8	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
83.	Kamienica	Początek XX w.	9479	ul. Rynek 9	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Docelowo należy uporządkować pas parteru w tym zlikwidować ahistoryczną okładzinę cokołu.	
84.	Kamienica	XIX/XX w.	9480	ul. Rynek 10	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Docelowo należy uporządkować reklamy oraz urządzenia techniczne zamontowane na elewacjach.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

85.	Kamienica	lata 30- te XX w.	9478	ul. Rynek 11	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy wykonać naprawy elewacji i w przestrzeni gzymsu podbudowującego okap.	
86.	Kamienica	II połowa XIX w.	9477	ul. Rynek 12	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy wykonać naprawy w przestrzeni gzymsu podbudowującego okap oraz należy pilnie wykonać remont elewacji frontowej.	
87.	Kamienica	ok. 1920 r.	9464	ul. Rynek 14	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy wykonać naprawy w przestrzeni gzymsu podbudowującego okap oraz remont elewacji frontowej.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

88.	Kamienica usługowa (dom katolicki)	II. połowa XIX w.	9874/2	Rynek 15	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy uporządkować reklamy na fasadzie budynku.	
89.	Kamienica	ok. XIX w.	9927	Rynek 18	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy przeprowadzić remont elewacji frontowej, w oparciu o program prac konserwatorskich.	
90.	Kamienica	II. poł. XIX w.	9928/1	Rynek 20	murowana	Obiekt zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511	Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Docelowo należy uporządkować reklamy oraz urządzenia techniczne zamontowane na elewacjach.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

91.	Budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	8981	ul. Słoneczna 10	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Należy naprawić drewnianą balustradę schodów wejściowych oraz docelowo zabezpieczyć obiekt przed napływem wilgoci z gruntu.	
92.	Budynek mieszkalny	ok. 1900 r.	6682	ul. Spokojna 8	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji (w tym wyciąg na dach) oraz jej charakterystyczną kolorystykę., zamienić kształt zadaszenia dodanej lukarny na dach dwuspadowy.	
93.	Budynek mieszkalny	1932 r.	9657	ul. Spółdzielców 18	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji oraz jej charakterystyczną kolorystykę.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

94.	Budynek mieszkalny	1920/10 r.	9586	ul. Stokowa 4	drewniany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
95.	Budynek mieszkalny	1910/20 r.	9604	ul. Stokowa 11	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
96.	Budynek mieszkalny	II połowa XIX w.	10180/14	ul. Szpitalna 8d	murowany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

97.	Budynek mieszkalny	ok. 1920 r.	510	ul. Świerkowa 19	murowany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu i detalu architektonicznego. Obiekt wymaga pilnych prac naprawczych.	
98.	Budynek Gospodarczy	1910/20 r.	937/2	ul. Świerkowa 28	drewniany		Zaleca się utrzymanie stylowych cech budynku, jego bryły gabarytów, wysokości kalenicy, nachylenia i formy dachu oraz detalu architektonicznego.	
99.	Budynek mieszkalny	k. XIX w.	9061/4	ul. Turystyczna 8	murowany		Należy utrzymać istniejące gabaryty budynku, zamienić siding z PCV na szalunek drewniany konserwować na bieżąco drewniane ozdoby szczytu fasjaty zlikwidować wiatę zakrywającą okno parteru.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

100.	Budynek gospodarczy	k. XIX w.	9061/4	ul. Turystyczna 8	murowany		Należy utrzymać istniejące gabaryty i stolarkę budynku.	
101.	Budynek mieszkalny	1935 r.	9070	ul. Turystyczna 12	murowany		Zachować obecną bryłę budynku. ujednolicić wielkościowo okna parteru w ryzalicie parteru z zachowaniem pierwotnych osi kompozycyjnych, zrekonstruować gzyms parapetowy na parterze (na wzór piętra).	
102.	Budynek mieszkalny	1935 r.	9040/2	ul. Turystyczna 13	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji oraz jej charakterystyczną kolorystykę.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

103.	Budynek mieszkalny	lata 30-te XX w.	9071	ul. Turystyczna 37	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji (plecionkowe ozdoby ganku ogrodowego).	
104.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	9075/3	ul. Turystyczna 39	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, oraz charakterystyczną loggię, pomalować na ciemniejszy kolor cokół, co poprawi jego optyczne proporcje.	
105.	Budynek mieszkalny	XIX/XX w	9073	ul. Turystyczna 41	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji oraz jej charakterystyczną kolorystykę, należy poddawać regularnej bieżącej konserwacji cały budynek.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

106.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	3585	ul. Za Wodą 1	drewniany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji. Budynek jest w złym stanie technicznym, wymaga pilnych prac naprawczych.	
107.	Budynek mieszkalny	XIX/XX w	5562	ul. Zaciszna 10	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, konieczność wymiany pokrycia dachowego z eternitu (max do 2032 r- dyrektywa UE).	
108.	Budynek mieszkalny	k. XVIII w.	9969	ul. Zakościele 5	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, przeprowadzić badania na temat przyczyn odpajania się ściany, usunąć wtórnie wprawione okna, powrócić do dawnych okien Naprawić południową połąć dachu, uzupełniając jej okap, utrzymać dachówki ceramiczne jako pokrycie dachu,	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

109.	Budynek mieszkalny	ok 1930 r.	9968	ul. Zakościele 7	drewniano/murowany		Zaleca się zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, oraz dekoracje, zwłaszcza szalowanie ścian drewnianych. poddawać bieżącej konserwacji wszystkie części drewniane wraz z dekoracyjną snycerką ganku w elewacji północnej.	
110.	Budynek mieszkalny	XIX/XX w.	8899/1	ul. Zasypnicka 3	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, stolarka okienna wymaga konserwacji. W przypadku decyzji o wymianie okien, konieczne zrekonstruowanie historycznych podziałów.	
111.	Budynek mieszkalny	1910/20 r.	8814/2	ul. Zasypnicka 4	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji w tym w szczególności ganek i tabliczkę z inskrypcją, zdjęć obłożenie z płytek cementowych i zbić tynk a ocieplenie obłożyć szalowaniem z desek pionowych.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

112.	Budynek mieszkalny	1920 r.	8898/3	ul. Zasypnicka 5	murowany	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, wymienić okno w szczycie na węższe lub trójdzielone, jeśli pozostanie istniejący otwór pomalować wszystkie elewacje na ten sam kolor.	
113.	Budynek mieszkalny	k. XVIII w.	8802/4, 8802/5 8802/6	ul. Zasypnicka 10	drewniany	Budynek o wyjątkowej dekoracji snycerskiej na elewacjach, dobrze utrzymany i zachowany, o ciekawej historii powstania, zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
114.	Budynek mieszkalny	1920 r.	5978	ul. Zasypnica 83 / 279	drewniany	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, oraz formę dachu, w przyszłości należy wymienić stolarkę okienną na okna trójskrzydłowe, a drzwi o symetrycznych skrzydłach.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

115.	Budynek mieszkalny	1930 / 35 r.	6058	ul. Zasypnica 90	drewniany	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji – zwłaszcza obłożenie deskami w jodełkę) zachować drewnianą stolarkę, jeśli zapadnie decyzja o jej wymianie to utrzymać jej oryginalne podziały.	
116.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	6521, 6522	ul. Zasypnica 126	murowany	Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji oraz jej charakterystyczną dekorację ceglana korpusu po stronie zachodniej. Nie wolno ocieplać budynku od zewnątrz.	
117.	Budynek mieszkalno-gospodarczy	k. XIX w.	6519/1	ul. Zasypnica 127/299	drewniany	Należy zachować stylowe cechy obiektów, bryły, gabaryty, formę dachu, detal architektoniczny elewacji w tym panele plecionkowe dwóch ostatnich domów oraz ich charakterystyczną kolorystykę. poddać konserwacji okna wraz z opaskami domu zrębowego pierwszego.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

118.	Budynek mieszkalny	1930 r.	4441/3, 4441/4	ul. Zasypnica 155/895	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, wraz z obecną kolorystyką. (Zwłaszcza lizeny na elewacji od drogi).	
119.	Budynek mieszkalny	I. 30-te XX w.	8877/1	ul. Zasypnica 162	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji, można rozważyć w przyszłości wymianę okien na trójskrzydłowe. Szerokości ich otworów wskazują na to, że historyczna stolarka mogła być trójskrzydłowa.	
120.	Budynek mieszkalny	Pocz. XX w.	6374/2	ul. Zasypnica 197/228	drewniany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji (w tym ganek) oraz jej charakterystyczną kolorystykę. docelowo wymienić pokrycie dachowe na nowe dachówki ceramiczne.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

121.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	5932/3	ul. Zasypnica 215	murowany		Należy zachować stylowe cechy obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, zwłaszcza detal architektoniczny szczytu mansardy, wymienić siding z PCV na deskowanie wszystkich ścian.	
122.	Budynek mieszkalny	1920/25 r.	8773	ul. Ziołowa 1	murowany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
123.	Budynek mieszkalny	ok. 1930 r.	8776	ul. Ziołowa 3	drewniany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	

Program opieki nad zabytkami gminy Sucha Beskidzka na lata 2025 – 2028

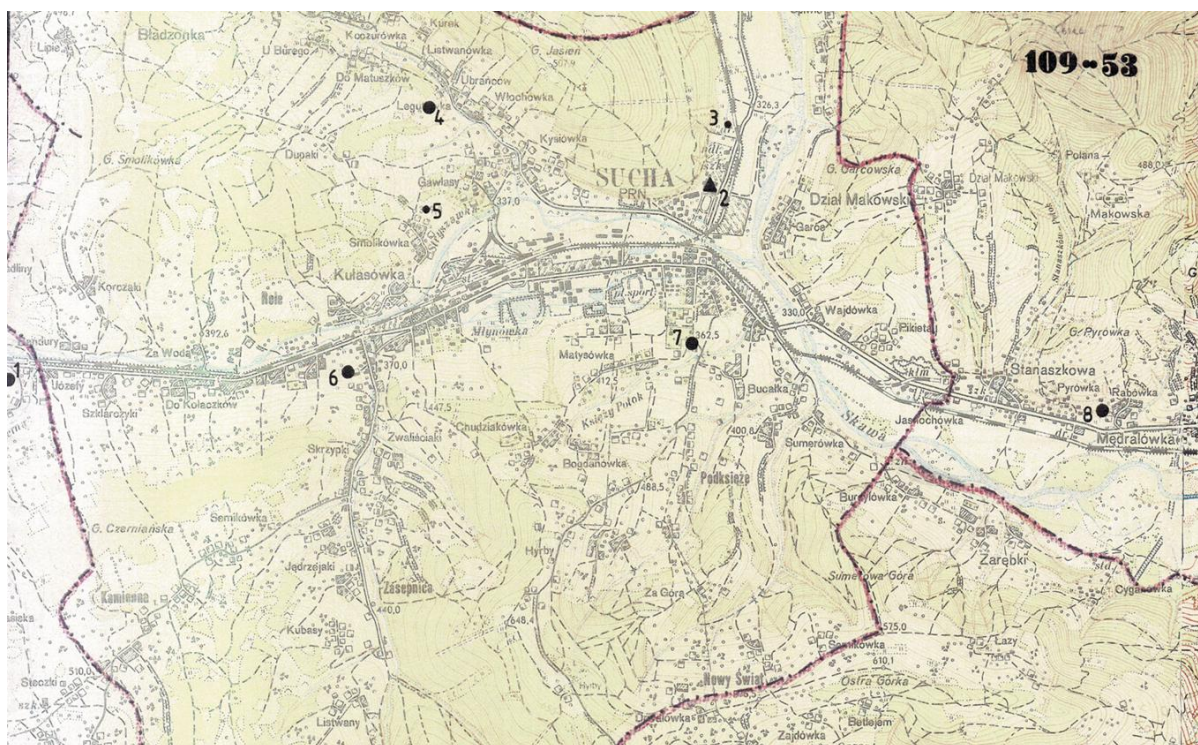
124.	Budynek mieszkalny	1920/30 r.	8723/2	ul. Ziołowa 6	drewniany		Zaleca się zachowanie stylowych cech obiektu, bryłę, gabaryt, formę dachu, detal architektoniczny elewacji.	
------	--------------------	------------	--------	---------------	-----------	--	---	---

5.2.5 Zabytki archeologiczne

WYKAZ STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH:

Na terenie Suchej Beskidzkiej zlokalizowane są następujące stanowiska archeologiczne:

- 1) Sucha Beskidzka 1 (AZP 109-53/2) – dwór obronny? z XV-XVI w., rezydencja magnacka z XVII-XX w.;
- 2) Sucha Beskidzka 2 (AZP 109-53/3) – ślad osadniczy – epoka kamienia, średniowiecze lub nowożytność;
- 3) Sucha Beskidzka 3 (AZP 109-53/4) – ślad osadniczy – późne średniowiecze, nowożytność;
- 4) Sucha Beskidzka 4 (AZP 109-53/5) – ślad osadniczy – późne średniowiecze, nowożytność;
- 5) Sucha Beskidzka 5 (AZP 109-53/6) – ślad osadniczy – późne średniowiecze, nowożytność;
- 6) Sucha Beskidzka 6 (AZP 109-53/7) – ślad osadniczy – późne średniowiecze, nowożytność.

Ryc. nr 2. Mapa z lokalizacją stanowisk archeologicznych na terenie gminy Sucha Beskidzka, źródło: *Archiwum WUOZ Kraków*.

Na terenie gminy brak występowania stanowiska archeologicznych wpisanych do rejestru zabytków. Stanowiska archeologiczne posiadające karty WKZ zostały objęte gminną ewidencją zabytków, ponadto objęte są również strefami ochrony konserwatorskiej w mpzp w zakresie cyt;

„Na obszarze objętym planem występują wskazane na rysunku stanowiska archeologiczne, dla których obowiązuje postępowanie zgodnie z przepisami odrębnymi, w szczególności:

- a) współdziałanie w zakresie zamierzeń związanych z prowadzeniem robót ziemnych*

z odpowiednim organem do spraw ochrony zabytków, w tym powiadomienie o zamiarze prowadzenia robót ziemnych, zgodnie z przepisami odrębnymi,

b) zapewnienie warunków dla nadzoru archeologicznego lub badań archeologicznych;

8) Obowiązuje ochrona przypadkowo dokonanych odkryć zabytków i obiektów archeologicznych oraz znalezisk przedmiotów, co do których istnieje przypuszczenie, że mogą być zabytkami archeologicznymi, wstrzymanie robót w miejscu odkrycia, zabezpieczenie znaleziska i powiadomienie o odkryciu właściwych służb ochrony zabytków, zgodnie z przepisami odrębnymi.”

5.2.6 Dziedzictwo niematerialne

Konwencja w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego z 17 października 2003 roku uchwalona na 32 sesji konwencji UNESCO i obowiązująca w Polsce od 2011 roku to pierwszy międzynarodowy traktat, który stwarza ramy prawne, administracyjne i finansowe umożliwiające prowadzenie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego i podnoszenia jego rangi. Stanowi zachętę dla krajów świata do dostrzegania wagi tego dziedzictwa i do otaczania go opieką. Traktat określa metodyczne podstawy do podejmowania i inspirowania działań mających na celu ochronę żywego dziedzictwa, inicjowanie i umożliwianie wymiany dobrych praktyk w tym zakresie. Głównymi celami Konwencji jest:

- ochrona niematerialnego dziedzictwa,
- zapewnianie poszanowania niematerialnego dziedzictwa wspólnot, grup i jednostek,
- wzrost na poziomie lokalnym, krajowym i międzynarodowym, świadomości znaczenia niematerialnego dziedzictwa kulturowego oraz zapewnienie, aby dziedzictwo to było wzajemnie doceniane,
- zapewnianie międzynarodowej współpracy i pomocy w tym zakresie.

Do najważniejszych elementów tworzących dziedzictwo niematerialne należą miejscowe tradycje, przekazy ustne język.

Rejon powiatu Suchej Beskidzkiej z uwagi na swoją historię oraz położenie bogate jest w rodzimą kulturę oraz folklor, tworząc tym samym dziedzictwo niematerialne regionu. Jego dziedzictwo tworzą oryginalne i wciąż kultywowane obyczaje związane ze świętami religijnymi, ponadto legendy i opowieści o dawnych dziejach oraz tajemnicach i strachach. Obszar Podbabiogórza, który pokrywa się z administracyjnymi granicami powiatu suskiego i obejmuje 9 gmin, w tym 2 miasta – Jordanów i Suchą Beskidzką, zamieszkują trzy grupy etnograficzne: Górale Babiogórscy (na południu), Górale Żywieccy (na zachodnich krańcach) i Kliszczacy (na wschodzie i północnym wschodzie). Wymienione grupy wraz z innymi, zamieszkującymi Karpaty, tworzą kulturowy świat góralszczyzny. Jedną z wyróżniających się grup etnicznych powiatu suskiego, która wykształciła swój własny styl budownictwa, stroje, gwarę jak również obrzędowość są Górale Babiogórscy.

Górale Babiogórscy (po raz pierwszy wzmiankowani przez Wincentego Pola w 1951 r.), zamieszkiwali wsie u północnych podnóży Babiej Góry w tym Białkę, Skawicę, Zawoję, a także Grzechynię na północy. Od strony południowej graniczą z Orawiakami, od zachodu graniczyli z Góralami Żywickimi. Od północy obszar ten zamyka Maków Podhalański i Sucha Beskidzka, na Pogórzu Wielickim oraz Kliszczakami; od północnego

wschodu i wschodu – z Kliszczakami i wsiami o przejściowym charakterze kultury (okolice Jordanowa); od południowego wschodu – z terenem wpływów podhalańskich (okolice Spytkowic). Ta grupa etniczna głównie zajmowała się rolnictwem, hodowlą przyzagrodową, pasterstwem oraz pracą w lesie. Do końca XIX w., głównie zajmowali się hodowlą owiec. Wypasano je od wiosny do jesieni na halach, polanach śródleśnych bądź we własnych gospodarstwach. W miejscach wypasu stawiano drewniane budynki *szalasy*. Rolnictwo było kolejną podstawą bytu mieszkańców wsi babiogórskich: Białki, Sidziny i Skawiny. Uprawiano głównie owies, jęczmień, żyto, ziemniaki, len, kapustę i rzepę. Tradycyjny charakter upraw przy użyciu powszechnie strach, ręcznych narzędzi, utrzymał się w zasadzie do I wojny światowej.

Budownictwo wsi Górali Babiogórskich to głównie drewniane zagrody jednobudynkowe, z jednotraktowymi amfiladowymi budynkami. W późniejszym okresie zagrody były uzupełniane budynkami gospodarczymi w skład których wchodziły stajnie i stodoły pod jednym dachem. Budynki wznoszono z drewna świerkowego i jodłowego. Ściany wykonane były z okorowanych bali, później z płazów uzyskiwanych z ciętych na pół bierwion. Belki w węglach były łączone na tzw. *węgiel gładki*, zwany także *na rybi ogon* i były dodatkowo łączone pomiędzy sobą za pomocą drewnianych kołków tzw. *tybli*. Szczeliny między belkami tradycyjnie uszczelniano mchem i gliną. W późniejszym okresie uzupełniano je wapnem (tzw. białkowanie), niekiedy elewacje malowano wapnem w całości. Poprzez środek domostwa biegła pod stropem pojedyncza belka zwana *sosrębem*, na której często umieszczano imiona świętych oraz datę budowy i niekiedy nazwiska fundatorów. Fundament budynków stanowiły głównie luźno układane kamienie z polnego piaskowca, niekiedy powiązane ze sobą gliną. Pierwsze budynki przekryte były dachami czterospadowym o konstrukcji krokwiowo-jętkowej. Z końcem XIX w. budynki posiadają już dachy dwuspadowe, półszczytowe z wydatnymi okapami nad ścianami szczytowymi. Dach pokryty był gontem, nabijanym na łąty. Ostatni rząd gontów w jednej z połaci dachowych, zwany *grzebieniem*, zachodził ponad linię kalenicy. Szczyty szalowane były pionowymi deskami z nabitymi listewkami na łączeniach. W starszych obiektach deski nabijane były promieniście ujmujących zwykle małe prostokątne lub romboidalne okienko wentylacyjne poddasza.

Męski strój Górali Babiogórskich złożony był z białych płóciennych koszul o kroju podłużnego poncho i sukiennych obcisłych spodni, w kolorze brązowym i białym – odświeżne, zwany portkami bukowymi. Spodnie wykończone były dwiema przyporami i ozdobione parzenicami mającego formę trójlistnej pętlicy. Nogawki przyozdobione były lampasami, a rozcięcie na jej końcu ozdabiał haft i pompon. Odświeżne koszule wykończone były z kolei haftowanymi ząbkami i ozdobione przy szyi i rękawach wąską oszewką. Noszono również szerokie pasy skórzane, zwane *pasami bacowskimi* lub *madziarskimi*, przeważnie wąskie, nabijane mosiężnymi guzami. Ubioru dopełniał kaftan bez rękawów w kolorze grantowym z metalowymi guzikami. Na wierzch zakładano długą do kolan, brunatną *cuchę*. Była ona zdobiona czerwonym haftem przy kołnierzu i z przodu. Nakrycie głowy stanowił czarny, filcowy kapelusz z czerwonym sznurkiem. Elementem dopełniającym strój była *rombanica*, czyli ciupaga.

Kobięcy strój składał się z lnianych koszul z długimi rękawami, przyozdobiony falbanką przy szyi i przy nadgarstkach zdobione drobnym, białym haftem angielskim o motywach roślinnych (*makowskim*). Na koszule kobiety zakładały gorsety głównie w kolorach ciemnozielonych, grafitowych, szafirowych, lub bordowych, a u starszych kobiet czarnych. Gorsety haftowane były na ciemnożółto i zdobione czerwoną lamówką. Haft obiegał krawędzie gorsetu, a na przodach i z tyłu miał kształt stylizowanej, pojedynczej kwiatowej gałązki (*kwiatusie, leluje*). Po I wojnie światowej aksamitne gorsety zaczęto zdobić na wzór „krakowski”. Na co dzień kobiety nosiły kaftanik (*jadwişkę*) i lniane, niebarwione spódnice. Dopiero w połowie XIX wieku pojawiły się suknie czarne lub granatowe z drobnym, białym wzorem. Kolejnym elementem stroju kobiecego była biała, haftowana zapaska, nakładana na spódnice oraz chusty wykonane z płótna tzw. *łoktusi*, lub wełniane *tybetki*, najczęściej kraciaste z frędzlami. Niezamężne dziewczęta nie nosiły żadnego nakrycia głowy. Włosy zaplecione miały w dwa warkocze, często przyozdobione czerwoną wstążką. Kobieta zamężna najczęściej ubierała chustę *czepcową* z białego płótna, wiązaną w węzeł nad głową. Zarówno kobiety jak i mężczyźni nosili wiązane rzemieniami kierpce wkładane na wełniane skarpety. Zimą strój uzupełniano o długie i krótkie kozuchy koloru brązowego.

Tradycje i obrzędy babiogórskiej grupy etnicznej w dużej mierze związane były zarówno ze zwyczajami rodzinnymi takimi jak: narodziny dziecka, chrzest, komunie, bogate obrzędy weselne, jak również obrzędy związane z rokiem obrzędowym czy zmieniającymi się porami roku. Należą do nich na takie tradycje jak chociażby kolędowanie w okresie Bożego Narodzenia, obrzędy ostatkowe czy "Palenie Judasza", które odbywało się w Wielki Czwartek. To również sztuka ludowa. Ta skupiła się wokół rzeźby czerpiącej z motywów religijnych, malarstwa, haftu i bibułkarstwa. Tradycyjny haft i ozdabianie strojów ludowych był głównie domeną kobiet, tak samo jak ozdabianie kwiatami z bibuły kapliczek i obrazów świętych w domach. Do tej pory w Suchej Beskidzkiej tworzą artyści profesjonalni, nieprofesjonalni i twórcy ludowi, których charakterystyczne wytwory sztuki ludowej zyskały uznanie w środowisku lokalnym i ponad lokalnym. Tradycje babiogórskie to również śpiew i tańce jak: *goniony, hajduk, obyrtany, siustany, wydziwiany, wywodzony* oraz tańce pasterskie (najstarsze). Tańce Babiogórców o przewadze rytmów parzystych są szybkie, świadczące o dużym temperamencie miejscowej ludności. Kobiety dorównują w tańcu mężczyznom. Są jak w życiu codziennym zaradne, pewne siebie i siły witalnej. Każdy taniec poprzedzony jest przyśpiewką, z reguły śpiewa ją mężczyzna zatrzymując się przed kapelą. W pieśniach babiogórskich można z kolei dopatrzyć wpływów głównie orawskich i węgierskich. To w dużej mierze przyśpiewki oraz pieśni typu balladowego. Melodia jest powolna, podobnie jak w pieśniach huculskich. Folklor słowny zdominowany jest przez tematykę pasterską, zbójnicką oraz związaną z Babią Górą. Tradycje związane z pieśniami oraz tańcem wciąż są kultywowane i odtwarzane przez lokalne grupy i zespoły folklorystyczne. Jednym z takich zespołów, który prezentuje szeroko rozumiany folklor Górali Babiogórskich jest **Zespół Regionalny „Ziemia Suska”** utworzony w 2005 r. Posiada on w swoim repertuarze wiele programów, spośród których warto wymienić *Na Szczepana, Wesele czy Zabawa w karczmie*. Ważnym elementem zespołu jest prezentacja regionalnych tańców i zabawy z regionu podbabiogórskiego. Nieodłączną częścią „Ziemi Suskiej” jest tradycyjna kapela góralska, która wykonuje lokalne, energiczne tańce, takie jak *Wściekło polka, Wywodzony, Zawojski, Polka z kropką*. Zespół brał udział w wielu festiwalach

i konkursach w Polsce i za granicą. Jest również aktywny na lokalnym polu, biorąc udział we wszystkich imprezach na terenie Suchej Beskidzkiej i powiatu suskiego.

5.2.7 Zasoby muzealne/stowarzyszenia

Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego miasta Sucha Beskidzka realizowana jest przez Urząd Miasta oraz instytucje: Muzeum Miejskie Suchej Beskidzkiej, Miejski Ośrodek Kultury-Zamek i Bibliotekę Suską.

Muzeum Miejskie Sucha Beskidzka

Od początku swojego istnienia muzeum (**15 września 2007 roku** w Sali Rycerskiej suskiego zamku odbyła się uroczysta inauguracja działalności Muzeum Miejskiego Suchej Beskidzkiej) skupia się na realizacji celów i z zadań, określonych w Statucie a także ustawach: o muzeach, ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej. Będąc instytucją zaufania publicznego, jest depozytariuszem pamięci o przeszłości i miejscem, które aktywnie uczestniczy w procesie kształtowania świadomości historycznej oraz postaw społecznych. Cele te realizuje poprzez działalność bieżącą oraz udostępnianie zbiorów zwiedzającym, organizację różnotematycznych wystaw czasowych, opracowywanie i publikację wydawnictw regionalnych, a także prowadzenie na szeroką skalę działalności edukacyjnej. Jednym z istotnych elementów działalności prac Muzeum, poza gromadzeniem, opracowywaniem i udostępnianiem zbiorów, jest działalność edukacyjna, której wyrazem są na bieżąco organizowane lekcje muzealne przeznaczone dla dzieci i młodzieży, studentów szkół wyższych i osób dorosłych. Muzeum prowadzi inwentaryzację zabytków architektury i sztuki wraz z digitalizacją gromadzonych zasobów. Prezentuje zbiory historyczne: malarstwo, pamiątki, starodruki, ryciny, związane z historią zamku oraz Parafii suskiej z okresu XVI - XVIII w., (dokumenty, fotogramy, pamiątki związane z historią Suchej Beskidzkiej). Udostępnia zbiory artystyczne i archeologiczne w ramach stałych ekspozycji m.in. malarstwo nowożytne i broń myśliwska z kolekcji Habsburskiej, zbiory Marii i Emila Zegadłowicza „Miłość do człowieka – miłość do sztuki – miłość do natury”. Organizuje czasowe wystawy sztuki polskiej i europejskiej oraz spotkania i konferencje popularno-naukowe, a także prowadzi działalność edukacyjną i wydawniczą. Muzeum na bieżąco gromadzi i opracowuje zbiory. Są one przyjmowane drogą darowizn i zakupów od osób prywatnych i instytucji. W 2010 roku Muzeum Miejskie, jako instytucja uprawniona do ochrony dóbr kultury przejęła kolekcję etnograficzną zgromadzoną przez Towarzystwo Miłośników Ziemi Suskiej i prezentowaną w Domku Ogrodnika, obrazującą kulturę ludową mieszkańców Ziemi Suskiej – Górali Babiogórskich i Żywieckich. Zbiory te, będące cennym przykładem kultury materialnej i duchowej mieszkańców Ziemi Suskiej, stanowią obecnie Dział Etnograficzny muzeum. W 2012 roku do zbiorów trafił album prezentujący najstarsze znane do tej pory fotografie wykonane w Suchej ok 1893 roku. Ten cenny dokument odnaleziony w Kuźni Raciborskiej został przekazany przez Panią Ritę Serafin – ówczesną Burmistrz Kuźni na ręce Burmistrza Miasta Stanisława Lichosyta. W lutym 2016 roku, na podstawie Decyzji Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, do zbiorów samorządowej instytucji kultury zostały przekazane zabytki archeologiczne pozyskane w trakcie trwających ponad 15 lat ratunkowych prac archeologicznych w czaszy zbiornika wodnego Świnna Poręba. Natomiast w sierpniu 2017 roku muzeum przejęło zbiory z Muzeum

im Emila Zegadłowicza w Gorzeniu Górnym, ofiarowane przez Fundację „Czartak” (ok. 600 jednostek). Ta wspaniała kolekcja malarstwa, rysunku i rzemiosła artystycznego, zgromadzona przez rodzinę Zegadłowiczów, prezentuje sztukę Polski okresu Dwudziestolecia Międzywojennego⁵². W ramach rozpowszechniania wiedzy o dziedzictwie materialnym i niematerialnym Suchoj Beskidzkiej Muzeum wydało serię mini przewodników oraz vademecum w pigułce dla tych, którzy chcą poznać historię i atrakcje turystyczne miasta. Serię tworzą ją następujące przewodniki: Sucha Beskidzka w pigułce, Śladami Komorowskich po Suchoj Beskidzkiej, Zespół Zamkowo-Parkowy, Zespół Kościelno-Klasztorny, Śladami Sławnych Suszan, Miejski Szlak Historyczny, Trasy Piesze, Szlakiem Kapliczek i przydrożnych krzyży, Miejsca pamięci, pomniki i tablice pamiątkowe, Położenie Geograficzne, Państwo Suskie, Zabudowa Zabytkowa i Tradycyjna oraz Świat Zwierząt i Świat Roślin.

Jednym z nich jest przewodnik prezentujący Miejski Szlak Historyczny, oznakowany biało-niebieskimi kwadratami szlaku spacerowego, który został wytyczony w 1998 r. z inicjatywy Oddziału „Ziemi Babiogórskiej” PTTK w Suchoj Beskidzkiej i łączy większość najciekawszych zabytków miasta. W 2008 r. Muzeum Miejskie Suchoj Beskidzkiej oznaczyło dziesięć najważniejszych obiektów na jego trasie tablicami informacyjnymi.

⁵² Na podstawie informacji zawartych na stronie internetowej Muzeum Suchoj Beskidzkiej <https://www.zameksucha.pl/historia-105333-p.html>, [dostęp: 26.11.2024 r.].

Ryc. nr 3. Mapa dla Miejskiego Szlaku Historycznego wraz z oznaczeniem obiektów zabytkowych, źródło: <https://www.zameksucha.pl/upload/files/105371-06.pdf>, [dostęp 27.11.2024 r.].

Miejski Ośrodek Kultury-Zamek

Miejski Ośrodek Kultury współpracuje z instytucjami i organizacjami działającymi na terenie miasta. Organizuje wystawy, wernisaże, przeglądy i realizuje inne działania w zakresie popularyzacji dorobku kulturalnego. Podejmuje przedsięwzięcia edukacyjne i oświatowe, organizując przy współpracy Muzeum Miejskiego Suchej Beskidzkiej m.in. konkurs historycznogeograficzny „Ocalić od zapomnienia – Sucha Beskidzka i okolice”. Promuje działalność literacką, artystyczną i inne formy twórczości mieszkańców Gminy. Wspiera działania zespołów muzycznych tj. Zespół Muzyki Dawnej im. Gaspare Castiglione, Miejską Orkiestrą Dęta, Zespoły Regionalne: Ziemia Suska i Mała Ziemia Suska, chór „Jasień”.

Na mocy porozumienia pomiędzy Gminą Sucha Beskidzka z Powiatem Suskim, Biblioteka Suska pełni rolę biblioteki powiatowej dla powiatu suskiego. Instytucja gromadzi, opracowuje i udostępniania materiały biblioteczne służące obsłudze potrzeb informacyjnych, edukacyjnych i samokształceniowych, zwłaszcza dotyczących wiedzy o własnym regionie oraz dokumentujących jego dorobek kulturalny, naukowy i gospodarczy.

Stowarzyszenia mające w swoim statucie ochronę dziedzictwa i jego upowszechnianie

1. Fundacja Domus Artis

Działalność fundacji skupia się w obszarze kultury i sztuki w tym: malarstwa, mozaiki, grafiki i rysunku, fotografii w tym szlachetnych sztuk fotograficznych, rzeźby, ceramiki, porcelany, tkanin artystycznych, instalacji artystycznych, nowoczesnych form wyrazu artystycznego. Fundacja działa na rzecz kulturalnego dorobku materialnego i niematerialnego, dziedzictwa kulturowego, tradycji, sztuki kulinarnej, rzemiosła artystycznego, numizmatyki, filatelistyki, pomników, zabytków architektury, antyków, designu, sztuki starożytnej w tym obiektów archeologicznych, pomników przyrody, jak również na rzecz wspierania kultury chrześcijańskiej.

2. Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział „Ziemi Babiogórskiej” im. prof. W. Goetla.

Celami statutowymi PTTK ze sfery zadań publicznych w zakresie dziedzictwa kulturowego są działania dotyczące:

- podtrzymywania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej, w tym poprzez współdziałanie z towarzystwami i organizacjami skupiającymi i opiekującym się Polakami oraz dziedzictwem kultury Polskiej za granicą,
- nauki, edukacji, oświaty i wychowania dzieci i młodzieży, szczególnie poprzez kształtowanie postaw społecznych, upowszechniania wiedzy o przeszłości, współczesności i perspektywach rozwoju Polski, szerzenia kultury turystyki

i zapoznania z poznawczymi, wypoczynkowymi i zdrowotnymi walorami wędrownictwa,

- upowszechniania wiedzy i umiejętności na rzecz obronności państwa, szczególnie poprzez opiekę nad miejscami pamięci narodowej i organizację imprez turystycznych związanych z poznawaniem historii oręża Polskiego, a także popierania wszelkich form wypoczynku służącego rozwojowi sprawności i kultury fizycznej.

3. Stowarzyszenie Gmin Babiogórskich

Jednym z ważniejszych zadań podejmowanych przez Stowarzyszenie Gmin Babiogórskich są działania na rzecz zachowania rodzimej kultury i folkloru oraz kultywowania wielowiekowych tradycji. Stowarzyszenie wspiera różne lokalne inicjatywy temu służące, organizuje także konkursy (m.in. Konkurs Wiedzy Ogólnej „Leonardo” – 18 edycji), wystawy oraz sympozja popularno-naukowe pod wspólnym tytułem „Dziedzictwo kulturowe obszaru Babiej Góry”. Stowarzyszenie zaprasza do współpracy wszystkich miłośników Babiej Góry oraz tych, którym leży na sercu pomnażanie dziedzictwa kulturowego naszych przodków, ochrona walorów przyrodniczych naszych ziem, oraz promocja naszych małych ojczyzn.

4. Stowarzyszenie Miłośników Regionu Suskiego „Skarbiec Suski”

Do głównych zadań Stowarzyszenia należą: propagowanie i pielęgnowanie tradycji regionu suskiego, propagowanie zdrowego żywienia i tradycji kulinarnych, integracja osób regionu suskiego, zwiększenie świadomości i aktywności prozdrowotnej, zwiększenie bezpośredniego zaangażowania w funkcjonowanie społeczności lokalnej a także stworzenie platformy wymiany doświadczeń i rozwoju umiejętności, działania w zakresie pomocy społecznej, pomocy niematerialnej i materialnej w trudnej sytuacji życiowej.

5. Towarzystwo Miłośników Ziemi Suskiej

Do najważniejszych działań Towarzystwa należy: upowszechnianie wiedzy o historii, kulturze i współczesnym obliczu ziemi suskiej, wspieranie działań na rzecz ochrony dziedzictwa narodowego, zabytków kultury materialnej, sztuki ludowej oraz przyrody; inspirowanie i prowadzenie badań nad historią ziemi suskiej, realizowanie i wspieranie działalności wydawniczej służącej popularyzacji ziemi suskiej, nawiązywanie kontaktów z osobami z różnych regionów Polski, które zainteresowane są ziemią suską, rozwijanie współpracy z osobami, instytucjami oraz organizacjami pozarządowymi z innych krajów zainteresowanych współpracą.

5.3. Stan zasobu/zachowania obiektów zabytkowych

Stan zachowania licznej grupy zabytków na terenie Suchej Beskidzkiej jest różnorodny. Do najlepiej zachowanych obiektów zabytków należą te, które zostały objęte dofinansowaniami realizowanych ze środków publicznych. Należy wskazać, iż gmina realizując założenia z poprzednich programów opieki nad zabytkami wykonała w ostatnich latach szereg prac remontowych oraz konserwatorskich przy obiektach wpisanych do rejestru zabytków utrwalając ich wartości historyczne oraz artystyczne. Niezależnie od tych prac pozostają obiekty, które w dalszym ciągu wymagają działań interwencyjnych. Do najlepiej zachowanych obiektów należy zamek Suski. W latach 2017-2018 gmina przystąpiła do wykonania prac remontowych oraz restauracyjnych na zamku, w ramach których wykonano min: wymianę pokrycia dachowego, remontu konserwatorskiego elewacji wraz z otworzeniem okładzin architektonicznych, wymianę i rekonstrukcję stolarki zewnętrznej okiennej i drzwiowej, wykonanie izolacji przeciwwilgociowej i przeciwwodnej, wymiana nawierzchni dziedzińca, odnowienie mostków w parku zamkowym oraz iluminacja obiektu. W 2023 roku zakończono prace modernizacyjnych i renowacyjnych na terenie Zespołu Zamkowo – Parkowego związanych odbudową elementów konstrukcyjnych i renowacją budynku Oranżerii. Zakres robót obejmował kompleksową renowację obiektu w szczególności: roboty przygotowawcze, ziemne, posadzkarskie, wykonanie renowacyjnych tynków zewnętrznych, wykończenie ścian wewnętrznych, wykończenie posadzek wewnętrznych, wymianę stolarki okiennej i drzwiowej zewnętrznej i wewnętrznej, wykonanie tarasu o nawierzchni ze specjalnych płyt gresowych, wykonanie instalacji wewnętrznych (wod.-kan., gazowej, c.o., wentylacji, elektrycznej), dostawę i montaż kręgielni systemowej. W tym samym roku zrealizowano również prace związane z projektowaniem i wykonaniem renowacji ścieżki parkowej na terenie Zespołu Zamkowo-Parkowego prowadzącej wzdłuż fasady południowej Zamku Suskiego do Oranżerii i Domku Ogrodnika. W ramach przedsięwzięcia wykonano nową podbudowę i nawierzchnię ścieżki z kruszyw mineralnych wraz z montażem obrzeży stalowych, jak również rozpoczęto roboty budowlane związane z modernizacją instalacji centralnego ogrzewania w Zamku Suskim.

W 2023 roku zakończono również rewitalizację suskiego rynku. Pierwszy etap obejmował roboty związane z budową parkingów przy ulicy T. Nieszczyńskiej oraz ul. J. Piłsudskiego, kanalizacji deszczowej, przebudową infrastruktury podziemnej na terenach przyległych do rynku, modernizacją ciągów komunikacyjnych, oświetlenia wraz z infrastrukturą elektroenergetyczną, termomodernizację budynku Domu Katolickiego oraz rewitalizację skweru u zbiegu ulic Zamkowej i Juliusza hr. Tarnowskiego. Zakres drugiego etapu robót rewitalizacji miejskiego rynku i przyległych do niego terenów obejmował w szczególności przebudowę infrastruktury podziemnej i nadziemnej, wykonanie nawierzchni z płyt kamiennych granitowych, wprowadzenie nowych elementów małej architektury, w tym przebudowę fontanny, urządzenie zieleni w obszarze rynku, wykonanie oświetlenia placu rynku oraz zakup i montaż ogólnodostępnych sanitariatów⁵³.

⁵³ Na podstawie dokumentu *Raport o stanie Gminy za 2023 r.* <https://sucha-beskidzka.pl/mfiles/639/3/10281/z/RAPORT-za-2023.pdf> [dostęp; 15.11.2024 r.].

Do bardzo dobrze zachowanych obiektów zabytkowych należą obiekty sakralne w tym obiekty znajdujące się w zespole poklasztorzym d. Kanoników Laterańskich, (kościół p.w. Nawiedzenia NP. Marii, wraz z kaplicami, drewnianym spichlerzem oraz budynkiem plebanii). Wykonano również prace konserwatorskie przy elewacji wieży „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny z lat 1896-1907 przy ul. Kościelnej 3. Zakres prac konserwatorskich objął część ściany zewnętrznej od strony południowo-zachodniej i południowo-wschodniej kościoła do wysokości około 10 m. Oczyszczono cegłę oraz kamień, wzmocniono fundamenty kamienne, wykonano rekonstrukcję wątków ceglanych i kamiennych oraz scalenia kolorystycznego. Dokonano rekonstrukcji zewnętrznych elementów dekoracyjnych (sterczyn). Zabezpieczono elementy kamienne elewacji, wykonano izolację przeciwwodną i przeciwwilgociową.

Do dobrze zachowanych obiektów należy również zaliczyć również część kapliczek, które zostały wyremontowane dzięki dofinansowaniu pozyskanych z Urzędu Marszałkowskiego Województwa Małopolskiego, w ramach konkursu „Kapliczka - 2019” w tym kapliczka z figurą św. Antoniego Padewskiego z 1918 r. znajdującej się przy ul. Role w Suchej Beskidzkiej, figura Chrystusa Frasobliwego, stojąca przy ul. Błędzonka, oraz figura Chrystusa Nazareńskiego (tzw. Trynitarskiego) przy ul. 3 Maja.

Do bardzo dobrze zachowanych i utrzymanych obiektów zabytkowych należą również obiekty użyteczności publicznej w tym Siedziba Sądu Rejonowego budynek administracyjny, ul. Mickiewicza 11, drewniany budynek „karczny Rzym”, czy jeden z dworców oficjalistów zamkowych przy ul. ul. Mickiewicza 38, obecnie siedziba PTTK, budynek przy Rynku 15 (dom katolicki).

Znaczącą wartością zasobu zabytkowego gminy Sucha Beskidzka stanowi zachowana tradycyjna zabudowa drewniana. Wiele obiektów prywatnych zostało zachowanych w dobrym stanie technicznym, zachowując swój historyczny charakter wraz z utrzymanym i eksponowanym detalem architektonicznym. W tej grupie obiektów należy wymienić budynki mieszkalne przy ul. Krzeszowiaków 9, ul. Mickiewicza 68, ul. Role 106, ul. Zasypnica 3, ul. Zasypnica 10 czy ul. Ziółowej 6. Niestety wiele obiektów z tej grupy w ostatnich latach zostało przebudowanych przez co utraciły swój charakter i wartości zabytkowe, co skutkowało koniecznością wyłączenia ich z zasobu gminnej ewidencji zabytków⁵⁴. Do pozostałych drewniane obiekty wymagających interwencji należą budynki przy:

- ul. Konfederatów Barskich 32
- ul. Krzeszowiaków 6
- ul. Krzeszowiaków 8
- ul. Kubasy 26
- ul. Mickiewicza 36
- ul. Mickiewicza 40
- ul. Mickiewicza 40A
- ul. Role 142/448
- ul. Świerkowa 19
- ul. Turystyczna 41

⁵⁴ W roku 2023 gmina Sucha Beskidzka dokonała weryfikacji gminnego zasobu obiektów zabytkowych. W wyniku tych działań dokonano weryfikacji ich stanu zachowania. Obiekty, które utraciły swoją wartość historyczną w wyniku znaczących przekształceń, zostały z niego wyłączone.

- ul. Za Wodą 1
- ul. Zasypnica 197/228
- ul. Zakościele 7

Obiekty murowane wymagające interwencji:

- ul. Klonowa 4
- ul. Mickiewicza 9
- ul. Mickiewicza 24
- ul. Mickiewicza 57
- ul. Mickiewicza 58
- ul. Mickiewicza 59
- ul. Role 25
- ul. Role 52
- ul. Role 99/472
- Rynek 2
- Rynek 3
- Rynek 4
- Rynek 11
- Rynek 18
- ul. Turystyczna 12
- ul. Zakościele 5
- ul. Zakościele 7

5.4. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

5.4.1 Zabytki o najwyższej wartości historycznej i kulturowej

Na obszarze miasta Sucha Beskidzka znajdują się obiekty zabytkowe o różnej wartości historycznej i kulturowej. Najwyższe znaczenie dla gminy mają obiekty wpisane do rejestru zabytków oraz wybrane obiekty ujęte w gminnej ewidencji zabytków. Do najważniejszych z nich należą:⁵⁵

1. Renesansowy zamek „Mały Wawel”

Renesansowy zamek stanowi najcenniejszy, a zarazem najstarszy zabytek Suchej Beskidzkiej. Magnacka rezydencja kolejnych właścicieli dóbr suskich: Castiglione-Suskich, Komorowskich, Wielopolskich, Branickich i Tarnowskich. Nazywany „Małym Wawelem” ze względu na podobieństwo (zwłaszcza dziedzińca) do krakowskiego zamku królewskiego. Siedziba Muzeum Miejskiego Suchej Beskidzkiej. Zamek położony jest u stóp góry Jasień, niedaleko ujścia Stryszawki do Skawy. Znajduje się kilkaset metrów na północ od centrum miasta. Zamek frontonem zwrócony jest na wschód, położony jest w rozległym parku, otoczony kamiennym ogrodzeniem, w granicach którego znajdują się zabudowania gospodarcze zlokalizowane po jego południowo-zachodniej stronie. Obiekt posiada wysokie walory

⁵⁵ Wymienione poniżej obiekty wpisane do rejestru zabytków zostały szczegółowo opisane w rozdziale 5.2.3 *Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru zabytków.*

historyczne oraz artystyczne i stanowi najcenniejszy przykład renesansowej rezydencji magnackiej.

2. Park Zamkowy Domkiem Ogrodnika i Oranżerią

Park przy Zamku w Suchej Beskidzkiej, wpisany jest do rejestru zabytków wraz z zamkiem, otoczeniem, dziedzińcem arkadowym, dziedzińcem i zespołem zabudowy gospodarczej od strony południowo- zachodniej od zamku pod nr: L.dz.KL.I5340/63/80 nr rej. zab. A-378/79 decyzją z dnia 8.09.1980 r. Przylega do zamku, od jego południowej strony. Towarzyszył on zapewne już pierwszej renesansowej rezydencji. Około 1708 roku Anna Wielopolska prowadząc rozbudowę zamku wiele uwagi poświęciła także jego otoczeniu. To za jej czasów park zyskał formę barokowego ogrodu w stylu francuskim z symetrycznie rozplanowanymi ścieżkami. Znaczące zmiany w kompozycji parku zaszły na początku XIX wieku, za czasów Teresy z Sułkowskich Wielopolskiej i jej syna Jana Kantego. Kanał, zamykający założenie parkowe od strony południowej, rozszerzono do rozmiarów obecnego stawu, na którym przerzucono arkadowy mostek, wprowadzając rozwiązania typowe dla angielskich parków krajobrazowych. Park zachował swoją dawny charakter poprzez rozplanowanie alejek, które noszą cechy stylowe, obowiązujące w I poł. XIX w., z typową dla tego okresu zewnętrzną alejką na obwodzie założenia, która łączy się z przeważającą część drzewostanu. Zachowało się również środkowa partia wielkich trawników, na których wyrasta samotnie wiele drzew o charakterze pomnikowym. Park obsadzono wieloma gatunkami drzew, takimi jak platan klonolistny, dęby, lipy, klony, itp. Z parku na górę Jasień prowadzi ścieżka przyrodnicza z umieszczonymi tablicami informującymi o florze i faunie.

Domek Ogrodnika

Budynek tzw. „Domek Ogrodnika”, zlokalizowany jest po zachodniej stronie parku. powstał po scaleniu dwóch odrębnych obiektów (zamieszkiwanych niegdyś przez zamkowego ogrodnika) w latach 70 - tych XX. wieku. Obecnie mieści się tam Izba Regionalna z ekspozycją etnograficzną, prezentująca dziedzictwo niematerialne Górali Babiogórskich oraz Żywieckich.

Oranżeria

Zabytkowa neogotycka oranżeria zlokalizowana jest po północno-zachodniej stronie partii zespołu zamkowego u stóp góry Jasień, w połowie drogi pomiędzy zamkiem a zabudowaniami folwarcznymi. Powstała w 2. poł. XIX wieku, w parku zamkowym, prawdopodobnie na starszym pochodzącym z XVIII wieku założeniu budynku. Oranżeria jest jedynym z nielicznych przykładów neogotyku angielskiego na południu Polski. Na początku XX wieku do oranżerii dobudowana została szklarnia. W 2024 rok zostały zakończone prace modernizacyjnych i renowacyjnych na terenie Zespołu Zamkowo – Parkowego związanych odbudową elementów konstrukcyjnych i renowacją budynku Oranżerii na terenie Zespołu Zamkowo-Parkowego w Suchej Beskidzkiej.

Obiekty sakralne:

3. Kościół poklasztorny d. Kanoników Laterańskich, p.w. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny przy ul. Klasztornej 3 wraz z:

- Kaplicą – dzwonnica w zespole klasztornym, murowano-drewniana z I poł. XVII w.
- Kaplicą I, pw. św. Anny I połowa XVII w.
- Kaplicą II, pw. św. Huberta murowana z 1624 r.
- Budynkiem Plebanii z początku XVII w.

Kościół usytuowany jest w południowej części miasta, górując nad miastem, na wzniesieniu i przysłonięty jest masywną bryłą „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Marii Panny z lat 1896-1907, z którym połączony jest „przewiązką”. Na terenie poklasztornym znajdują się trzy kaplice z dawnego zespołu, d. klasztor obecnie plebania, starodrzew oraz grób konfederatów barskich. Teren jest otoczony murem z bramą od strony ulicy (od zachodu) i furtką od wschodu i południa. Kościół z budynkiem d. klasztoru (obecnie budynkiem plebani) po stronie zachodniej, na wysokości piętra, połączony jest arkadową przewiązką. Kościół zarówno na planie, jak i w bryle zachował swój gotycki charakter. W kościele zachowała się renesansowa kamieniarka, a samo wyposażenie świątyni jest barokowe. Kościół stanowi cenny przykład tradycyjnej architektury sakralnej z początku XVII w.

4. Budynek „nowego” kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia Najświętszej Maryi Panny z lat 1896-1907 przy ul. Kościelnej 3

Kościół pod tym samym wezwaniem co „stara” świątynia, zaprojektowany przez Teodora Talowskiego w 1896 roku w duchu malowniczego eklektyzmu, łącząc ze sobą elementy neoromańskie oraz neogotyckie. Kościół nie jest orientowany, zlokalizowany na wzniesieniu i usytuowany w centralnej części działki. Jego bryła góruje nad miastem, stanowiąc dominantę architektoniczną. Połączony jest z rynkiem ulicą Kościelną. Elewacja frontowa świątyni, z wieżą zwrócona jest w kierunku północno-zachodnim, w stronę miasta i zamku.

5. Cmentarz parafialny z kaplicami cmentarnymi

Cmentarz parafialny został założony w Suchej w roku 1836 r. i obejmuje swoją powierzchnią obszar 2,5 ha. O jego niezwykłości świadczą liczne krzyże, pomniki, groby i inskrypcje, których piękno przykuwa uwagę. Na cmentarzu spoczywają zarówno zwykli ludzie jak i osoby zasłużone dla społeczeństwa: księża, siostry zakonne, bojownicy o wolną i niepodległą Polskę z czasów powstania styczniowego, I i II wojny światowej, lekarze, nauczyciele i pedagodzy, bibliotekarze, artyści, działacze społeczni. Według sporządzonej inwentaryzacji na dzień 6 maja 2016 r. na cmentarzu parafialnym znajdują się 3574 groby. Na cmentarzu zachowało się sporo zabytkowych nagrobków z przełomu XIX/XX w. i żeliwnych krzyży, kutych między innymi w suskich hutach. W centralnej części cmentarza znajduje się ceglana kaplica z 1910 r., ufundowana przez mieszkankę Suchej Wiktorię Kośmidrową. W skład nekropolii wchodzi m.in. dwie wydzielone części: cmentarz

żołnierzy polskich, poległych w wyniku działań wojennych I i II wojny światowej oraz cmentarz żołnierzy radzieckich, którzy zginęli w walkach na terenie Suchoj i okolicy w styczniu 1945 r

Budownictwo drewniane:

6. Karczma drewniana „Rzym” z 2 poł. XIX w. przy ul. Rynek 17, dz. ewid. nr 9874/3

Drewniany budynek karczmy powstał w II. poł. XVIII wieku. Wzniesiony przez ród Wielopolskich po tym jak, król August III w 1761 roku wydał przyzwolenie na organizację w Suchoj 12 jarmarków w ciągu roku. Przed wojną zamieszkiwali tam lokatorzy, jak również mieścił się tam zakład fryzjerski prowadzony przez żyda Ebela. Budynek został przebudowany w latach 60- tych XX w., w zakresie rozwiązań przestrzennych. W miejscu centralnej sieni i pomieszczeń do niej przylegających wprowadzono dwie izby zlokalizowane po dwóch przeciwległych stronach, gdzie mieści się restauracja oraz kawiarnia. Karczma jest budynkiem drewnianym o konstrukcji zrębowej, pokryta czterospadowym dachem, krytym gontem z charakterystyczną kalenicą oraz wysuniętym okapem oraz arkadowym podcieniami od strony frontowej. Wnętrze obiektu charakteryzuje się wystrojem regionalnym, nawiązującym do ludowej tradycji górali babiogórskich i żywieckich. Budynek jest przykładem ginącej już architektury drewnianej, nawiązującej do tradycji góralskiego budownictwa regionalnego. Stanowi jednym z ważniejszych punktów wytyczonego w 2002 roku Szlaku Architektury Drewnianej w Małopolsce.

7. Dworki oficjalistów zamkowych

• Dawny dworek oficjalistów zamkowych z ok. 1880 r. przy ul. Mickiewicza 36, dz. ewid. nr 9523/7

Budynek przy ul. Mickiewicza 36 w Suchoj Beskidzkiej (dawny dworek oficjalistów) jest jednym z trzech dworków oficjalistów tworzących unikalny zespół architektury drewnianej w Suchoj Beskidzkiej. Budynek przy ul. Mickiewicza 36 został wzniesiony około roku 1880, jako jeden z trzech usytuowanych wzdłuż obecnej ulicy Mickiewicza dworków oficjalistów zamkowych. Powstanie obiektu jest związane z historią Suchoj Beskidzkiej. Jego budowa związana była z dynamicznym rozwojem miasta pod koniec XIX w. oraz zachodzącymi zmianami społeczno-przemysłowymi. Dworki przeznaczone były dla urzędników dóbr suskich, których siedzibą był zamek suski. Tak oto opisuje Zespół Dworków B. Krasnowolski w monografii miasta:

Interesującą grupę tworzą drewniane wille, zachowane przy ul. Mickiewicza 36,38 i 40. Datę umieszczoną w szczycie werandy drugiej z nich (1875) można w przybliżeniu odnieść do całego zespołu. Są to budowle parterowe (jedynie willa nr 36 ma piętrowy ryzalit) z wysokimi, dwuspadowymi dachami. Charakterystyczne cechy to asymetryczne kompozycje brył i elewacji oraz stosunkowo bogaty detal drewniany: dekoracyjne oszalowanie elewacji, niekiedy werandy (nr 36,38) z profilowanymi słupami, zastrzałami i ornamentami wycinanymi w desce, analogiczna ornamentyka tworząca wypełnienia szczytów. Pojawiają się też wycinane z desek obramienia okienne o bogatej ornamentyce (nr 40). Zachowana stolarka okienna (z reguły

dwuskrzydłowa, sześciokwaterowa) i drzewiowa (płycinowa) współdecyduje o stylowym wyrazie tej ciekawej architektury"⁵⁶. Omawiany budynek jest najokazalszym z zespołu dworów oficjalistów i niestety najbardziej przekształconym na przestrzeni lat. Na zachowanych zdjęciach archiwalnych (czarno-białych) drewniane, oszalowane deskami ściany budynku były pierwotnie otynkowane jasnym tynkiem⁵⁷.

Ryc. nr 4. **Sucha Beskidzka, Dworek oficjalistów zamkowych**, fotografia z 1893 roku - „Dom administratora Edwarda Drapelli”- „Album widoku Suchy i okolicy ofiarowany na pamiątkę Hrabinie Maryi Branickiej zaślubionej w 1893 r. W. Zdzisławowi Lubomirskiemu synowi X. Tadeusza z Małej Wsi” zbiory MMSB. Zdjęcie zaczerpnięte z niepublikowanego opracowania pt: *Dworek Oficjalistów zamkowych w Suchoj Beskidzkiej przy ul. Mickiewicza 36 – rys historyczny obiektu na tle dziejów miasta z uwzględnieniem przekształceń przestrzennych*, opracowany przez Muzeum Miejskie Suchoj Beskidzkiej w ramach przeprowadzonych badań historycznych, Sucha Beskidzka 2022.

- **Dom przy ul. Mickiewicza 38 drewniany z ok. 1875 r. (całkowicie odnowiony siedziba PTTK, dz. ewid. nr 9525/3 (dawny dworek oficjalistów zamkowych)**

Budynek wzniesiony został w 1875 r., z inicjatywy ówczesnego właściciela Suchoj hrabiego Aleksandra Branickiego dla oficjalistów z" Zakładów Górniczo- hutniczych Aleksandra hr. Branickiego", które produkowały żelazo i wyroby z niego (przede wszystkim garnki metalowe). Obiekt był zamieszkiwany przez administratora dóbr suskich – Edward Drapella, a obecnie mieści się tu siedziba Oddziału „Ziemi Babiogórskiej” PTTK

⁵⁶ B. Krasnowolski, *Zabytki i wartości kulturowe*, [w:] Sucha Beskidzka, J. Hampel i F. Kiryk (red.), Kraków 1998 r., str. 521-522.

⁵⁷ Zob. fotografie Dworku (załączone źródła ikonograficzne).

im. prof. Walerego Goetla, wybitnego polskiego geologa i działacza na rzecz ochrony przyrody, urodzonego w Suchej w 1889 r. (pomnik upamiętniający jego postać stoi przed willą). Należy do opisywanych powyżej grupy drewnianych willi oficjalistów zamkowych, stanowiącej unikalne dziedzictwo architektury drewnianej Suchej Beskidzkiej, świadczących o jej rozwoju ekonomicznym i społecznym. W 1979 roku Urząd Miasta i Gminy w Suchej Beskidzkiej przekazał go nieodpłatnie miejscowemu Oddziałowi Polskiego Towarzystwa Turystyczno- Krajoznawczego. Wciąż cały Zespół Dworków wymaga podjęcia szerszych i wnikliwych badań naukowych, zarówno w kontekście historii Suchej, jak i tradycyjnej zabudowy drewnianej „pogórza żywieckiego”.

8. Dom przy ul. Role 182, drewniany z początku XIX w. w jednej połowie odnowiony, użytkowany jako mieszkanie prywatne, druga połowa siedziba Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej, dz. ewid. nr 843/8, 8439/4

Budynek wzniesiony został w 1825 roku z przeznaczeniem na zajazd. W XX w. pełnił rolę obiektu mieszkalnego. Obecnie należy do dwóch właścicieli. Połowa domu służy jako obiekt letniskowy, użytkowany sporadycznie przez właścicieli (ta część - od wschodu) i przeznaczona jest do sprzedaży. W części zachodniej (stanowiącej także własność prywatną) znajduje się biblioteka publiczna i salka spotkań Towarzystwa Miłośników Ziemi Suskiej. (*Opis historii Biała Karta WUOZ*). Zajazd jest przykładem charakterystycznego budownictwa tradycyjnego, lecz o większej kubaturze niż wiejskie domy i jest przykładem najstarszej zabudowy drewnianej tego terenu.

Budynki murowane

9. Budynek mieszkalno-gospodarczy przy ulicy Mickiewicza 130, drewniano-murowany z I połowy XIX w. dz. ewid. nr 8946/1

Budynek powstał jako karczma w 2-poł. XVIII w. na bazie ruin wcześniejszej budowli kamiennej o obronnym charakterze pochodzącej z XVII w., z której zachowało się do dzisiaj 30 m kamiennego muru o gr. 60-70 cm tworzącego obecnie ściany części inwentarskiej oraz kuchennej domu.

10. Budynek użyteczności publicznej przy ul. Mickiewicza 20 murowany, d. siedziba zarządcy suskiej huty II poł. XIX w. dz. ewid. nr 9502/7

Dom mieszkalny zarządcy dawnych suskich hut. Dawno temu mieszkała tu dr Zofia Karaś, zasłużona lekarka i społeczniczka, której postać upamiętnia tablica wmurowana w fasadę. Murowany budynek o charakterze miejskiej willi, z piętrowym ryzalitem, balkonem o żeliwnej balustradzie i wysokich, dwuspadowych dachach, powstał w XIX w. Początkowo mieściła się tutaj siedziba zarządcy hut suskich, które funkcjonowały w pobliżu (naprzeciwko – po drugiej stronie ul. Mickiewicza, w rejonie obecnego stadionu sportowego i bloków mieszkalnych).

Do budynku przylegają pozostałości parku miejskiego z fragmentarycznie zachowanym drzewostanem, a przed budynkiem rosną trzy okazałe sosny wejmutki – pomniki przyrody, pozostałość dawnego. założenia ogrodowego.

11. Budynek nadleśnictwa z lat 1860/1870, przy ul. Zamkowej 7, dz. ewid. nr 10367/12

Budynek Nadleśnictwa w Suchej Beskidzkiej, został wybudowany w latach 1860/1870 jako mieszkanie dla zarządcy dóbr Tarnowskich, który administrował lasami dla tego rejonu, będącymi ich własnością. Służył zarówno za mieszkanie jak również znajdowała się tam kancelaria zarządcy. Wchodził w skład zespołu folwarcznego „Sucha”, a po II wojnie światowej, na podstawie dekretu PKWN z 1944 roku o reformie rolnej posiadłość tarnowskich została znacjonalizowana i przeszła w zarząd Nadleśnictwa w Suchej, która do tej pory ma tam swoją siedzibę.

Ważne obiekty użyteczności publicznej ujęte w gminnej ewidencji zabytków świadczące o jej rozwoju gospodarczym reprezentujące zabudowę z przełomu XIX i XX w.

12. Siedziba Sądu Rejonowego budynek administracyjny, ul. Mickiewicza 11, ok. 1880 r., dz. ewid. nr 9869/14

Fot. nr. 9. Zdjęcie z Karty Adresowej Zabytku GEZ do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków z 2023 roku, autor Jolanta Sroczyńska.

Po uzyskaniu przez Suchą statusu miasta ówczesne władze podjęły starania o uczynienie w Suchej siedziby Sądu Powiatowego. Głównym problem był brak odpowiedniego budynku, i pomieszczeń, które można by przeznaczyć na ten cel. W końcu 29 sierpnia 1901 roku rada gminy podjęła uchwałę, w której zobowiązała się udostępnić bezpłatnie parcele budowlaną, którą obiecał darować jej hr. Władysław Branicki. Przeciw lokalizacji Sądu w Suchej wystąpił na sesji Sejmu Krajowego ks. Stanisław Stojalowski, stwierdzając, iż decyzja taka dotknęłaby przede wszystkim ubogą ludność. Protest w tej sprawie do Wiednia wysłało również 14 z 19 gmin, które prosiły o wstrzymanie Sądu w Ślemieniu. Ostatecznie jednak decyzją Sądu Krajowego z roku 1903 roku ustalono, że Sucha będzie siedzibą Sądu Powiatowego. Jednopiętrowy (obecny) budynek oddany został w 1905 roku i ostatecznie w roku 1906 Sąd wraz z aresztem znalazł swoją siedzibę w Suchej. W budynku zlokalizowany został również Urząd Podatkowy. Fakt ten miał istotne znaczenie dla pozycji miasteczka, oznaczał bowiem iż stało się ono siedzibą powiatu sądowego, a więc

zyskało status ośrodka władzy sądowniczej. Duże zasługi dla sfinalizowania tego miał burmistrz A. Pawluśkiewicz, jak również członek Wydziału Powiatowego w Żywcu E. Krupka. Pierwszym kierownikiem Sądu został sędzia Karol Świętek. Oprócz niego personel stanowili 2 notariuszy, 6 adwokatów, 2 kancelistów⁵⁸. Budynek sądu jest obiektem ceglany wolnostojącym, piętrowy, założonym na planie prostokąta. Zlokalizowany jest w lekkim oddaleniu od linii zabudowy pierzei ulicy Mickiewicza. Fasada (elewacja północna) budynku podbudowana jest kamiennym cokołem wykonanym z rustykalny bonii, ozdobiona na wysokości parteru oraz piętra- tynkowym profilowanym gzymsem między kondygnacyjnym, łączącym łukowe naczółki okien piętra oraz ceglany fryzem kostkowym kordonowym, wzbogaconym o blendy i krótkie lizeny, w których są drewniane kroksztyny, podpierające okap. Wzór fryzu podkreślony został przez zastosowanie białych lub malowanych na biało cegieł. Na osi fasady 3-osiovy znajduje się ryzalit, nakryty trójkątnym dachem. W parterze ryzalitu wejście z otynkowanym portalem w formie 2 pilastrów podpierających proste belkowanie. Na belkowaniu napis SAD REJONOWY. Na „tyłach” Sądu mieścił się w przeszłości areszt. Obecnie przebudowany parterowy budynek zajmuje Wydział Ksiąg Wieczystych. Obiekt jest zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511 decyzją z dnia 04.09.1987 r., i stanowi jeden z interesujących budowli użyteczności publicznej miasta.

13. Gmach dawnego Magistratu przy ul. Piłsudskiego 23 (obecnie mieszczą się w nim: Prokuratura Rejonowa, Agenda Urzędu Marszałkowskiego), 1908 r., dz. ewid. nr 9911/2

Fot. nr 10. Zdjęcie z *Karty Adresowej Zabytku GEZ* do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków z 2023 roku, autor Jolanta Sroczyńska.

Budynek powstał w 1908 roku, jako siedziba suskiego Magistratu. Obecnie mieści się tu Biblioteka Suska im. dra M. Żmigrodzkiego oraz Prokuratura Rejonowa. Jest to budynek piętrowy, wzniesiony z cegły, zbudowany na planie wydłużonego prostokąta, ustawiony

⁵⁸ <https://www.suchab.sr.gov.pl/historia-sadu,m,mg,223>, [dostęp 28.11.2024 r.].

kalenicą do drogi, w linii zabudowy pierzei ulicy. Fasada obiektu jest 9-osiowa i posiada symetryczną kompozycję oraz bogatą ceglana dekorację. Trzy pseudo-ryzality fasady, nakryte są wraz z korpusem wspólnym dachem krytym blachą trapezową, budują symetrię układu. Od tyłu jest jeden, dość mocno wysunięty ryzalit, kryty przedłużonym i podwyższonym dachem korpusu. Ryzalit środkowy fasady zwieńczony ozdobnym frontonem z architrawem i łamanym szczytem, z zegarem i datą budowy. Architrav frontonu z otynkowaną płyciną, na której jest zatarty mocno napis MAGISTRAT. Obiekt jest zlokalizowany na układzie urbanistycznym miasta Sucha Beskidzka wpisanym do rejestru zabytków pod nr A-511 decyzją z dnia 04.09.1987 r.

14. Dworzec kolejowy PKP, koniec XIX w. ul. Mickiewicza 62, dz. ewid. nr 9463/54

Fot. nr. 11. Zdjęcie z *Karty Adresowej Zabytku GEZ* do aktualizacji gminnej ewidencji zabytków z 2023 roku, autor Jolanta Sroczyńska.

Budynek dworca kolejowego PKP powstał w latach 1881-1882 (podobnie jak budynek stacji w Żywcu) z inicjatywy rządu austriackiego. Jego architektura jest typowa dla budynków kolei galicyjskich. W podobnym stylu architektonicznym wybudowane są liczne stacje na trasie kolei transwersalnej, tj. Sporysz, Jeleśnia, Hucisko, Lachowice, Maków Podhalański, Chabówka, Rabka Zdrój, Nowy Sącz. Jest ważnym punktem na trasie tzw. Galicyjskiej Kolej Transwersalnej, która była pierwszą inwestycją władz Austro-Węgier, w wyniku której w l. 80. XIX wieku powstała trasa kolejowa biegnąca w poprzek północnej części Karpat, łącząca Wiedeń z terenami Galicji Wschodniej. W wyniku tej inwestycji Sucha stała się istotną stacją węzłową, tu bowiem do trasy transwersalnej odchodziła boczna linia w stronę Krakowa. Budowane wówczas dworce kolejowe wznoszono wówczas według trzech typowych „wzorcowych” projektów, dostosowanych do wielkości i znaczenia stacji. Budynek stacyjny w Suchej jest obiektem murowanym, piętrowym wzniesionym na planie wydłużonego prostokąta, z szeroką reprezentacyjną 18-osiową elewacją, z 3-osiowym ryzalitem w fasadzie, nakrytym dwuspadowym dachem z naczółkiem. Usytuowany jest równolegle do ul. Mickiewicza z dużym otwartym przedpołem. Od strony torów kolejowych przejście przez peron przylegający bezpośrednio do budynku prowadzi pod pulpitem wspartym na żeliwnych, zachowanych kolumnach. Obiekt stanowi przykład XIX w. architektury dworców Galicji łącząc w sobie tradycyjne formy architektoniczne z nowoczesnymi

konstrukcjami inżynierskimi, dając tym samym wyjątkowe świadectwo upływu czasu i rozwoju nowych technologii. Jednocześnie fakt powstania tak reprezentacyjnego obiektu w Suchej stanowiło świadectwo jej rozwoju ekonomicznego miasta w tamtym okresie.

5.4.2 Zabytki odgrywające ważną rolę w krajobrazie miasta

Wśród charakterystycznych elementów występujących w pejzażu miasta Sucha Beskidzka należy zwrócić na dwie grupy obiektów, które znacząco odgrywają znaczącą rolę w kształtowaniu jego krajobrazu kulturowego są to: kapliczki i krzyże przydrożne oraz tradycyjne budownictwo drewniane.

Kapliczki i figury

Kapliczki i krzyże przydrożne stanowią bardzo ważny element krajobrazu kulturowego miast miasteczek i wsi Polski. Dla lokalnej społeczności stanowią istotne i ważne obiekty kultu religijnego, które otaczane są opieką i troską stanowiąc świadectwo o przywiązaniu do wiary i tradycji, będąc niejedno krotnie przykładem kunsztu wielu miejscowych, zazwyczaj anonimowych artystów. Niejednokrotnie są punktami orientacyjnymi w terenie, jak również są miejscami, które upamiętniają ważne wydarzenia historyczne. Zasób ten jest niezwykle różnorodny, od kapliczek domkowych, poprzez kapliczki kolumnowe, słupowe i szafkowe. Różnią się od siebie wyglądem, konstrukcją, jak i wyrazem artystycznym dając jednakże świadectwo zachowanego dziedzictwa materialnego miasta. Wśród wielu obiektów należy wymienić między innymi:

1. Kaplica Konfederatów Barskich na górze Jasień

Kaplica została wzniesiona dla upamiętnienia walk, które w rejonie Jasienia i Suchej toczyły się w okresie konfederacji barskiej (1768-1772), polskiego zrywu powstańczego, skierowanego przeciwko politycznej dominacji Rosji nad Polską oraz w obronie dawnych praw szlacheckiej Rzeczypospolitej. Według miejscowych przekazów, podczas jednej ze stoczonych tu potyczek do niewoli rosyjskiej dostał się słynny hr. Maurycy August Beniowski, znany z poematu Juliusza Słowackiego. Miejscowa legenda głosi, że została ona połączona z zamkiem suskim tajnym podziemnym przejściem. Obok kaplicy znajduje się symboliczna mogiła z osadzonym na niej krzyżem brzoźowym, będąca symbolem konfederatów, walczących w obronie Ojczyzny. Kaplica na Jasieniu to także jeden z głównych symboli suskiej Solidarności. W czasie stanu wojennego odprawiane były tam nabożeństwa. Obecnie podczas świąt, m.in.: 3 maja i 15 sierpnia odbywają się tam uroczyste Msze Święte, sprawowane w intencji Ojczyzny.

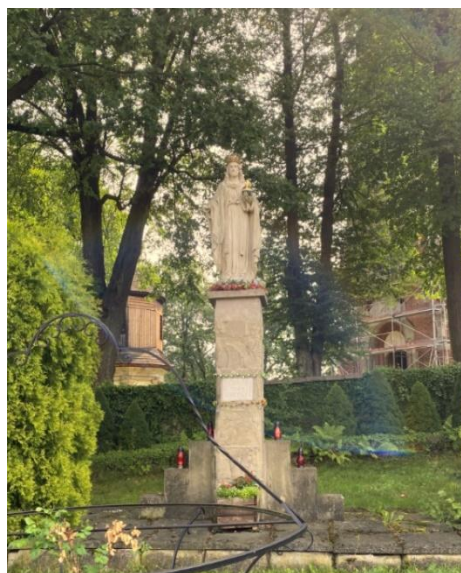
2. Figura Św. Jana Nepomucena przy ul. Kościelnej, 1757 r.

Figura kamienna, kolumnowa z postacią św. Jana Nepomucena – obiekt małej architektury sakralnej, datowana na 1757 r. Zlokalizowana jest przy ul. Kościelnej za ogrodzeniem kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP, przy schodach wejściowych na teren świątyni. Usytuowana na terenie zielonym, zagospodarowanym w oddaleniu od drogi i zwrócona do drogi. Wykonana jest z kamienia piaskowcowego i składa się z dwóch głównych elementów, wysokiego dwu metrowego zwężającego się ku górze postumentu, podbudowanego cokołem oraz figury św. Jana Nepomucena – jako postaci stojącej, ujętej w kontrapoście. Święty ukazany został z charakterystycznymi dla niego atrybutami: krucyfiksem i palmą w rękach (trzymanymi na wysokości klatki piersiowej) i wieńcem z pięciu pięcioramiennych gwiazd wokół głowy.. Dolna część postumentu złożona jest z trzech rozszerzających się ku dołowi bloków kamiennych. Figura usytuowana była pierwotnie na Rynku, naprzeciw piekarni. W czasie II wojny światowej hitlerowscy okupanci przenieśli ją na teren zespołu kościelno-klasztornego, na skwer od strony ul. Kościelnej. Całość posadowiona jest na niskim kamiennym cokole.

3. Figura Chrystusa przy ul. Kościelnej, 1937 r.

Figura kamienna, kolumnowa z postacią Chrystusa – obiekt małej architektury sakralnej, datowana na 1937 rok. Zlokalizowana jest przy ul. Kościelnej za ogrodzeniem kościoła parafialnego pw. Nawiedzenia NMP. Usytuowana na terenie zielonym, zagospodarowanym w oddaleniu od drogi. Wykonana jest z sześciu prostopadłościennych bloków kamiennych wykończonych „na dziko”, nałożonych wzajemnie na siebie i zbudowana jest z dwóch części: wysokiego filara, na którym umiejscowiona jest rzeźba przedstawiając Chrystusa: ustawionego frontalnie w złotej koronie, trzymającego w wyciągniętych do przodu rękach atrybuty władzy królewskiej: jabłko w kształcie kuli ziemskiej zdobione krzyżem i berło. Na filarze zamontowana jest tabliczka marmurowa z napisem: „Króluj nam Chryste”. I bocznych bloków kamiennych umieszczonych po bokach kolumny w układzie schodkowym - po trzy stopnie sięgające około 1/3 jego wysokości. Całość posadowiona jest na niskiej platformie wykonanej z bloków kamiennych.

4. Kapliczka na kolumnie z Chrystusem Frasobliwym, ul. Bładzonka 94, XVIII/XIX w.

Przydrożna kapliczka kolumnowa z Chrystusem Frasobliwym – obiekt małej architektury sakralnej, datowana na przełom XVIII/XIX w. Zlokalizowana jest przy ul. Bładzonka, na skarpie otoczonej betonowym murkiem. Kapliczkę od drogi przedziela chodnik oraz oddzielona jest od części publicznej ażurową siatką metalową. Wykonana jest z kamienia piaskowcowego i zbudowana jest z dwóch części: wysokiej tokańskiej kolumny, z bazą w jej dolnej części oraz szczytem, na którym wewnątrz umiejscowiona jest kamienna latarnia zwieńczona gałką ze szpikulcem, na którym osadzony jest metalowy krzyż. Wewnątrz znajduje się rzeźba Chrystusa Frasobliwego, z prawą nogą wspartą na czaszce. Dół kolumny podbudowany jest prostokątnym postumentem, z uproszczonym wizerunkiem chusty Św. Weroniki (oblicze Chrystusa z rozdwojoną brodą), ponad którym widnieje krzyż równoramienny. Od frontu oraz datą „1743”, posadowiony na niewysokim kamiennym cokole. Do niedawna pod kapliczką odprawiano nabożeństwa.

5. Figura Chrystusa Nazaretańskiego, ul. Role 182, powstała w 1836 r.

Figura Chrystusa Nazareńskiego, kamienna, położona jest przy ul. Role, na jej zakończeniu i znacznie odsunięta od drogi głównej. Figura jest po konserwacji i przedstawia postać Chrystusa w koronie cierniowej. Umieszczona jest na wysokim zwężającym się ku górze postumencie, z wydatnym cokołem i płaskim fundamencie. Postument jest na rzucie prostokąta z ornamentem sznurowym na brzegach. Na froncie postumentu znajduje się płaskorzeźbiony krucyfiks w niszy ujętej kotarą. Figura nakryta jest półkolistym, metalowym daszkiem. Postument nakrywa profilowana głowica z dwoma wgłębieniami z przodu i z tyłu: w tej od frontu umieszczony jest napis IHS, z tyłu - uproszczona muszla palmetowa. Na cokole w kształcie pionowego graniastosłupa zaznaczone są linearnym ryciem prostokątne pola. Sama figura Chrystusa przedstawiona jest w długim, przewiązanym sznurem płaszczu, ze związanymi rękami, z tabliczką umiejscowioną na szyi bez napisu.

6. Kapliczka z figurą św. Wawrzyńca, ul. J. Piłsudskiego 39, 1838 r.

Kapliczka z kamienną figurą św. Wawrzyńca, stojąca na skraju chodnika przy budynku J. Piłsudskiego 39. Wzniesiona w 1838 r. Figura świętego z atrybutem połączanego rusztu i palmy męczeństwa trzymanymi w obu rękach. Figura świętego stoi na kamiennym filarze o wybrzuszonej w środku formie. Filar wieńczy prostopadłościenną głowicą, wciętą w połowie wysokości. Filar dołem stoi na mocno profilowanej bazie, która kończy się prostopadłościennym cokołem z plintą. Na filarze napis: FUNDATO/ROWIE TEY / STATUŁY PRO / SZĄ O POZDRO / WIENIE A/NIELSKIE / R = P / 1838. Poniżej wyryte serce z krzyżem w środku i kolejny napis: 1897 E.M.K. Figura osłonięta jest blaszonym daszkiem w kształcie łuku ze wzniesionymi lekko końcami. Daszek opiera się na 2 giętych prętach, mocowanych do głowicy filara.

7. Kapliczka z figurą św. Jana Chrzciciela, ul. Role 35, ok. 1866/69 r.

Figura św. Jana Chrzciciela, kamienna, usytuowana przy posesji o nr 35 na skrzyżowaniu ulic Role i Kołaczki, bezpośrednio przy drodze głównej. Figura stoi na kamiennym cokole, zwieńczonym głowicą. Nad rzeźbą umieszczony jest metalowy, półkolisty, daszek. Figura św. Jana Chrzciciela jest prosta, przedstawiona z barankiem u stóp i metalowym krzyżem w lewej ręce. W dolnej partii postumentu od frontu, znajduje się zamknięta półkolistą niszą z przedstawieniem Chrystusa Ukrzyżowanego. Boczne ścianki kamiennego postumentu wypełnione są kolejno przedstawieniami: na prawej ścianie wyrzeźbiono Św. Józefa, zaś z lewej Św. Floriana z chorągwią i murami miejskimi. Figury umieszczone są w prostokątnych płycinach, o ściętych narożach. Z tyłu zarysowane jest pole prostokątne półkolistą zamknięte, otoczone pojedynczym konturem wyrytym w kamieniu. Na cokole widać pozostałości po polu przeznaczonym na inskrypcję. Kapliczka jest odnowiona, w zakresie konserwacji kamienia a figury posiadają zrekonstruowane twarze. Brak inskrypcji, która miała znajdować się na frontowej powierzchni cokołu.

8. Kapliczka z figurą Chrystusa Nazareńskiego na Zagrodach, ul. 3 Maja 27, 1869r.

Kapliczka ufundowana w 1869 roku przez małżeństwo Augustyna i Wiktorię Pająków oraz Michała Bucałę. Na bazie kolumny, o formie prostopadłościanu oraz na profilowanym od góry cokole widnieją inskrypcje z datą i nazwiskami tych fundatorów w obwiedzeniu zamkniętym łukiem kotarowym. Figura Chrystusa jest wyrzeźbiona z piaskowca i dodatkowo cała polichromowana. Niedawno konserwowana, bo zachowała świeże kolory pigmentów. Postać Chrystusa stojąca, z rękami obejmującymi swe ciało w pasie, ubrana w długą czerwoną szatę ma na sobie szkaplerz i sznur opleciony następnie w pasie z 2 końcami opadającymi wzdłuż ciała, z głową nakrytą złotą plecionką. Figura osłonięta od deszczu blaszanym wygiętym w łuk daszkiem o płaskich końcach wyciągniętych poziomo na boki, do których przymocowano 4 pręty wsparte na plincie głowicy toskańskiej kolumny, stojącej na niewysokiej bazie.

9. Kapliczka z figurą św. Trójcy, ul. Role 24, XVIII/XIX w.

Kapliczka z figurą św. Trójcy, tzw. „Tron łaski”, kamienna, powstała w I poł. XIX w. usytuowana na chodniku, bezpośrednio przy drodze głównej w sąsiedztwie nieruchomości przy ul. Role 32. Figura stoi na prostokątnym kamiennym postumencie, który spoczywa na szerokiej podstawie. W środkowej części postumentu po bokach umieszczone są woluty, podbudowane profilowanym cokołem. W górnej części postumentu na nakrywie, na której umieszczona jest figura, w półkolistej wnęcie umieszczony jest symbol muszli. Figura, przykryta jest półkolistym daszkiem metalowym, zwieńczony metalowym krzyżem. Do Figury od frontu zamontowana jest nieduża latarenka. Figura przedstawia Św. Trójcę, w układzie frontowym, Boga Ojca, w papieskiej tiarze na głowie podtrzymujący krzyż z przybitym doń Chrystusem, którego nogi przesłania z kolei otoczona aureolą Gołębica – symbol Ducha Świętego, w złotym nimbie. Przed kapliczką znajduje się niski stołeczek do składania kwiatów. Obiekt posiada wartość historyczną oraz artystyczną.

Tradycyjna drewniana zabudowa mieszkaniowa

Drewniana zabudowa Suchej Beskidzkiej to zbiór niezwykle interesujących przykładów małomiasteczkowego budownictwa drewnianego, pochodzącego głównie z okresu XIX w., i początku XX w., bogatego w drewniany detal architektoniczny. Obok wymienionych wcześniej zespół trzech budynków przy głównej ul. Mickiewicza wzniesionych na potrzeby urzędników suskiego dworu (tzw. dworki oficjalistów zamkowych) należy również wymienić drewniane budynki o charakterze willowym. Do najciekawszych należy budynek przy **ul. Krzeszowiaków 9**, powstały w 1928 roku, z charakterystycznym gankiem drewnianym umieszczonym na osi elewacji frontowej ozdobionym bogatym snycerskim detalem architektonicznym, dom przy **ul. Mickiewicza 68**, z końca XIX w.

Fot. nr 12. Budynek mieszkalny przy ul. Krzeszowiaków 9, fot. Dominika Długosz lipiec 2023 r.

Fot. nr 13. Budynek mieszkalny przy ul. Mickiewicza 68, fot. Jolanta Sroczyńska, lipiec 2023 r.

czy budynek mieszkalny przy **ul. Zasypnica 10**, który to obiekt wg. miejscowej tradycji został zaprojektowany przez młodego Stanisława Witkiewicza, późniejszego twórcy słynnego „stylu zakopiańskiego” w architekturze.

Fot. nr 14. Budynek przy ul. Zasypnica 10, fot. Jolanta Sroczyńska, lipiec 2023 r.

Na uwagę zasługują również budynki przy: **ul. Zasypnicka 3**, powstały na przełomie XIX i XX w., z zachowaną stolarką skrzynkową umieszczona w pięknych opaskach drewnianych z ozdobnymi dekoracjami o motywach roślinnych, dom przy **ul. Błądzonka 65**, powstały w końcu XIX w., dom przy **ul. Kubasy 22**, czy dom przy **ul. Turystycznej 41**, z przełomu XIX i XX w.

Fot. nr. 15. Budynek przy ul. Zasypnicka 3, fot. Jolanta Sroczyńska, lipiec 2023 r.

Fot. nr. 16. Budynek przy ul. Błądzonka 65, fot. Jolanta Sroczyńska, lipiec 2023 r.

Fot. nr. 17. Budynek przy ul. Kubasy 22, fot. Jolanta Sroczyńska, lipiec 2023 r.

Fot. nr. 18. Budynek przy ul. Turystycznej 41, fot. Jolanta Sroczyńska, lipiec 2023 r.

6. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Określenie SWOT zostało utworzone z pierwszych liter wyrazów: strengths - S (silne strony, atuty), weaknesses - W (słabe strony), opportunities - O (szanse), threats - T (zagrożenia). SWOT pozwala na uporządkowanie czynników, które mają wpływ na rozwój danej jednostki JST – tj. samorządu terytorialnego. Jednocześnie jest pomocna w procesie oceny jej zasobów, a także ułatwia identyfikację problemów i wyselekcjonowanie priorytetów w zakresie rozwoju.

Sporządzanie SWOT można wyróżnić dwa etapy. Pierwszy jest związany z analizą wszystkich czynników (które mają wpływ na rozwój danej jednostki), biorąc pod uwagę czynniki pozytywne oraz na czynniki negatywne. Etap kolejny to dokonanie analizy

pozytywów i negatywów biorąc pod uwagę ich charakter (czy są one czynnikami wewnętrznymi czy zewnętrznymi) ponieważ czynniki zasadniczo mogą mieć pochodzenie wewnętrzne i zewnętrzne.

Czynniki o pochodzeniu wewnętrznym to takie, na które dana jednostka ma wpływ. Czynniki zewnętrzne z kolei to czynniki, na które jednostka nie ma bezpośredniego wpływu. Są one natomiast zlokalizowane w jej bliższym i dalszym otoczeniu.

W ramach powyższych czynników, w grupie czynników pozytywnych czyli takich, które mają pozytywny wpływ na społeczność lokalną określono silne strony oraz szanse, jakie gmina ma w drodze rozwoju, biorąc pod uwagę dziedzictwo kulturowe, jego ochronę i rewaloryzację. Z kolei w grupie czynników pozytywnych czynników negatywnych wskazano słabości i zagrożenia⁵⁹.

Tabela nr 3. Analiza SWOT

GMINA SUCHA BESKIEDZKA – ANALIZA SWOT	
SILNE STRONY	SŁABE STRONY
• zabytki wysokiej rangi (zamek; karczma „Rzym”)	• niewykorzystane zasoby dziedzictwa kulturowego (zły stan techniczny części obiektów zabytkowych o wartości architektonicznej i historycznej);
• dobrze zachowane krajobrazy kulturowe (zespół zamkowy; historycznego centrum miasta; zespół kościelnego (poklasztornego) p.w. Nawiedzenia NP Marii, d. Kanoników Laterańskich; przemysłowy związany z dawnymi Kuźnicami Suskimi; podmiejski; małej architektury sakralnej; rolniczy oraz wiejski).	• niezadawalające środki finansowe na prowadzenie prac konserwatorskich oraz restauratorskich w obiektach zabytkowych;
• stosunkowo bogaty zasób zabytków, w tym wpisanych do rejestru zabytków województwa małopolskiego (15 pozycji);	• niewielka liczba właścicieli prywatnych, którzy przeprowadzają w sposób właściwy prace remontowo-konserwatorskie przy zabytkach;
• bogaty zasób zabytków ruchomych zgromadzonych na terenie zamku oraz w obiektach sakralnych;	• niepełny stan wiedzy właścicieli obiektów zabytkowych o ich wartości

⁵⁹ W. Dziemianowicz, K. Szmigiel-Rawska, P. Nowicka, A. Dąbrowska, *Planowanie strategiczne. Poradnik dla pracowników administracji publicznej*, Warszawa 2012, str. 104-120; P. Legutko-Kobus, Narodowy Instytut Dziedzictwa, *Analiza SWOT – opis metody*, https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/analiza-swot-opis-metody/#_ftn1, dostęp: 03.12.2024.

	historycznej i kulturowej oraz o formie ochrony konserwatorskiej;
• opracowana i na bieżąco aktualizowana Gminna Ewidencja Zabytków;	• zbyt mała ilość informacji w terenie o zabytkach oraz ich historii;
• szczegółowe rozpoznanie historii gminy Sucha Beskidzka;	• brak badań konserwatorskich oraz inwentaryzacji obiektów zabytkowych;
• dobry stan zabytków, które są własnością lub są w użytkowaniu gminy;	• duży koszt rewaloryzacji zabytków;
• zrewitalizowane historyczne centrum miasta;	• brak wystarczającej liczby osób i firm wyspecjalizowanych w dokumentowaniu, badaniach i prowadzeniu prac przy obiektach zabytkowych;
• zrewaloryzowany zespół zamkowy;	• zbyt mała świadomość i niewystarczające zrozumienie społeczne dla potrzeb związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
• rozbudowane, nowoczesne Muzeum Miejskie popularyzujące wiedzę o historii oraz dziedzictwie kulturowym gminy z wystawami stałymi, czasowymi oraz działalnością edukacyjną;	
• walory przyrodnicze (w tym obszary chronione) wpływające na atrakcyjność miasta;	
• korzystne warunki rozwoju turystyki kulturowej m.in. ze względu na zachowane dziedzictwo kulturowe;	
SZANSE	ZAGROŻENIA
• rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa;	• brak spójności w regulacjach prawnych zwartych np. w Ustawie o ochronie zabytków w relacji z Prawem budowlanym oraz Ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym;
• wciąż „żywe” dziedzictwo niematerialne związane z kulturą ludową;	• zbyt małe nakłady finansowe przeznaczone na prace konserwatorskie ze względu na duże potrzeby w tym zakresie;

• rosnące zainteresowanie dziedzictwem niematerialnym gminy, w tym lokalną kulturą ludową i tradycją;	• degradacja krajobrazu kulturowego i przyrodniczego poprzez wprowadzanie nowej zabudowy oraz infrastruktury;
• tworzenie nowych projektów i produktów turystycznych w oparciu o istniejące zasoby;	• presja inwestycyjna na cennych kulturowo terenach;
• możliwość pozyskania dotacji na prace konserwatorskie i roboty budowlane przy obiektach zabytkowych.	• niechęć ze strony właścicieli obiektów zabytkowych do obejmowania ich obiektów ochroną konserwatorską.
• zachowanie najważniejszych cech zachowanych krajobrazów kulturowych gminy.	• zanikanie tradycyjnej zabudowy mieszkalnej;

7. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1 Priorytety

Realizacja Gminnego Programu Opieki nad zabytkami jest związana z realizacją siedmiu głównych priorytetów, które z kolei wiążą się już ze szczegółowymi kierunkami działań oraz zadaniami. Winny one zostać zrealizowane w ciągu 4 lat lub zostać przynajmniej zrealizowane częściowo, jeżeli mają charakter wieloetapowy lub wieloletni.

Przy określeniu priorytetów uwzględniono cele, które zostały wymienione w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz które wynikają z oceny zarówno stanu dziedzictwa kulturowego na terenie gminy jak i oceny gminnych opracowań o charakterze strategicznym. W związku z faktem, że priorytety winny być formułowane w perspektywie wieloletniej⁶⁰ należało zapoznać się z priorytetami wymienionymi w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami miasta Sucha Beskidzka na lata 2020-2023. W dokumencie tym jako główne priorytety wskazano:

- 1. Zachowanie zasobów dziedzictwa kulturowego;
- 2. Kształtowanie świadomości mieszkańców miasta dotyczącej walorów historycznej przestrzeni i potrzeby zachowania dziedzictwa kulturowego;
- 3. Kształtowanie ładu przestrzennego;
- 4. Utrwalanie tożsamości społeczności lokalnej;
- 5. Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla rozwoju turystyki⁶¹.

W ramach przedmiotowego Programu zakłada się kontynuowanie ww. priorytetów, gdyż mają one charakter wieloletni, a także wzbogacenie tej listy o dwa kolejne:

⁶⁰ T. Błyskosz, A. Fortuna-Marek et. al., *Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*, [w:] gminny_program_opieki_nad_zabytkami_poradnik_metodyczny.pdf, [dostęp: 25.11.2024 r.], str. 18.

⁶¹ A. Rozenau-Rybowicz, M. Węsióra, *Gminny Program Opieki nad Zabytkami miasta Sucha Beskidzka na lata 2020-2023*, https://edziennik.malopolska.uw.gov.pl/WDU_K/2020/6959/akt.pdf, [dostęp: 25.11.2024 r.], str. 94-95.

- 6. Ochrona dziedzictwa kulturowego gminy poprzez prowadzenie badań naukowych oraz promocję zabytków;
- 7. Włączenie dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego w proces zrównoważonego rozwoju gminy.

7.2 Kierunki działań programu opieki

W związku z wymogiem realizacji wyznaczonych wyżej priorytetów należy określić długofalowe kierunki działań (część z priorytetów będzie miała charakter wieloletni) oraz wskazać oczekiwane rezultaty. Do przedmiotowych kierunków programu należy zaliczyć:

- Zahamowanie procesu degradacji obiektów i zespołów zabytkowych oraz dążenie do ich konserwacji i rewaloryzacji, co przyczyni się do ich zachowania;
- Wsparcie wszelkich inicjatyw związanych z popularyzacją wiedzy o zabytkach oraz potrzebą ich ochrony;
- Wsparcie wszelkich inicjatyw związanych z promocją dziedzictwa kulturowego gminy;
- Uwzględnianie zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego gminy w dokumentach strategicznych i planistycznych;
- Pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych na ochronę i rewaloryzację zabytków;
- Kultywowanie lokalnych tradycji i dziedzictwa niematerialnego;
- Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego;
- Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy;
- Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

7.3 Zadania programu opieki

W ramach przyjętych i wymienionych wyżej kierunków działań należy wskazać zadania, które powinny być zrealizowane podczas 4-letniego okresu obowiązywania programu. Do zadań tych należą:

- Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów);
- Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy;
- Zmiana sposobu użytkowania lub adaptacja nieużytkowanych obiektów zabytkowych (będących własnością gminy) do nowych funkcji;
- Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni;
- Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy (uchwała dotycząca dotacji na prace remontowo konserwatorskie przy zabytkach ruchomych i nieruchomych);
- Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych w obiektach zabytkowych;

- Wsparcie rozwoju muzeów regionalnych, skansenów, izb pamięci itp.
- Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą;
- Prowadzenie systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych znajdujących się w zasobach gminy;
- Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji, studiów widokowo-krajobrazowych, studiów historyczno-urbanistycznych, katalogów typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego w realizacji zagospodarowania przestrzennego gminy;
- Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obszarów i obiektów zabytkowych;
- Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych;
- Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni;
- Udostępnienie informacji o zabytkach gminy na stronie internetowej gminy;
- Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) dziedzictwa kulturowego gminy;
- Opracowanie mapy zabytków gminy, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa kulturowego;
- Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego;
- Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych w obszarze dziedzictwa kulturowego gminy;
- Inicjowanie i organizowanie w gminie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa;
- Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy;
- Opracowanie szlaków turystycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego;
- Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej;
- Organizowanie konkursów na najlepszego użytkownika obiektu zabytkowego;
- Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów z GEZ (z zastosowaniem komputerowej bazy danych);
- Wykonywanie prac studialnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego);
- Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej;
- Iluminacja najcenniejszych zabytków gminy⁶².

⁶² T. Błyskosz, A. Fortuna-Marek et. al., *op.cit.*, str. 21-23.

8. INSTRUMENTY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami dla Suchej Beskidzkiej będą realizowane przy pomocy niżej wymienionych instrumentów, które można podzielić na:

- **INSTRUMENTY PRAWNE**, które są związane z obowiązującymi przepisami prawa, w tym:
 - Ustawami:
 - Ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292);
 - Ustawą o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130);
 - Ustawą Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725, 834, 1222);
 - Ustawa Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54, 1089, 1222. 8);
 - Ustawa o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478);
 - Ustawa o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145, 1222, 1717);
 - Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
 - Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688);
 - Ustawa o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572);
 - obejmującymi między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, oraz wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków województwa.
- **INSTRUMENTY FINANSOWE**, które obejmują m.in.:
 - dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy obiektach i zespołach zabytkowych (będących własnością gminy lub znajdujących się w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, a także właścicieli prywatnych), wpisanych do rejestru zabytków województwa oraz wpisanych do gminnej ewidencji zabytków;
 - możliwość korzystania z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacji, subwencji, dofinansowań oraz szeroko pojętego wsparcia dla właścicieli i użytkowników wieczystych obiektów zabytkowych;
 - współpracę pomiędzy podmiotami publicznymi, a sektorem prywatnym w ramach „Partnerstwa publiczno-prywatnego”.

- **INSTRUMENTY KOORDYNACJI**, które obejmują m.in.:
 - realizację zadań i wytycznych dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, które wskazano w dokumentach strategicznych województwa i gminy;
 - współpracę (w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami) z jednostkami naukowymi oraz ośrodkami akademickimi;
 - współpracę (w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami) z organizacjami wyznaniowymi;
 - współpracę bezpośrednio z właścicielami oraz użytkownikami obiektów zabytkowych;
 - współpracę (w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami) z innymi jednostkami samorządowymi np. sąsiednimi gminami;
 - współpracę (w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami) z lokalnymi stowarzyszeniami (m.in. Fundacja Domus Artis; Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział „Ziemi Babiogórskiej” im. prof. W. Goetla; Stowarzyszenie Gmin Babiogórskich; Stowarzyszenie Miłośników Regionu Suskiego „Skarbiec Suski”; Towarzystwo Miłośników Ziemi Suskiej);
 - współpracę (w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami) z powiatem suskim oraz samorządem województwa małopolskiego;
 - współpracę z Małopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.
- **INSTRUMENTY SPOŁECZNE**, które obejmują m.in.:
 - działania edukacyjne w obszarze ochrony, popularyzacji i promocji dziedzictwa kulturowego gminy;
 - działania prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami;
 - współpracę z lokalnymi organizacjami społecznymi (w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami);
 - pozyskanie poparcia społecznego na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego;
 - działania zmierzające do powoływania społecznych opiekunów zabytków (społeczni opiekunowie zabytków podejmują działania związane z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie oraz upowszechniają wiedzę o zabytkach; współdziałają z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Są powoływani na jego wniosek przez starostę (w tym wypadku starostę powiatu suskiego);
 - systemy szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.
- **INSTRUMENTY KONTROLNE**, które obejmują m.in.:
 - aktualizację gminnej ewidencji zabytków;
 - opracowanie ewidencji stanowisk archeologicznych;
 - monitoring oraz ocenę stanu i zmian w zagospodarowaniu przestrzennym gminy Sucha Beskidzka;
 - monitoring i ocenę stanu zachowania dziedzictwa kulturowego w skali gminy Sucha Beskidzka;

- sporządzanie (co dwa lata) sprawozdania z realizacji Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami;
- aktualizacja (co cztery lata) Gminnego Programie Opieki nad Zabytkami.

9. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Sucha Beskidzka na lata 2025-2028 po zaopiniowaniu przez Małopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Gminy, w celu przyjęcia go Uchwałą.

Stopień realizacji wskazań i wytycznych zawartych w przedmiotowym gminnym programie opieki nad zabytkami powinien być monitorowany. Wymóg ten jest związany z zapisem zawartym w Ustawie (Art. 87 ust. 5), w której wskazano, że z realizacji programu burmistrz (gminy Sucha Beskidzka) powinien sporządzić, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawi radzie gminy. Sprawozdanie z realizacji programu jest ważne, ponieważ obrazuje czy przyjęte w programie zadania i wytyczne są wdrażane. Z kolei wykonane na potrzeby przedmiotowego sprawozdania analizy są przydatne w procesie korygowania zapisów i zadań w obszarze ochrony dziedzictwa gminy, które to zapisy będą zawarte w kolejnych 4-letnich programach.

Należy także zaznaczyć, że wskazania i wytyczne zawarte w gminnym programie opieki nad zabytkami muszą być brane pod uwagę przy sporządzaniu takich dokumentów jak np. strategia rozwoju gminy (dokumentem planowania strategicznego), która jest podstawowym i bardzo istotnym dokumentem samorządu lokalnego, diagnozującym potrzeby i możliwości rozwojowe oraz wyznaczającym wytyczne dla aktów planowania przestrzennego (plan ogólny gminy).

W procesie oceny realizacji programu zostaną zastosowane zasady związane z wymienionymi niżej kryteriami⁶³:

- **KRYTERIUM I - związane z rewaloryzacją dziedzictwa kulturowego jako ważnego elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:**
 - poziom wydatków (wyrażony w %) z budżetu gminy przeznaczonych na ochronę i opiekę nad zabytkami (w poszczególnych latach);
 - wartość finansowa zrealizowanych kompleksowo programów rewaloryzacji i rewitalizacji oraz liczba obiektów poddanych rewaloryzacji w ramach tych programów (w poszczególnych latach);
 - wartość finansowa prac remontowo-konserwatorskich wykonanych przy zabytkach oraz liczba obiektów poddanych tym pracom (w poszczególnych latach);
 - zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi (w poszczególnych latach).
- **KRYTERIUM II - związane z ochroną i świadomym kształtowaniem krajobrazu kulturowego gminy:**

⁶³ T. Błyskosz, A. Fortuna-Marek et. al., *op.cit.*, str. 24.

- poziom (wyrażony w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego;
 - liczba utworzonych (ewentualnych) parków kulturowych;
 - liczba złożonych (przez właściciela, użytkownika wieczystego lub z urzędu) wniosków o wpis obszarów, obiektów i zespołów zabytkowych do rejestru zabytków (w poszczególnych latach);
 - zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.
- **KRYTERIUM III - związane z badaniem i dokumentowaniem dziedzictwa kulturowego gminy oraz promocją i edukacją służącą budowaniu tożsamości:**
- liczba opracowanych prac o charakterze studialnym dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy, takich jak np. studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej, katalogi tradycyjnego detalu architektonicznego;
 - liczba zrealizowanych konkursów (np. plastycznych, fotograficznych, architektonicznych, urbanistycznych) dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy (w poszczególnych latach);
 - liczba zrealizowanych wystaw (np. plastycznych, fotograficznych, architektonicznych) dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy (w poszczególnych latach);
 - liczba zrealizowanych innych działań o charakterze edukacyjnym, popularyzujących dziedzictwa kulturowego gminy, takich jak np. warsztaty, seminaria, wykłady (w poszczególnych latach);
 - liczba utworzonych szlaków kulturowych i turystycznych (w poszczególnych latach);
 - liczba opracowanych i wydanych materiałów edukacyjnych i promocyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego gminy (w poszczególnych latach);
 - liczba utworzonych i/lub zmodernizowanych elementów infrastruktury związanych z turystyką kulturową na terenie gminy (w poszczególnych latach);
 - liczba szkoleń lub liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego (w poszczególnych latach).

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązująca Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wskazuje, że „ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu: zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie”⁶⁴.

Zatem finansowanie działań związanych z dokumentowaniem zabytku, z popularyzacją wiedzy o nim, z prowadzeniem prac konserwatorskich, restauratorskich i robót

⁶⁴ Ustawa o ochronie zabytków..., op.cit., Art. 4.

budowlanych oraz utrzymaniem zabytku i jego otoczenia w jak najlepszym stanie jest obowiązkiem właściciela, ale także trwałych zarządców i użytkowników wieczystych.

Dla jednostki samorządu terytorialnego, w tym przypadku, gminy Sucha Beskidzka, która dla wybranych obiektów posiada tytuł prawny, opieka nad zabytkiem jest zadaniem własnym.

Szeroko pojęta ochrona zabytków i opieka nad nimi może być finansowana przede wszystkim z dwóch zasadniczych źródeł. Są nimi:

- środki publiczne, w ramach, których należy wymienić:
 - budżet państwa;
 - budżety jednostek samorządów terytorialnych wszystkich szczebli;
 - środki Unii Europejskiej;
 - inne źródła zagraniczne.
- środki prywatne:
 - osób fizycznych;
 - fundacji;
 - osób prawnych;
 - z Funduszu kościelnego.

Trzeba w tym momencie zaznaczyć, że podstawowym źródłem pozyskiwania funduszy na ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce są wspomniane wyżej środki publiczne (budżet państwa, budżet jednostek samorządu terytorialnego). Finansowanie w ramach tych środków odbywa się na zasadach dofinansowywania prac przy obiektach zabytkowych, w oparciu o zapisy Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Corocznie organizowane są nabory wniosków, a dotacje może otrzymać zarówno osoba fizyczna jak i jednostka organizacyjna (jeżeli posiada tytuł prawny do zabytku).

Przedmiotowe dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków mogą obejmować środki finansowe, które zostaną przeznaczone na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;

- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnienie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt 7-15;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej⁶⁵.

Zazwyczaj dotacja udzielana jest w wysokości do 50% nakładów koniecznych na wykonanie wnioskowanych prac. Natomiast istnieje możliwość ich zwiększenia do 100% jeżeli:

- zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych;
- jego stan wymaga niezwłocznego podjęcia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych.

Należy podkreślić, że łączna kwota dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru, udzielonych przez ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, wojewódzkiego konserwatora zabytków bądź organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa, nie może przekraczać wysokości 100% nakładów koniecznych na wykonanie objętych wnioskiem prac⁶⁶.

Na niżej wymienionych stronach internetowych można zapoznać się ze szczegółowymi informacjami na temat przedmiotowych dotacji:

- <https://www.gov.pl/web/kultura>;
- <https://www.wuoz.malopolska.pl/>;
- <https://nid.pl/dotacje/>;
- <https://www.malopolska.pl/dla-mieszkanca/kultura-i-dziedzictwo/konkursy-grantowe/konkurs-ochrona-zabytkow-malopolski>;
- <https://www.wfos.krakow.pl>.

⁶⁵ Ustawa o ochronie zabytków..., op. cit., Art. 77.

⁶⁶ Ibidem, Art. 78.

11.BIBLIOGRAFIA

DOKUMENTY STRATEGICZNE:

1. Gminna ewidencja zabytków, Sucha Beskidzka 2023 r.
2. Gminny Program Opieki nad Zabytkami miasta Sucha Beskidzka na lata 2020-2023, przyjęty Uchwałą NR XX/170/2020 Rady Miasta Sucha Beskidzka z dnia 28 września 2020 r.
3. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r.
4. Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030), Ministerstwo Funduszy i Polityki Regionalnej.
5. Strategia rozwoju kapitału społecznego 2030, Ministerstwo Rodziny Pracy i Polityki Społecznej.
6. Długookresowa Strategia Rozwoju Kraju - Polska 2030. Trzecia fala nowoczesności, przyjęta Uchwałą 16 Rady Ministrów z dnia 5 lutego 2013 r.
7. Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013 wraz z Uzupełnieniem na lata 2004-2020, Ministerstwo Kultury.
8. Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005.
9. Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KZPK 2030), przyjęta Uchwałą nr 239 Rady Ministrów z dnia 13 grudnia 2011 r.
10. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023–2026, Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.
11. Strategia Rozwoju Województwa Małopolskiego na lata 2011– 2020, przyjęta Uchwałą Nr XII/183/11 przez Sejmik Województwa Małopolskiego z dnia 26 września 2011 roku.
12. Aktualizacją Strategii Rozwoju Województwa „Małopolska 2030”, sierpień 2024, przyjęta Uchwała Nr XXXI/422/20 przez Sejmik Województwa Małopolskiego z dnia 17 grudnia 2020 r.
13. Program Strategiczny Dziedzictwo i Przemysły Czasu Wolnego, przyjęta Uchwałą Nr 1436/15 przez Zarząd Województwa Małopolskiego z dnia 22 października 2015 roku.
14. Wojewódzki program opieki nad zabytkami w Małopolsce na lata 2012 – 2025, przyjęty Uchwałą Nr LVI/800/22 przez Sejmik Województwa Małopolskiego z dnia 4 lipca 2022 roku.
15. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Małopolskiego. przyjęty Uchwałą nr XLVII/732/18 przez Sejmik Województwa Małopolskiego z dnia 26 marca 2018 r.
16. Program Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2016-2020, przyjęty Uchwałą Nr 0007/XVIII/126/2016 przez Radę Powiatu Suskiego z dnia 24 maja 2016 r.
17. Programu Rozwoju Powiatu Suskiego na lata 2021 – 2030. Powiat Suski 2030, Przyjęty Uchwała Nr 0007/XXXIII/238/2021 przez Radę Powiatu Suskiego z dnia 27 października 2021 r.
18. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka, przyjęte Uchwałą Nr XXIII/182/2016 Rady Miejskiej w Suchej Beskidzkiej z dnia 27 października 2016 r.

19. Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Sucha Beskidzka, przyjęty Uchwałą Nr XI/87/2019 Rady Miasta Sucha Beskidzka z dnia 30 września 2019 roku.
20. Raport o stanie Gminy Sucha Beskidzka za 2023 r.
21. Konwencja Rady Europy sporządzona we Florencji 20 października 2000 r., Dz. U z 2006 r. Nr 14, poz. 98.

LITERATURA:

1. Błyskosz T., Fortuna-Marek A. et. al., *Gminny program opieki nad zabytkami. Poradnik metodyczny*, „Kurier Konserwatorski” nr 3, 2009, str. 14-36.
2. Bogdanowski J., *Projekt standardowego opracowania problematyki ochrony wartości kulturowego krajobrazu i środowiska w studium do planu i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego*, „Krajobrazy”, nr 12 (24), 1996.
3. Bogdanowski J., *Kulturowy krajobraz zabytkowy i problemy jego ochrony*, „Ochrona zabytków”, nr 51/1 (200), 1998, str. 4-13.
4. Dziemianowicz W., Szmigiel-Rawska K., et. al., *Planowanie strategiczne. Poradnik dla pracowników administracji publicznej*, Warszawa 2012, str. 104-120.
5. Krasnowolski B., *Zabytki i wartości kulturowe*, [w:] Sucha Beskidzka, J. Hampel, F. Kiryk (red.), Kraków 1998.
6. Legutko-Kobus P., *Narodowy Instytut Dziedzictwa, Analiza SWOT - opis metody*, [w:] https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/analiza-swot-opis-metody/#_ftn1.
7. Myczkowski Z., *Krajobraz kulturowy – fenomen integracji ochrony dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego*, „Wiadomości konserwatorskie - Journal of Heritage Conservation”, nr 56, 2018, str. 70-87.
8. Rolka E., *Sucha Beskidzka, Przewodnik po mieście i jego historii*, Gmina Sucha Beskidzka 2020.
9. *Samorządy w ochronie zespołów staromiejskich. Doświadczenia, problemy, perspektywy*, B. Szmygin (red.), Zamość, Lublin 2004.
10. Welc-Jędrzejewska J., *Krajobraz kulturowy. Opracowania planistyczne sporządzane przez jednostki samorządu terytorialnego jako narzędzia jego ochrony*, [w:] https://samorząd.nid.pl/baza_wiedzy/krajobraz-kulturowy-opracowania-planistyczne-sporządzane-przez-jednostki-samorządu-terytorialnego-jako-narzędzia-jego-ochrony/
11. Woźniak B., *Sucha Beskidzka historia i współczesność, Wydanie z okazji 20-lecia Samorządu Terytorialnego 1990-2010*, Urząd Miasta w Suchej Beskidzkiej, 2010.
12. Woźniak B., Wysmołek G., *Sucha Beskidzka Portret Miasta*, Sucha Beskidzka 2017.

STRONY INTERNETOWE:

Geoportal miasta Sucha Beskidzka

<https://polska.geoportal2.pl/map/www/mapa.php?CFGF=suchabeskidzka&mylayers=+OSM+granica+>

Muzeum Miejskie w Suchej Beskidzkiej

<https://www.zameksucha.pl/>

Miejski Ośrodek Kultury-Zamek

<https://biletyna.pl/Sucha-Beskidzka/Miejski-Osrodek-Kultury-Zamek>

Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze Oddział „Ziemi Babiogórskiej” im. prof. W. Goetla.

<https://sucha-beskidzka.pttk.pl/>

Stowarzyszenie Gmin Babiogórskich

<https://sgb.org.pl/>

Stowarzyszenie Miłośników Regionu Suskiego „Skarbiec Suski”

<https://rejestr.io/krs/628595/stowarzyszenie-milosnikow-regionu-suskiego-skarbiec-suski>

Towarzystwo Miłośników Ziemi Suskiej

<https://rejestr.io/krs/54548/towarzystwo-milosnikow-ziemi-suskiej-w-suchej-beskidzkiej>

Górale Babiogórscy

<https://www.etnozagroda.pl/gorale-babiogorscy>

Historia Sądu w Suchej Beskidzkiej

<https://www.suchab.sr.gov.pl/historia-sadu,m,mg,223>,

Urząd Miasta Sucha Beskidzka

<https://sucha-beskidzka.pl/>

Sprawozdanie z realizacji w latach 2020-2022 "Gminnego programu opieki nad zabytkami dla miasta Sucha Beskidzka na lata 2020-2023".

<https://bip.malopolska.pl/umsuchabeskidzka,a,2170447,uchwala-nr-xliv3582022-rady-miasta-sucha-beskidzka-z-dnia-27-wrzesnia-2022-r-w-sprawie-przyjecia-spr.html>

Sprawozdania z realizacji w latach 2015-2018 Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla miasta Sucha Beskidzka.

<https://bip.malopolska.pl/umsuchabeskidzka,a,1827008,uchwala-nr-xx1692020-rady-miasta-sucha-beskidzka-z-dnia-28-wrzesnia-2020-r-w-sprawie-przyjecia-spraw.html>

AKTY PRAWNE:

1. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1292);
2. Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1130);
3. Ustawa Prawo budowlane (Dz. U. z 2024 r. poz. 725, 834, 1222);
4. Ustawa Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2024 r. poz. 54, 1089, 1222. 8);
5. Ustawa o ochronie przyrody (Dz. U. z 2024 r. poz. 1478);
6. Ustawa o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2024 r. poz. 1145, 1222, 1717);
7. Ustawa o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
8. Ustawa o zmianie niektórych ustaw w związku ze wzmocnieniem narzędzi ochrony krajobrazu (Dz. U. z 2015 r. poz. 774, 1688);
9. Ustawa o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2024 r. poz. 1465, 1572);
10. Ustawa z dnia 28 lipca 1986 o podatku od spadku i darowizn (Dz. U. z 2024 r. poz. 596, 1473);
11. Ustawa z dnia 9 października 2015 r. o rewitalizacji (Dz. U. z 2024 r. poz. 278);
12. Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych (Dz. U. z 2024 r. poz. 82);
13. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2024 r. poz. 87);
14. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2022 r. poz. 385);
15. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2022 r. poz. 2393);
16. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz. U. z 2020 r. poz. 164);
17. Ustawa z dnia 28 marca 1933 r. o grobach i cmentarzach wojennych (Dz. U. z 2018 r. poz. 2337).

18. Ustawa z dnia 31 stycznia 1959 r., o cmentarzach i chowaniu umarłych (Dz. U. z 2024 r. poz. 576);
19. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2024 r. poz. 1491);
20. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 lutego 2004 r., w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. 2004 nr 30 poz. 259);
21. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 1 kwietnia 2004 r., w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz.U. 2004 nr 71 poz. 650);
22. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r., w sprawie organizacji urzędów ochrony zabytków (Dz.U. 2004 nr 75 poz. 706);
23. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 maja 2004 r., w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz.U. 2004 nr 124 poz. 1302);
24. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r., sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami" (Dz.U. 2004 nr 124 poz. 1304);
25. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r., w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153);
26. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r., w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz.U. 2011 nr 89 poz. 510);
27. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2011 nr 113 poz. 661);
28. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 10 stycznia 2014 r., w sprawie dotacji na badania archeologiczne (Dz.U. 2014 poz. 110);
29. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 2 lipca 2015 r., w sprawie nagród za znalezienie zabytków lub materiałów archiwalnych (Dz.U. 2015 poz. 979);
30. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 19 sierpnia 2015 r., w sprawie krajowego rejestru utraconych dóbr kultury (Dz.U. 2015 poz. 1275);
31. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 22 marca 2016 r., sprawie uznawania praktyki zawodowej do wykonywania zawodów konserwatora zabytków ruchomych, konserwatora zabytków nieruchomych, konserwatora zabytkowej zieleni oraz archeologa (Dz.U. 2016 poz. 414);
32. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 2 sierpnia 2018 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich i badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków albo na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz robót budowlanych, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, a także badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2018 poz. 1609);
33. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 września 2019 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2019 poz. 1886);
34. Rozporządzenie Ministra Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu z dnia 16 kwietnia 2021 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2021 poz. 731).